

MEDDOBJE

XVIII - 1982 - 3

UVODNIK: FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), UN CONTACTO (169).

POEZIJA IN PROZA: FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), POROČILO (170) * VINKO BELIČIČ (ITALIJA), SLOVO OD PUSTE DEŽELE (174) * VLADIMIR KOS (JAPONSKA), BALADA V TISTI STARI MEGLI (187), * LEV DETELA (AVSTRIJA), NOČNI GOZDOVI (203) * JOŽE CUKALE (INDIJA), FESMI S KATAGIRI (221) * JOŽE VOMBERGAR (ARGENTINA), MOJ BIRMANEC (223).

RAZPRAVE: VINKO BRUMEN (ARGENTINA), DOJEMANJE STVARNEGA (188) * * FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), EDVARD KOCBEK, NJEGOV ČAS IN NJEGOVO DELO (208).

PREVODI: BRANKO ROZMAN (NEMČIJA), DRAMA DIEGO FABRIJA „PREISKAVA“ (229).

PRETEKLOST: MILOŠ STARE: NEKAJ POJASNIL K JURČECEVEMU OSNUTKU ZA „SKOZI LUČI IN SENCE“ (246).

RAZNO: Popravki Meddobja: XVII, št. 4 - XVIII, št. 1-2. (248).

UMETNIŠKA PRILOGA: akad. slikarka BARA REMEC, akvareli (ARGENTINA).

ANTHROPSIA

M E D D O B J E

Splošnokulturna revija

1 9 8 2

Letnik XVIII

Qt. 3

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

GLAVNI UREDNIK FRANCE PAPEŽ. ČLANI UREDNIŠKEGA KONZORCIJA: ALOJZIJ KUKOVICA, MIRKO GOGALA IN JURE VOMBERGAR (KOT VODJE FILOZOFŠKEGA, TEOLOŠKEGA IN LIKOVNEGA ODSEKA), TINE DEBELJAK, LADISLAV LENČEK TER ANDREJ ROT, KI ODGOVARJA ZA REVIJO PRED OBLASTMI.

Načrt za ovitek: arh. Jure Vombergar.

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, 1407 BUENOS AIRES.
ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji. Spisi s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi prava avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 112. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan v decembru 1982.

Tisk tiskarne Editorial Baraga, Colón 2544, Rem. de Escalada, Bs. Aires, Argentina,

Editor responsable: Andres J. Rot.

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 1407500.

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de diciembre de 1982, en los Talleres Gráficos Editorial Baraga del Centro Misional Baraga.

CORREO
ARGENTINO
1407

CONCESION 7806

TARIFA REDUCIDA

UN CONTACTO

La visita del arzobispo de Ljubljana dr. Alojzij Šuštar, en los días de octubre y noviembre pasado, nos sugiere aparte de su misión pastoral en la más alta tradición apostólica, otra idea humanista y culturalista.

En efecto, el mismo visitante señaló en diversas oportunidades que encontró en nuestra sociedad una bien organizada espiritualidad, además de una vida rica en logros económicos, culturales y sociales – una Slovenia en el mundo, con sus múltiples expresiones de inquietud creativa. Sin embargo, en otro punto de vista, el nuestro, la visita significó un acercamiento de nuestra patria: nos llegó un poco de la catedral de Ljubljana, algo de ese pueblo, de su honor, sus alegrías y sus dolores. La patria esencial, honesta y pura – no sé si ha sido en Črnomelj, Kranj o qué pueblo, donde la hallé y la he perdido. La visita del arzobispo fue el contacto con ese mundo alejado de nosotros tantos años, y esto no es un simbolismo literario sino la realidad. Hablando literariamente, me pregunto si en caso de que Prešeren hubiese salido de su patria – no significaría eso la salida de una parte considerable de la misma? Y pienso que cuando nuestros literatos vivían en Viena – Stritar, Levstik, Cankar y otros – estuvo con ellos su patria y eslovenidad. Así también el alto visitante de los días de octubre y noviembre nos trajo mucho de ese mundo nuestro lejano, ancestral, querido.

POROČILO

Skoraj vso letošnjo jesen, od aprila do srede junija, nisem bil doma; tudi nisem hodil po tako dragih mi poljskih in gozdnih poteh med Koprivnikom in Črmošnjicami. Trpko doživetje vojne, ki ima svoje korenine v prejšnjem stoletju, me je vrglo nenadoma in z vso silo v širine mrzlih in viharnih južnih morij. „Terra australis“ je bruhnila iz sebe prepire za Malvinske otoke, ki jih je John Strong leta 1650 imenoval Falkland, sto let pozneje pa jih lord Egmont označil kot ključ do Pacifika.

Čas ni samo kapljanje trenutkov in pretakanje sedanjosti v prihodnost, ni samo kristalno čista oblika naše intuicije, ampak je tudi gora, sklad preteklosti, skrivnostna puščava peščenih nasipov, ocean, ki prekriva davno potopljene kontinente dogodkov. Sem in tja, posebno zdaj, v bližini dvatisočletja, se zgodi, da se gora odpre, puščava se pojavi nenadoma v osrčju velemesta, na oceanu se dvigne otočje, ki ga prej nismo videli. Tako se kot rana odpira preteklost s svojimi grozotami, nesmiselnostmi in stariimi duhovi. Ko smo se pred desetletji napotili na te spodnje celinske in morske dalje, da bi se umaknili preteklosti, nismo niti najmanj slutili, da nas bo preteklost doletela prav tu. Kajti na Malvinskem otočju se je odprla nova rana, ki ne bo kmalu zaceljena.

Sredi drugega stoletja je Klavdij Ptolemej, aleksandrijski zemljepisec in astronom narisal ameriško obalo v svoj „mapa mundi“ in nato, nekaj let pred prihodom Kolumba, tudi Enricus Martellus Germanus in leta 1448 Andreas Walsperger. Tako se je oblikovala nova, zahodna Indija – naša Amerika. Tudi jaz si zarisujem te zemlje že mnogo let: skalni bregovi, daljne ravní, zibajoča se obzorja, vrste visokih evkaliptov, sivo zidovje starih in novih mest in predmestij. V teh jesenskih mesecih pa sem bil v duhu in srcu na otokih (1800 km od Buenos Airesa), ki jih je menda prvi videl Amerigo Vespucci, ko je iskal pot v Indijo. Po jugozahodnem oceanu je prišel mimo naše Srebrne reke, ki jo je imenoval Jordan, in potem ga je ob Patagoniji, v širini dvainpetdesetih stopinj, vrgel vihar proti vzhodu, v neznane morske dalje. Takole je pisal Lettero prijatelju, septembra 1504: „Bil je

tak vihar, da so se mornarji bali najhujšega. Noči so bile dolge. Sredi tega neurja smo zagledali 7. aprila novo zemljo; prepotovali smo kakih dvajset milj po strmi obali, pa nismo našli nikakega pristanišča, ne ljudi. Mraz je bil tako hud, da ne bi tu nihče vzdržal.“ Kakih dvesto let pozneje – okrog 1698 – so francoski mornarji Ribiške družbe južnih morij, ki so prišli iz bretonskega pristanišča Saint Maló, krstili otoke za „Iles Malouines“. Arhipelag, ki ima blizu dvesto manjših otokov, predstavljata dva večja: zahodni Veliki Malvin in vzhodni Samotni otok. In potem je leta 1764 Antoine Louis de Bougainville vložil vse svoje premoženje, da je ustanovil naselbino Port Louis, ki je stala na severovzhodnem delu Samotnega otoka. Prvi koloni sta bili dve družini, priseljeni iz Arkadije, stare francoske naselbine v Kanadi. Ko so bili otoki leta 1767 izročeni španiji, je bilo tu že skoraj sto družin. Španiji so pripadli po pogodbi, sklenjeni v Tordesillas leta 1494, ko je papež Aleksander VI. razmejil posest ameriških teritorijev. Španski naseljenci so preimenovali Port Louis v Puerto de Nuestra Señora de la Soledad – Naša Gospa Samote – prelepo ime, ki ga doživljam, odkar sem v tem svetu in sem ga zdaj spoznal v vsem veličastvu in realnosti. V tistem času so tudi Angleži, ki niso priznali določbe iz Tordesillas, ustanovili na otoku Sv. Trojice posadko Port Egmont. Tako sta si, leta 1770, nekako razdelili posest otočja obe velesili: španija (Port Louis na vzhodnem otoku) in Anglija (Port Egmont, na zahodu).

Iz preteklosti se mi pojavijo, kot prikazni, podobe piratskih postav. Doživljam zgodbe kot bi bral Otok zakladov in vsa božja prvinskost samotnega sveta me osvoji za vedno. Govorim eksotične jezike Amerike meridionalis anno 1820. V novembru tistega leta je korzar David Jewett, poveljnik fregate Heroína, ki si je pridobila posebno pravico državne vojne ladje Združenih Provinc Južne Amerike, slovesno zasedel Malvinske otoke. Zadnji španski guverner Don Gerardo Bondas se je namreč umaknil že pred leti. David Jewett je bil rojen v Severni Ameriki; kot mornariški poveljnik je prišel na latinskoameriški jug, kjer je od Srebrnoreške vlade dosegel pooblastilo, da je kot korzar lahko napadal španske trgovske ladje. V ta namen je razpolagal z dvojadrnico Invençible, s katero je zaplenil štiri španske ladje. Vendar pa je naslednje in večje pohode ta drzni korzar izvedel s fragato Heroína, nekdanjo francosko ladjo, oboroženo s 34 topiči in s posadko kakih 200 mož. Januarja leta 1820 ga je vlada pooblastila za odhod proti vzhodnim otokom. A toliko obetajočo odpravo je spremljala nesreča – že na pohodu je umrl drugi poveljnik ladje in kmalu je prišlo do upora posadke, v kateri je bil velik odstotek kaznjencev. Upor je bil odkrit in zadušen, štirje voditelji kaznovani s smrtjo. Vendar pa je ladjo čakalo še hujše presenečenje:

težka in nevarna epidemija skorbuta je začela razsajati konec avgusta in povzročila številne žrtve.

V tem brezupnem stanju se je poveljnik Jewett nameril proti Malvinskemu otočju, z namenom da bi ga osvojil in utrdil nad njim suverenost Združenih Provinc. Konec oktobra je Heroina s svojo zdecimirano posadko zaplula v globok zaliv Oznanjenja, na skrajnem severovzhodnem koncu Samotnega otoka. Na koncu zaliva je bilo pristanišče Soledad. Nizko in golo obalo – na otokih ni drevja – obdajajo majhni griči, na severu je videti polotok San Luis, na jugu Freycinet in spredaj, pred vhomom v pristan, je nekaj otočkov in skalovitih kleči, zaradi katerih je Jewett zasedral ladjo nekaj milj pred razpadajočo naselbino. Vendar pa ne smemo misliti, da je bila Jewettova Heroina edina ladja v tistih vodah – tako v glavnem pristanu, kot v bližnjih majhnih zalivih je bilo zasedranih kakih petnajst večjih ali manjših angleških in ameriških ladij, nekatere ribiške, druge kitolovke. Med njimi je bila tudi dvojbornica, s katero je sloviti angleški pomorščak James Weddell raziskoval antarktična morja.

Odkar so odšli španci, je bilo pristanišče Soledad bolj ali manj zapuščeno in nekaj nad trideset hiš v razpadajočem stanju, brez streh. V prvih dneh je bila umrljivost posadke Heroine izredno velika – pet do šest mož na dan. Znaki obolenja so se pojavili z bolečinami v kolenih, nato v želodcu in v nekaj dneh je bolnik umrl. Od dvesto mož je ostalo kakih trideset mornarjev in štirideset vojakov. S to posadko je Jewett proglasil oblast nad otočjem in poslal vsem bližnjim poveljnikom naslednje sporočilo, kot ga navaja Weddell: „Državna fregata Heroina, v pristanišču Soledad, 2. novembra 1820. – Gospodje, čast mi je, da vas obvestim, da me je vlada Združenih Provinc Južne Amerike pooblastila prevzeti oblast nad temi otoki...“ Weddell je prišel na krov Heroine, kjer je lahko videl bedno stanje ladje in posadke. Jewett je bil, kljub vsemu, odločen uveljaviti nalog svoje vlade. Weddell mu je celo pomagal pripeljati ladjo v pristan in namestiti bolnike v podrtih stavbah. Nato je, 6. novembra, razvil zastavo Združenih Provinc na razvalinah starega pristaniškega naselja, kjer je bil, med drugimi, navzoč tudi angleški raziskovalec. Vendar pa Jewett ni uspel – vojaki in mornarji, ki so mu ostali, so zapadli v neubogljivost in upor, čim so si nekoliko opomogli, tako da se je nazadnje severnoameriški korzar utrudil, odšel v Brazilijo in tam napravil vojaško kariero. Na njegovo mesto je prišel Don Guillermo Mason, ki tudi ni imel sreče, leta 1824 pa Angel Pacheco in Luis Vernet. Ta je bil pozneje imenovan za guvernerja. Velika Britanija je protestirala, češ da ima suvereno oblast nad otoki tudi ona. V naslednjih letih se je nabralo tam kakih sto argentinskih naseljencev, ki so se posvečali tudi

živinoreji. A usoda jim ni bila naklonjena. Vernet je prevzel oblast avgusta 1831 in kmalu nato je zaplenil ter odpeljal v Buenos Aires tri severnoameriške ladje, ki so ribarile in harpunarile v tistih vodah „brez dovoljenja“. Amerika je takoj reagirala – korveta Lexington je izvedla represalije in skoraj popolnoma uničila argentinsko naselbino. Poveljnik Silas Duncan je zajel nekaj naseljencev ter razglasil otoke za osvobojene. Kmalu po tistih dogodkih – januarja 1833 – je tudi Velika Britanija, ki je potrebovala otoško oporišče na morski poti v Avstralijo in Tasmanijo, poslala vojno ladjo Clio, katere poveljnik James Onslow je prisilil argentinsko ladjo Sarandí, da je dokončno zapustila Malvine.

Te dni so se poznojesenske nevihte sprostile sredi južnega Atlántika; ledenomrzla burja se zaganja po golem pobočju samotnih Malvinskih otokov, ki so videli toliko zgodovine. In spet je udarilo v te širine – narava se je stresla pred grozilstvo pekla, ki se je privlekel iz severa. Angloargentinska vojna v maju in juniju dvainosemdesetega je bila žalostno in tragično dejanje. Absurdna nepopustljivost. Tisoči argentinskih fantov so morali na vojsko in mnogi se niso vrnili, kajti njihov boj je bil zastavljen proti nasprotniku iz preteklosti, obenem pa proti poklicnemu, materialno in tehnično nadmočnemu vojaštvu društva waspovcev (white-anglo-saxon-protestant); proti sovražniku, ki se danes na Zahodu postavlja kot branitelj svobode, pa je v resnici ciničen kolonialni materialist. Tako je štirinajstega junija argentinski poveljnik Menéndez sporočal: Do petih zjutraj je bil položaj še v naših rokah, od takrat pa je sovražnikov ponoven napad z osmimi regimenti pehote, s petimi topniškimi oddelki, s tanki in aviacijo vrgel naše čete iz Kentskih višin. Vojaki so fizično izčrpani po tolikih urah boja; mnogi so izgubili svojo opremo v napadih in umikih. Tri četrtine protiletalskih baterij je uničenih; skupina Azul je brez topov – enega za drugim so jih uničili vražji izstrelki, vodeni z radarji in elektroniko. In če človek pomisli, da so prišli celo z atomskim orožjem... Bodi kakorkoli – v maju in juniju sem bil v razbolelem duhu s tistimi fanti v hribih nad pristaniščem in mestom Puerto Argentino – Wall, Challenger, Harriet, Two Sisters, Kent – ki so jih blagoslovile roke vojaških kuratov, kajti tam leže mnogi padli v silni atlantski zemlji, ki se bo na spomlad, ko bodo ponehali mrzli vetrovi, za nekaj dni vsa odela z dehtečim malvinskim poljskim cvetjem. In ko zaključujem to poročilo, se spominjam drugih fantov, ki so tudi v teh dveh mesecih, pred mnogimi leti in v gornjem svetu, v slovenski cvetoči pomladi, dali svoje življenje iz istega idealizma in domovinske ljubezni.

SLOVO OD PUSTE DEŽELE

Nihče ni nedolžen

V kavarni San Marco kot da se je sredi dopoldneva ustavil čas. Upokojenci so posamič brali liste ali se v dvoje, troje polglasno pogovarjali. V dolgih desetletjih pokajene cigare in cigarete so prostoru vtisnile domačnost, iz katere se je le malokomu kdaj mudilo.

„ – – In z mnogimi drugimi so se naši štirje fantje odločili za ekstremno smer. Gorele so šole, in rdeči petelin, star, preizkušen znak punta, se je pojavil zdaj v Soški dolini, zdaj pred vrati Trsta. Vmes se je oglasila kaka bomba, in od časa do časa je kak petolizec, kak prenapetež, kak priganjač, ki se mu je pravilo izdajalec, šel v fašistovski uniformi s kroglo v hrbtu na oni svet. Tudi peklenski stroji so bili dobro napravljeni. Zanimivo sprehajanje ognja, smodnika in dinamita po naših krajih je trajalo precej časa. – – “

Jork je časnik položil zraven skodelice, zamižal in se zamislil. Torej je prav slišal pred dvema dnevoma na prostrani bazovski gmajni, sredi množice ljudstva, ko so v soncu in sapicah podrhtevale od novosti sijoče belo-modro-rdeče zastave, odmevale recitacije in bučale zborovske pesmi čez tiste suhe septembrske ograde. Sloki belolasi govornik zagorelega obraza in v svetli obleki, izbran izmed zadnjih preostalih iz tiste skupine, ki je natanko pred pol stoletja s štirimi smrtmi pod puškami plačala davek zgodovini za svoje ideale, je stal na visokem odru, da ga je lahko videlo vse ljudstvo in po zvočniku spremljalo njegove besede.

„Vedel je, kaj govori, saj je bil vsemu tistemu priča, saj je bil sodelavec – in mogoče mu je usoda samo zato prizanesla s smrtjo v onem davnem poznopoletnem jutru, da bo lahko pričeval. Kdor ima osemdeset in več let pokončnega življenja za sabo, pač ne bo potvarjal in pačil zgodovine.“

Jorkov moralni čut se je nenadno znašel na preskušnji.

„Se je ustreljenim štirim res zgodila krivica? Saj so morali vendar vedeti, kaj tvegajo in kaj jih čaka, če padejo oblasti v

roke. Zakoniti, priznani, veljavni oblasti! So se bolj borili proti fašizmu ali proti Italiji, ko so hoteli del državnega ozemlja priključiti sosednji Jugoslaviji? Katera država ne bi nastopila enako trdo proti vsakomur, ki bi jo nasilno hotel zmanjšati, pa naj bi imel še tako prav? Pred sto leti je Avstrija v Trstu obesila iredentista Dionisia Guglielma Oberdanka. Dolga desetletja je enim veljal za junaka, drugim za hudodelca. Koliko trgov, ulic, šol, spomenikov, društev so ti prvi poimenovali po njem! Danes pa ti zgodovinar – in ne en sam – dožene in izpriča, da je bil Oberdank enostavno terorist. Tudi mi bomo morali še temeljito in nečustveno pretehtati svojo preteklost, si od vseh strani ogledati takozvane heroje... če se nočemo kar naprej slepiti s frazami.“

V Jorku je bilo takšno razpoloženje, da se je moral oglasiti spomin. Učeni gimnazijski katehet, ki samo zavoljo političnih zaslug svojega tekmeca ni prišel za profesorja na teologijo, je pri moralki ob imenu „Gavrilo Princip“ dvakrat zapored zaripel vzkliknil: „Umor je umor!“ Bili so časi, ko se je smrt cesarsko-kraljevega prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegove žene Zofije v Sarajevu 1914 proslavljala v šolah kot konec neke tiranije in začetek neke svobode...

„Kako bi tekla zgodovina Slovencev, Evrope in sveta, ko bi tistega umora ne bilo?“

Sedeti ob steni pri marmornati mizici in skozi reže med težkimi žoltimi zavesami gledati na eno ali drugo ulico, kjer življenje kar naprej tke platno za oblačenje zgodovine. Misлити na peto gimnazijo v dolenjski metropoli, na narcise in dekleta tiste pomladi... pa na novico v pridihu jeseni o štirih izkrvavelih fantih na strpinčenem Krasu onkraj meje, ko se je vse drugo umaknilo domoljubni žalosti. Pogrešati toliko obrazov iz povojnih let, ki so se zbirali v tej zatišni kavarni pa vsak zase in za vse skupaj iskali izhoda iz begunskega položaja. Dobrodušni plešasti inženir Jože Porenta z „Basler Nachrichten“ v rokah: „še najbolj se zanesem na Bazlerco; to je star in pošten list.“ Že davno ni več inženirja Porente, in tudi švicarski dnevnik je po stotridesetih letih izhajanja izdihnil. In koliko jih sploh še bere nemško od teh, ki prihajajo sem?

Jork se je ozrl okoli sebe, kjer je med stenami, okni in mizicami ležala praznina po odbeglem času, in vstal. Zažejalo ga je po zraku in topli svetlobi, gibanju in snovanju. Stopil je na pločnik, na sonce, prekoračil ozko ulico in krenil po široki, odprti, zračni, ki se je spuščala proti morju. Izložbe, ljudje, avti, odbleski stekla in barv so ga rešili neke teže, in tako se je na koncu zadnje ulice nasmehnil pravokotniku globoke modrine pod bledosinjim nebom.

Ko je najmanj mislil na kakega človeka, je – sam rojen še pod Francem Jožefom – zagledal Maklenčiča, rojenega že pod Petrom „Osoboditeljem“. Prihajal je nasproti zamišljen, s svojo večno aktovko.

Vojko Maklenčič, Jorkov zvesti tovariš v usodi, odkar sta se prvo povojno poletje srečala v tem mestu. Revolucija si je brezobzirno utirala pot proti zmagi, ko je jeseni 1944 razboljen in ogorčen sklenil, ne da bi komu kaj povedal, stopiti med domobrance. In zaneslo ga je na Ambrožev trg tam ob Ljubljani. Toda domobranski nabirni urad je našel zaprt – in spomnil se je, da je sobota. Čez nedeljo se je umiril: sešla sta se z deklico – in misli so se mu obrnile drugam. Vsa povojna leta je potem molil za tiste, katerih usoda mu je bila po naključju prihranjena, a je njihov duh še vedno živel v njem. Bil je eden izmed sedmih ali osmih, ki od davnega prihoda sem ves čas niso prestopili meje v Slovenijo, čeprav jim je tekla pred nosom. Imeli so namreč občutek, da so domovino kakor tisti po vojni pobiti tudi sami za zmeraj zgubili.

„Rude! Zadnji čas sem se večkrat spomnil nate. Imam knjigo, ki jo moraš prebrati. Verjetno se bo tudi tebi, ko jo prebereš, raztopilo na glavi nekaj masla.“

„Saj se mi ga je že te dni,“ je krotko priznal Jork ob misli na Bazovico.

„Čuj, ne bi kam stopila, da ne bova stala na cesti? V letih sva, ko se nama več nikamor ne sme muditi.“

„Pravkar prihajam iz San Marca gori ob Ljudskem vrtu. No, tamle je Tommaseo, razen one menda še edina kavarna po starem, ki je ostala temu mestu.“

In tako sta v soseščini grško pravoslavne cerkve obsedela pod streho, ki je zeleno precejala svetlobo in jima dajala občutek, da sta na prostem. Onkraj širokega nabrežja z vrsto dreves po sredi, po katerem je v obe smeri nepretrgano hitelo motorizirano življenje, se je proti zahodu iztezala ena sama lahno napeta modrina.

„Ne uganeš, katera je tista knjiga, ki sem ti jo omenil in mi kar naprej daje misliti.“

„Oh, možnosti je nešteto.“

„Zgodovino in usodo Kočevarjev prikazuje.“

Jork je oživel. „A tako? Doma sem bil njihov sosed, vendar skoraj brez stikov z njimi. Bivali so visoko v gozdovih – in kdo je razumel njih žlobudrasto govorico? ‚Bogešta hin?‘ – ‚Kam pa greš?‘ in ‚Burta peže!‘ – ‚Počakaj malo!‘: samo to dvojce sem znal.“ Nasmehu je bilo primešano obžalovanje, da se ni tista daljna leta za Kočevarje bolj zanimal. Toda ali je mogel rasti na vse strani?

„Knjiga mi je razkrila nov in malo znan svet. In sočutje mi

je zbudila do nekega ljudstva. Mogoče bi morali Slovenci tudi ob misli nanj iskreno zmoliti očenaš.“

Maklenčič je uprl pogled v črto na obzorju, kjer sta se stikala nebo in morje. In stekla mu je beseda o tem, česar je bil poln.

„Poti na Kočevsko peljejo od vseh strani navkreber. In dasi pokrivajo deželico prostrani gozdovi, so tla skopa z vodo. Obilni zimski sneg ob taljenju zgine v kraško podzemlje in že prva poletna pripeka prinese sušo. Slovenci ob naselitvi niso silili tja gor, ko so pa kroginkrog imeli zemlje na izbiro. Samo pragozd je rasel in redil divjad. Čigav je bil tisti neobljudeni svet? Bil je stoletja last tujih cerkvenih in svetnih fevdalcev. Šele misel, da bi lahko donášal kakšno korist, je tam sprožila zgodovino. Bral boš, kako je oglejski patriarh Bertrand pisal 1. septembra 1339 – zapomni si ta datum! – ortenburškemu grofu Otonu V. In kako je ta nemški grof, doma ob gornji Dravi, sklenil poseliti in izkoristiti svojo posest na jugu in kako načrten je bil pri kolonizaciji. Bral boš, kako so bile za raziskavo tal in iskanje vode utrte primitivne steze v divjino. Našli so samo ponikalnico Rinžo. In potem je grof začel vabiti svoje podložnike in jim predočeval, kaj vse čaka tiste, ki bi se odločili za naselitev tam doli. Vsak bo dobil hubo zemlje v nepreklicen dedni zakup – to se pravi: lahko jo bo zapustil dedičem, razdelil, zamenjal ali prodal. Pred hubo klobuk z glave, saj to je nekako dvajset hektarov!“

Po nabrežju so se kar naprej srečavali drveči avti, a bila sta dovolj umaknjena, da ju hrup ni motil. In rahel vzhodnik je čistil zrak.

„Jasno, da so se za odhod odločali samo mladi, zdravi in delavoljni kmečki sinovi in hčere, ki niso mogli upati, da bi kdaj doma mogli priti na svoje, pa seveda hlapci in dekcle. Vse jih je prevzela želja po svobodnejšem in boljšem življenju. In tako so se v poletnih mescih z vozovi prebijali po slabih potih čez prelaze in reke na jugovzhod, v neznano deželo, z zalogami živil in semenja, pa z živino in orodjem. Z naponom vseh moči so se lotili težkega dela: gradili so hiše, krčili gozd, čistili površine za njive in pašnike, nastajale so vasice in ob njih cerkvice. Zdelo se ti bo, da bereš prva poglavja Hamsunovega Blagoslova zemlje. Kot dobri sosedje, drug drugemu potrebni, so se povezali s potmi. Živo si predstavljam tisti nadzemski mir, tisto za človeško uho absolutno tišino, ko se zbudiš, če nenadno potihne šumenje gozda ali nočni zbor čričkov.“

Iznad mesta je čeznju pripokljal helikopter in ko ogromen rogač počasi letel čez zaliv tja nekam proti Miramaru, ki se jima je kazal v okameneli belini ko zapuščena cerkev z odsekanim stožcem zvonika.

„In tako so živeli rod za rodom – pod različnimi gospostvi, ki so v knjigi popisana, pod grofi, cesarji, knezi, vojvodi,“ je nadaljeval Maklenčič. „Vrstila so se stoletja, oni pa so ohranjali svojo govorico, ki so jo prinesli iz gornjedravske doline, iz zahodne Koroške in vzhodne Tirolske. Bili so otok, vsenaokrog obdan s Slovenci, a pred tujerodnimi naseljenci varen otok. Saj ni nikogar mikalo njih težko življenje v sredogorju, kjer je izkrčeno zemljo kar naprej ogrožal gozd in je bila letina odvisna od divjačine in dežja, kjer so sadeži dozorevali dva tedna kasneje in je bilo ponekod za koruzo že premrzlo. Prestali so Turke in oblastne fevdalce tako kakor mi, potem pa so tudi mednje zapihale sape napredka.“

„Kakor med nas.“

„Vendar je treba reči, da so imeli več prijateljev in varuhov nego mi. Že od odkritja Amerike, 1492, so si pomagali tudi s krošnjarstvom po avstrijskih in nemških deželah. V košu na hrbtu so od hiše do hiše prodajali doma izdelano suho robo in platno. Iz visokih gozdov jih je na jugu izvabilo sonce s prostranimi razgledi – in zasadili so vinograde, zgradili si zidanice. Pojavili so se na treh vinskih gorah.“

„Mavrlen, Rodine, Semič?“

„Da. Njihove pesmi opevajo dobro mavrlensko in slatno semiško vino, bel kruh in rdečo pšenico, Rodine pa, neblagoslovljene, so rodile kislo vino in črn kruh.“

„No, to lahko potrdim, Rodine poznam dobro,“ se je nasmehnil Jork.

„Kam sem hotel priti?“ se je zdrnil Maklenčič. „V leto 1918, ko sta zmagovalna slovenska in poražena nemška nacionalna zavest vrgli oči na Kočevsko. Mi na vrhu vala smo tistih petnajst ali koliko tisoč Nemcev še vedno čutili kot sovražno in nevarno tuje telo. Prišla je priložnost, da se ga znebimo, ko ga ni več varovalo cesarstvo. In takrat se je pokazalo, da znamo tudi Slovenci trdo vladati, brž ko začutimo moč. Nič boljši nismo od drugih. In kot čustven narod gremo zmeraj predaleč bodisi v ljubezni do sebe kot v sovraštvu do nasprotnika. Kadar nam je hudo, si božamo rane in jočemo, kadar pa zaslutimo sladko uro povračila za prestana ponižanja, zapihamo od maščevalnega srda in smo takoj v podkovanih škorenjčkih. In tako smo na ‚jezikovni otok‘, na tisto narodno manjšino, na njene šole in ustanove, na tisti poldrugí odstotek celotnega prebivalstva položili šapo enako kot Avstrija na koroške Slovence, samo da smo imeli sebe za pravične, njo pa za krivično. Kdor pozna zgodovinska dejstva, laglje živi in svobodneje gleda naprej.“

„Spomnil si me na prva šolska leta na Talčjem vrhu. V šoli

smo od 1919 dalje sedeli skupaj z raznimi šusi, Maceleti, šprajcerji, šušterji, Nampli, Kestnerji, Brunskoleti in se smejali njih govoric. Prihajali so z vrh Rodin in se tja vračali, daleč so imeli. Sliko regenta Aleksandra v učnih knjigah pa smo naskrivaj vsi počekavali.“

„Kdor se čuti ogrožen, se ima vso pravico braniti. Ko je huda gospodarska kriza po letu 1930 zamračila vsa obzorja in ni bilo videti nikakega izhoda, je na severu zasijala Hitlerjeva zvezda. Kočevarji so se z vedno večjim upanjem ozirali v Berlin, od koder so pričakovali spremembo na boljše. Nova kri jim je zaplala po žilah in jim dvigala glave.“

„Naravno! Bil je čas propagande in oholih nemških naklepov. Tedaj je nastal pojem ‚peta kolona‘.“

„Dne 1. septembra 1939 – spomni se na ta datum pred šeststo leti! – je Hitler sprožil drugo svetovno vojno z usodnimi posledicami za Evropo. Knjiga podrobno, stvarno in pregledno, brez strasti in pristranosti popisuje rastočo tragedijo Kočevarjev in njih prvoigralcev. Vse jih je opijanilo geslo ‚Der Führer ruft uns heim ins Reich!‘ In zahrepeneli so po domu, kot zakoprni popotnik, ki so ga utrudile dolge trde ceste z mrzlimi sapami in ječmenovim kruhom. Kaj se je potem z njimi zgodilo, ti bo znano: kako so bili po dogovoru med Führerjem in Ducejem pa tudi po lastni večinski odločitvi v tisti kasni jeseni 1941 in zgodnji, strupeni zimi preseljeni v Brežiški trikot, ki so jim ga morali prepustiti tamkajšnji Slovenci, sami prepeljani v šlezijo. Bral boš, kako so se iz preseljencev spomladi 1945 spremenili v begunce. Kako so bili dvaindvajsetemu rodu vsi mostovi na prejšnji breg porušeni. Saj so v zapuščenih kočevskih vaseh partizani že prvo zimo pokurili sadovnjake, hleve in skednje, nakar so v džungelski vojni oni in okupator drug drugemu brez prizanašanja uničevali postojanke.“

„Potem je mrknila berlinska zvezda zvodnica in vernike je zagrnila tema. Morali so si poiskati nov breg. Midva to lahko razumeva.“

„Čisto vsega so bili oropani. Doletelo jih je ponižanje brez primere. V Strnišču pri Ptujju so jim v taborišču pomrli vsi otroci do dveh let. Da, tako je na tem svetu: zmagovalci se ponašajo celo s prestanim trpljenjem, in je njih slava tem večja, čim več mrtvih imajo na tehtnici, poraženec pa svojo bolečino potoži lahko samo Križanemu.“

Maklenčič je utihnil in tudi Jorku se je vsaka nadaljnja beseda zdela odveč. Gluhima za hrup avtov po nabrežju so jima oči počivale na morju, onkraj katerega ni bilo nič razen blesteče opoldanske jasnine.

Predzimsko gmajna. Med šopi mrtve trave in prezeblega grmičevja steza, po nji z rokami v žepih dva človeka, ki se jima nikamor ne mudi. Valoviti porasli obmejni hribci na levi sijejo bakreni od pravkar zašlega sonca, in v daljavi onkraj njih so snežna pobočja in planjave Nanosa oblite z mehko rdečino.

„Sin se je vrnil pač zelo pozno, ker ga niti čul nisem – in v sočutju sem mu, napravljen za k deveti maši, hotel reči: ‚Saj ti pojdeš k enajsti, ne?‘ Odprem sobo: čist zrak, postelja nedotaknjena. Tihota nadeljskega jutra. In pekoča skrb, kje je fant. In prva tesnobna misel: mamila.“

Maklenčič, ki je za uro ali dve prišel iz mesta, da se nadiha čistega zraka, razumevajoče pogleda Jorka v oči. „Pa se je dobro končalo, kaj?“

„Prijatelj ga je med drugimi povabil na večerjo za svoj rojstni dan... in se je zavleklo.“

„Vsak imamo svoje starševske skrbi in težave,“ potoži Maklenčič. „Veš, kako naju je naša Karin odpravila, ko sva jo obzirno in spodbudno opomnila, da je nedelja? ‚Zmeraj vaju neka statistika preganja! Meni nič mar, kako je bilo prej! Koliko mladih pa še hodi v cerkev? Tudi Silvija se ne pokaže več.‘ Ti seveda ne poznaš Silvije. Še pred letom ali dvema je med vsako mašo odkorakala k obhajilu. Velika, zdrava, odprta, glasna, zmeraj dobre volje, radodarna s smehom, pogumna. ‚Nič se ne bojte, vse se bo dobro končalo!‘ Bojim se, da bi tak izzivalen optimizem vrel lahko tudi iz česa drugega nego iz molitve. Misliš, da ne?“

„Mladih še ni izmodrilo življenje, kot je nas,“ reče Jork zamišljeno, „zato skačejo čez jarek, kjer je most. Nimajo še krhkih kolen kot mi, da bi se spraševali: ‚Zakaj čez jarek, če je most?‘“

„In vendar: cerkev je danes še edini kraj, kjer je mlad človek varen pred pohujšanjem in lahko sliši kako drugačno, višjo misel. To jesen smo v našo predmestno faro končno dobili novega kaplana. In reči moram, da zna vsako nedeljo s pridigo pošteno seči v dušo.“

Jork poudari: „V odprto, sprejemljivo dušo. Žal niso vse take. Pa tudi duhovščina ni vsa taka, da bi jih s krotko in pogumno odprtostjo znala odpirati temu našemu času. Golo razlaganje svetega pisma že davno ni več dovolj.“

„Kot pravim,“ poprime Maklenčič. „Kako dopovedati mladini, da ji je Bog potreben, če naj ima življenje kak višji smisel in cilj? Starši vedno bolj brez moči gledamo, kako se nam zgublajo otroci.“

„Tudi jaz danes ne poznam več duhovnika, učitelja, policaja, ki bi šel peš po vasi, da bi kaj videl in slišal, koga srečal, se s kom pogovoril. Vse je v avtih. Vsem se kar naprej nekam mudi – vsi samo drugam!“

„Je pač tudi nje zmedel in prestrašil razpuščeni gon za nasladami.“

„A ti in jaz sva ko tista smreka na vzhodnem pobočju Višarij, malo pod vrhom, pri kaliču,“ reče Jork po kratkem molku. Maklenčič prikima, tudi on jo je videl, in Jork nadaljuje: „Strela je treščila vanjo in ji olupila pol debla. Druga polovica pa še vedno raste, sprejema sonce, veter, dež in sneg, se razgleduje naokoli po gorah – na koničastem vršiču živi ena sama veja, zmeraj večja. . . samo koliko let še?“

„Strela je treščila vanjo, da, kot leto 1945 v nas. Na tukajšnjih tleh smo dolgo veljali za ‘popolazione fluttuante’ – češ pri-tekli so, da spet odtečejo. In ko se nam kar ni bilo moč ali se kateremu sploh ni dalo odteči, smo bili deležni trše, manj naklonjene oznake – jaz sem si jo za zmeraj zapomnil: ‘Rottame venuto alla deriva’. Nedorložno prevedeno: ‘Naplavine’.“

„Kako daleč je že vse tisto!“ vzdihne Jork. „In vendar: škoda! Takrat sem bil močnejši. Gledal sem ven in naprej; zdaj gledam vase in nazaj.“

„O, jaz pa kdaj tudi še gor k njim pogledam. In verjemi: bolj ko jih opazujem, berem, poslušam, bolj se sprašujem, kdo je pravzaprav zmagal leta 1945. Oni ali mi?“

Jork upre oči nekam daleč, Maklenčič pa gre glasno za svojo mislijo.

„Vem: da je kdo boncem zakričal te besede še pred nekaj leti, bi se bili porogljivo zahohotali in priprtih oči pokazali stisnjene zobe. Danes so vsi resnejši, ko ni več ena sama sijoča in čaščena glava na vrhu, ampak cel raznorodni kolektiv.“

Jork iztegne roko proti porasli Kokoši, ki jima zapira obzorje, in reče nekam odsotno: „Tisto tam je očitno premalo, res.“ Od vrha do vznožja hriba so graničarji poleti vzdolž svoje strani meje izsekali širok pas, iz kamnov sestavili velikanski navpičen napis TITO in ga pobelili, da bi se kar najbolj daleč videl.

Maklenčič odvrne oči od tistih štirih črk in obsuje Jorka z razvnetimi govorniškimi vprašanji.

„Se je iz ekrazita, ki je porušil oboke starega sveta, rodil tisti novi svet, o katerem so sanjali in v katerem naj bi bilo vsakemu človeku prijetno živeti? So po toliki preliti krvi ustvarili srečno, zadovoljno, veselo družbo? So nadomestili sebičnost z altruizmom in dosegli enakost? Mar se ni namesto nje samo novi razred razbohotal in vse najlepše kotičke Slovenije posul z vikendi?“

So ohranili vero v svoj prav ali jih razžirajo dvomi? Se ne bojijo prihodnosti, ko so se jim peruti ekonomije že tolikokrat osmodile pod oblaki? Mar ne uspevajo zobotrebčarji, medtem ko agrokombinatom teče voda v grlo?"

Čez gmajno potegne burjica, skozi suho listje grmičja gre šelest in trave se zganejo.

„Kar naprej tolčejo po bobnu ocvetličenega medvojnega herojstva,“ nadaljuje Maklenčič, „gospodarsko so pa ena najbolj zadolženih držav na svetu. In Slovenija postaja dežela posnetega mleka. Zmeraj se nekako podjetno in glasno, kot otroci v šoli, učijo iz svojih napak, saj se jim ni bati očetove šibe, ko so pa sami vse, in zmeraj delajo nove, nakar spet pogumno priznavajo, kaj so narobe storili... In tako teče čas. O, lahko je bilo rušiti iz gozda, težko je graditi na soncu! Kaže, da jih vsa marksistična filozofija in ekonomika ne moreta rešiti; dejansko preostaja samo še goreča molitev za zdravo pamet. Vidiš, zato se začenjam spravevati, ali so leta 1945 res oni zmagali. Mislim moralno zmagali.“

„Midva, Vojko nimava ne njihove medvojne politične prebrisanosti za klobukom niti množičnih pokolov na vesti niti nisva odgovorna za obdobje mladostniških samomorov.“

„Kar zadeva samomore, je Slovenija še zmeraj pri vrhu svetovne lestvice. Vsak prostovoljni odhod s sveta pa se ko trn zadere v vest živih.“

„Moj Bog, od kdaj takšen gnus nad življenjem? In takšen strah pred njim?“

„Jaz se ne čudim,“ pribije Maklenčič. „Ali je moglo priti kaj drugega po vsem... po vsem? Kar beri njihove pisatelje!“

Iz vasi priplava do njiju zvonjenje zdravamarije.

„Tudi jaz ne spim več ko nekaj,“ prizna Jork. „In še grozljive sanje so zmeraj na preži. Nekam te kliče dolžnost, priganja te čas, a nekaj te priklepa, zadržuje, ti muči srce – – noč je nenavadno iznajdljiva! Ne bi se čudil, če bi se lepega jutra ne zbudil več.“ In se trpko nasmehne. „Preveč gledam nazaj, to je. Ko bi se mogel človek odtrgati in pobegniti v kako čisto deželo, v kak ljubeznivejši čas! Pa ni moč, sulica zgodovine nas je pregloboko ranila.“

„Pobegniti v čas, Rude, preden se je stemnilo in je zgodovina zagnala tisto sulico.“ Maklenčič se ustavi in se spogleda z Jorkom. Potem gresta dalje in nekaj časa molčita.

„Prebral sem knjigo Ericha Petschauerja o Kočevarjih, ki si mi jo posodil,“ pove Jork. „Mogoče je mene še bolj prevzela. In veš, katere strani? Zadnje: ko kak posameznik takole po štiridesetih letih pride iz daljne nove domovine pogledat kraje svojega detinstva. In vidi, kaj je ostalo od vasic, vrtov, cerkvic,

pokopališč. Ugiba, kje je stala rojstna hiša, kje domovi sosedov, hlevi s svojimi podstrešji, po katerih se je skrival s sovrstniki. Išče drevesa, kjer so gnezdele in prepevale ptice, kal, kjer je napajal živino, pašnike, kjer je pekel krompir, rebri, kjer je poznal vsak leskov grm, bližnjice do sosednjih vasi. Vse je prazno, vse tiho, vse izumrlo, samo hosta kraljuje. Spomin se mu razcveta v pelin, in tako reče prijatelju, katerega je, neprizadetega, povabil s seboj za družbo: „Ne bi šla naprej? Tu nimam več kaj iskati...“ Kar je videl in občutil, bo ko pepel obležalo na čisti podobi otroštva. Takšen pepel bi si jaz rad prihranil.“

Steza ju je pripeljala v bližino široke hrupne mednarodne ceste, ki reže gmajno proti meji. Iz grmovja jima zaudari po odvrženih ponošenih oblačilih in obuvalih, po škatlah, steklenicah, vrečkah in vsem drugem, česar so se v novo oblečeni in obuti Jugoturisti znebili iz straha pred svojimi cariniki. Obrneta se za počasno vračanje proti decembrsko čistim mrzlim lučim visoko nad obmejno železniško postajo, kjer iz zvočnikov odmevajo sporočila in naročila.

Nenavaden škof

Vélika smrt je to leto pribila na posteljo in zlomila vélikega človeka. Še malo preden se je zatekel v najmodernejšo in najvarnejšo bolnišnico svoje države, premajhne za njegovo veličino in tudi preubožne, ga je mondeni svet razglasil za enega najelegantnejših tudi v oblačenju po modi. In potem se je začela štirimesečna kalvarija: najprej izguba noge, nato pešanje prebavil, ledvic in srca; vse izmučeno telo v aparatih, a specalisti, združeni v konzilij, odganjajo smrt odrešiteljico; niti antibiotik mosalaktan iz Indianapolisa ne pomaga; modri vlak negibno čaka na postaji, da odpelje razdejano telo v prestolnico. Nihče ne bo videl tistega mrliškega obraza niti posmrtné maske, zakaj v nikomer se ne sme omajati vera v večnost človeka...

„... a kljub temu živi (nepozabni voditelj) dalje, za vernega človeka šv posebej, ker je resnično živel in delal za druge, da bi drugim bilo lepše.“

Te slavné besede je napisal in s polnim imenom podpisal katoliški škof, medtem ko se je neki drug škof iste veroizpovedi in istega naroda petintrideset let prej v hudi slutnji umaknil iz domovine, ko je ta voditelj prevzemal oblast. In prav se je odlo-

žil. Kaj bi bili zmage pijani storili z njim? Katero novo krivdo bi si bili še naprtili?

„Kje smo?“ se je razburjen spraševal Jork z odprtim kalendarjem novega leta z onstran meje pred sabo. Ko je čutil, da ga razžira dvom, je poklical na pomoč nepozabljene besede iz stopinjske molitve prejšnje, tridentinske maše, iz 42. psalma: „Sodi me, o Bog, in rzsodi mojo pravdo zoper nesveto ljudstvo! Zlobnega in zvijačnega človeka me reši! Zakaj hodim žalosten, ko me stiska sovražnik?“

Škof svojemu slavospevu ni našel boljšega in učinkovitejšega konca, kot je 40. vrsta iz 25. poglavja sv. Mateja: „Kar ste storili kateremu izmed mojih najmanjših bratov, (ste meni storili)“.

Torej nekaka napoved, da se bo tudi vélikí človek na sodní dan začuden znašel v belem oblačílu, med ovcami na desni, blagoslovljen, da stopi v nebeško kraljestvo, pripravljeno od ustvarjenja sveta.

Dies irae, dies illa . . . „zemlja v prah se bo zdrobila“.

Kje bodo pa na „tisti dan jeze“ stali pomorjeni z Dolenjskega, z Notranjskega in od drugod: desetine in stotine . . . otroci, dekleta, žene, celo kaka nosečnica med njimi, očetje? Pa tistih sedemdeset ali koliko duhovnikov? Kje bodo stali bataljoni, 1945. leta nalagani, da grejo v begunska taborišča, od koder se bodo lahko izselili v prekomorske dežele, pa vrnjeni čez mejo v roke vélikemu človeku, kjer so v odročnih krajih izginili, kot bi se bili raztopili? Jih je kako drugo smrtno sonce použilo in ne volja vélikega človeka, njegov palec proti tlom? Ob uro največjega zmagoslavja je stopila ura največjega hudodelstva: zagledal se je v blesteče gradove v oblakih, a hkrati si je z nogami izkopal brezno.

Ob grmadi tiskanih pričevanj, ki so se nakopičila v teh dolgih letih – ob imenih, datumih, okoliščinah in številkah – Jork, navadni človek, eden izmed tisočev „brodolomcev“, ne ve, kam bi usmeril zbegano misel.

Kje je v evangeliju zapisano, da je za takozvano blaginjo človeštva dovoljeno jemati življenja? Mar tako poudarjani beli kruh, ki da je sledil črnemu, mar varljivo svetla obzorja sveta, nad katerim pa se boči zatemnjeno nebo, morejo opravičiti prebiranje žen in sklepanje premirij z osovraženim okupatorjem za uničenje domačih tekmecev? Morejo izmiti sledove solz in krvi in pepela, zbrisati leta prebita v ječah in v peklú Golega otoka? Morejo trate raztegniti čez znana, pa zamolčevana morišča?

Ne, škof bi se bil tistemu stavku iz evangelista Mateja že zavoljo še živečih in njihovih dosmrtnih ran moral izogniti. Tako pa se je njegovo čustvo dalo omamiti in je podleglo glasu

ene same strune: tiste, ki je zadonela neko pomlad in od takrat nenehno brni že četrto desetletje. Nihče sicer ne ve, kaj vse se je v dnevih in nočeh krutih štirih mesecev zvrstilo pred notranjimi očmi vélikega človeka iz njegovega dolgega in razgibanega življenja, vsi pa vemo, da so božja pota nedoumljiva in zadnji, odločilni človekovi trenutki edinole Bogu znani.

Jorkova je v spanju pridušeno zaječala. Mož, v hipu buden, jo je stresel za ramo, da jo reši more. „Se ti je sanjalo?“ „Sanjalo se mi je – da je velik črn ptič priletel skozi odprto okno.“ Malo se je obrnila in olajšano spet zaspala.

Z rdečo kapico na temenu horizontalni Novi teolog kar naprej razglaša svoje poglede: enim v spodbudo, drugim v potuho, tretjim v pohujšanje. Ali je prerok? Ali iz svoje mrko tolerirane Cerkve, oropane najlepšega vseh praznikov, božiča, ki je oblastnikom naravnost neomenljiv, vidi v prihodnje čase? Od kod mu tolikšna vesela trdnost v presoajah, v rabsodbah, v naukih? Ne vidi, koliko mladih se mogoče za vselej oddalji od cerkve samo iz straha, da ne bojo dobili službe? Mar Kristus XX. stoletja res ni več potreben „v šoli, pri vzgoji, v sredstvih obveščanja, na radiu in televiziji“? Kakšen je ta... socialistični Kristus, ki naj bi bil svoji Nevesti ukazal živeti v strahu pred oblastniki tega sveta, v nemi poslušnosti njih svojevoljnim in vsiljenim postavam? Ki naj bi bil brezbožni šoli na ljubo preklical svoje naročilo „Pustite otročiče in ne branite jim k meni priti, zakaj takih je nebeško kraljestvo“? Ki naj bi priznaval samo še cesarja?

„Rude, spoštuj duhovnike!“ je Jorka učila mati, ko je bil še fantič. „Oni nam pri spovedi odpuščajo grehe in nam kažejo pot k Bogu. Učeni so in posvečeni, težko življenje imajo in veliko odgovornost. Nikar jih nikdar žaliti!“ Takrat so mu bili vsi zgledni, leta pa so redčila tančico njih svetosti. In je videl, da so nekateri med njimi luč na merniku, mesto na gori, sol zemlje, drugi pa bolj v službi tega sveta in njegovih mikov: časti, oblasti, imetja, gosposkosti, mirnega življenja in pogrnjene mize (kdaj celo v družbi „prijateljsev ateistov“). Zakaj nosi škof mitro? Pač zato, da se vidi iznad vseh, da pred vsemi hodi za Križem, ne pa da vihti kadilnico pred cesarjem.

Bliža se božič. Neko soboto zvečer bo v župni cerkvi spet občestvena spoved, in za njo osebna. Se bo moral spovedniku obtožiti, da kdaj pomrma nad slovensko cerkveno hierarhijo, ker vidi v nji preveliko plašnost, opreznost in pa nekakšno milo zaupanje v Boga, češ bo že On vse naredil?

„Mi ne živimo tam. In končno je tudi previdnost ena izmed vrlin. Ne smemo soditi, da ne bomo sojeni,“ bo moral odgovoriti spovednik.

Jork bo vstal ne čisto ozdravljen.

„Čemu je naša hierarhija kar naprej kot otrpla, brez ognja, ko Knez tega sveta, ki so ga ustoličili novi oblastniki in mu zjamčili vso prostost, Veliki razuzdanec, podnevi in ponoči pustoši cvetne livade in pušča za sabo pohojena otroštva? Se gospodje ne zavedajo moralnega kapitala iz krvi domobrancev? Kako, da je med njimi ena sama izjema, a še ta na drugi skrajnosti, kar je spet narobe?“

Ko bo molil pokoro, pa bo njegovo zbranost presvetlila misel-spomin, kaj bi rekel staroveški grški tragik. „Ne ocenjujte nikdar umrljivega moža, ki se mu v temačni dalji skriva še poslednji dan!“ To se pravi: kdor je danes na dnu, se mogoče bliža vzponu; kdor se košati na vrhu, kaj če ni pred njim še pot v Damask?

BALADA V TISTI STARI MEGLI

„Za koga, Gospod, naj še pojem?
Ne čujejo mojih besed.
In nočejo reči (po svoje),
kako naj uči se poet!“

S tem vzdihom sem srečal Gospoda
v zelenkasto rosni megli,
v okviru iz ceste in svoda
in bilk nedorasle luči.

še zdaj se mi zdi, da ga čutim,
na ustnah Njegovih smehljam.
Kako se nesmisla peruti
povile se v borkin klicaj.

Odslej, kadar pojem, me gleda
in najprej so kitice Zanj!
Seveda, ko prava beseda
zaniha v ozvezdju zaznanj.

DOJEMANJE STVARNEGA

1. Eno težkih in temeljnih vprašanj filozofije je vprašanje, kako moremo, posebej še filozofsko, ugotoviti in zagotoviti, ali je zunaj nas oziroma naše zavesti kaj od te neodvisnega, in če je, kakšno je. Da jaz sem, se zdi nedvomno po Descartesovem „mislim, torej sem“, ali pa je razen mene še kaj nedvomno stvarnega, nam ni tako gotovo. Naši čuti nam sicer pričajo, da jih nekaj draži, da s tem povzročajo neko dogajanje v naši duševnosti, ne vemo pa, kaj je v resnici ali stvarno tisto, kar naša čutila draži, in kakšno je. Naravno in naivno jemljemo „zunanji svet“ za takšnega, kakor nam ga prikazujejo naši čuti. Nekateri misleci nas sicer skušajo prepričati, da po čutih stvarno dojemamo kot gotovo in v bistvu takšno, kot je; nekateri celo menijo, da nam je tako spoznanje neposredno razvidno. Drugi učijo, da je to nemogoče, da nam je neposredno razvidno lahko le, kar je vsebina naše zavesti: to so naši doživljaji s svojimi vsebinami in pa doživljajoči jaz.

Kaj umevamo pod besedo ali izrazom „stvarno“, kaj je zlasti še tako imenovano „zunanje“ ali stvarno stvarno? Stvarno nam je, kar dejanski, oprijemljivo, realno, neodvisno od nas in našega dojemanja je, in sicer prav kot tako, namreč ne le kot nekaj, marveč kot nekaj, kar dejanski je. Drugi izrazi za to bi lahko bili: bitno (včasih: bivajoče, kar pa ni dovolj enoumno) ali vebrovsko istinito. Jasnejše nam to postane, če si najprej ogledamo, kaj je to: stvar.

Po Descartesu, kot smo dejali, se nam zdi nedvomno gotovo, da obstaja „notranje“ ali duševno stvarno: naš „jaz“ s svojimi doživljaji. Zato začnimo pri doživljanju, to je pri stvarnem dogajanju v nekem stvarnem jazu. Doživljaj je nekak utrip jaza, je duševni dej, neki dogodek ali sprememba v naši duševnosti; kot tak je nekaj tako stvarnega, kot je jaz. V doživljanju se nam nekaj javlja, doživljaj nam nekaj sporoča ali nekaj meni, in ta nekaj imenujemo njegovo vsebino. Ko čutim veselje ali bolečino, je čutenje duševni dej, veselje ali bolečina pa je njegova vsebina. Ko vidim barvo ali slišim zvok, sta videnje in slišanje duševna deja, barva in zvok pa njuni vsebini. Veselje in bolečina, barva in zvok so sicer neločljive sestavine čutnih dejev, s katerimi jih dojemamo, in z njimi vred stvarne, vendar jih moremo in moramo od njih razlikovati. So nam tudi, enako kot njihovi deji, neposredno razvidne: ko čutim bolečino ali vidim barvo, neposredno vem, da čutim in

vidim, pa tudi, da čutim bolečino in vidim barvo. Obojega sem neposredno gotov, tega mi ni treba šele dokazovati, saj mi je res, kot pravimo, neposredno razvidno. Zlasti biti vesel in čutiti veselje, je isto. Kot pravi Janžekovič: „Pri spoznavanju doživljajev vsebine spoznavanj in odražana stvarnost sovpadajo. Veselje, žalost, bolečino in podobne doživljaje poznamo do zadnjih globin, saj je vsa narava takih pojavov izčrpno podana v doživljanju kot vsebina zavesti... Biti je zanje isto, kar biti opaženo, zavestno, doživeto...“ (Janžekovič, Iz. spisi I. 49.)

Lahko pa obrnemo svojo pažnjo ne več na doživljaj kot tak, kot duševni dej s svojo vsebino, marveč na vsebino samo. Da olajšamo umevanje tega, o čemer nameravamo govoriti, bomo v naslednjem vzeli kot primere tiste doživljaje, ki po svoji vsebini menijo, kar samo po sebi ne bi bilo le vsebina naše zavesti, kot sta napr. veselje ali bolečina, marveč se nam javlja kot nekaj „zunanjega“, nekaj, kar je ali se dogaja zunaj nas, zunaj naše zavesti. Taki doživljaji bi bili videnje kake barve, slišanje kakega zvoka, ali v višjerednih doživljajih, kakor bi jih imenoval Veber, videnje drevesa ali slišanje popevke. Tudi ti doživljaji imajo svojo vsebino, to, kar v njih čutimo ali dojemamo: barva, zvok, drevo, popevka. A te pojave doživljamo, kakor smo rekli, kot nekaj, kar je ali se dogaja zunaj naše zavesti ali duševnosti. Ne vemo, ali so zares „zunaj“, dojemamo jih, kakor da bi bili „zunaj“, ali pa jih navzven „projiciramo“. Take navzven projicirane, pred našo zavest postavljene vsebine doživljajev, imenujemo njihove *predmete*. Ti pa kot taki, kot popredmetene vsebine doživljajev, niso več sestavina duševne stvarnosti; moremo jih miselno odločiti od doživljajev, imajo neko svojo bitnost, ki ni stvarnost; ne preminejo z doživljaji, kateri jih menijo, morejo postati vsebina drugih naših doživljajev, tudi doživljajev drugih osebkov, niso v času trajajoči, marveč brezčasni, štejemo jih k tako imenovanim irealnim, zgolj miselnim bitjem. Njihova posebnost nam bo jasnejša, ko jih bomo primerjali z resničnimi stvarmi in pokazali na razliko med obojimi.

Predmeti namreč niso stvari, ki dejanski naj so zunaj nas in brez nas. Drevo, kakor ga vidim, ni drevo, ki raste na vrtu pred mojim oknom, kakor menim. Recimo, da tam zares raste drevo in da to drevo je takšno, kakor je, če ga jaz vidim ali ne vidim, če sploh vem zanj ali ne. Recimo, da tam „zunaj“ je to drevo in da ga jaz gledam. Tedaj zares vidim „drevo“, to se pravi, doživljam vidni vtis drevesa, vsebina mojega videnja je drevo in to vsebino lahko projiciram v predmet: „drevo“. Ta predmet pa je moja stvaritev, je projekcija tega, kar jaz vidim, a ni nujno isto, kar gledam ali menim, da gledam. Vidim namreč pač neke oblike, neke barve in sence, neko gibanje in še kaj; to pa lahko so lastnosti onega domnevno resničnega drevesa, ki ga gledam, ali pa tudi ne. Četudi pred mojimi očmi morda je stvarno drevo, jaz lahko vidim le neke pojave tega drevesa, drugih ne opazim ali sploh ne morem videti, kjer sem, jih vidim različno v različni svetlobi in v različnem razpoloženju, celo kdaj „vidim“, česar na resničnem drevesu sploh ni. Tako dobim neko podobo ali

lik drevesa, ki bitno, lahko tudi bistveno ne soglaša s tem, kar stvarno drevo zares je. Ta podoba je vsebina in predmet mojega videnja. Kot predmet je sicer nekaj, a ni istovetno z resničnim, s stvarnim drevesom, katero, kakor menim, raste pred mojim oknom. To drevo je stvar, drevo, kakor ga vidim, pa je predmet.

Kar jaz zares vidim in česar sem povsem gotov, je „drevo“ kot predmet mojega videnja, ker mi je ta kot vsebina mojega doživljanja naravnost razviden. Stvarno drevo, za katerega menim, da je nekako sopovzročilo moje videnje, pa je in ostane zunaj moje zavesti, niti njegov resnični obstoj niti njegove stvarne lastnosti, pa mi niso razvidni, neposredno sploh ne, pa tudi posredna razvidnost mi je nedosegljiva ali vsaj ni gotova. Kako neki bi bila mogoča? Naš Janžekovič se v svojih spisih ponovno vrača k temu vprašanju in meni, da bi bilo mogoče ugotoviti, ali predmet mojega videnja zares odraža stvar, za katero menim, da jo vidim, le, če bi mogel stopiti sam iz sebe in dojeti stvarno drevo kako drugače, ne s svojimi občutki, ter ga primerjati s predmetom, kakor ga vidim. Ker to ni mogoče in ker nam o tem ni nič razodeto, nam je nemogoče u-gotov-iti, z gotovostjo dojeti, ali je zunaj naše zavesti sploh kaj in ali je, če je, to in takšno, kakor ga dojemamo. Pravi Janžekovič: „Da, ko bi nam nekdo zanesljivo ‚razodel‘, kakšna je zunanja stvarnost, potem bi mogli ugotoviti, ali se naše lastno spoznanje, naša spoznavna vsebina s tem strinja. Toda moj jaz začne in nadaljuje z doživljanjem. Med doživljaji se sicer kmalu pojavijo taki, ki nam prikazujejo ‚vnanje, stvarne predmete‘. Toda te ‚vnanje‘ reči niso prave reči, ampak vsebine naših spoznavanj... Na področju stvarnih predmetov [=stvari] nam je resnica v polnem pomenu načelno nedosegljiva... Svet preprostega človeka in naivnega realista ni nič drugega, kakor sestav naših doživljanjev [bolje bi rekli, predmetov], ki smo jih imeli ob nečem neznanem. Kaj in kakšno je tisto neznano, ali ni morda celo duševne narave, kakor doživljaj, ki ga je zbudilo, tega ne vemo neposredno... ta ‚zunanji svet‘ je naša zgradba, naš duševni proizvod in kot tak del našega jaza... Resnični stvarni svet je pri tej zgradbi utegnil samo sodelovati...“ Pač „je... nesporno dejstvo, da vsaj majhno področje duševnega sveta neposredno zremo, stvari same pa še nikdo nikoli ni naravnost zaznal...“ (Janž. I, 50, 53.)

2. To je vprašanje, ki smo ga omenili v začetku: Kako bi mogli filozofsko (ali tudi pozitivno znanstveno) ugotoviti, ali je kaj zunaj naše zavesti, in kakšno je, če je. In še je treba razlikovati med dvema vprašanjema: ali moremo obstoj in naravo „zunanjega“ ali stvarnega sveta kako ugotoviti, in ali tak svet sploh je, obstaja.

Filozofi (in izkustveni znanstveniki) so na ta vprašanja ponujali in še ponujajo različne odgovore. Nekateri menijo, da ne samo ne moremo ugotoviti obstoja sveta, marveč da zunaj zavesti stvarno sploh ničesar ni in da tako imenovani „zunanji“ ali stvarni svet mi sami ustvarjamo; lahko bi rekli, da stvari zamenjujejo s predmeti. Drugi trdijo, da stvari zunaj so in da jih v svojih

doživljajih bolj ali manj zvesto dojemamo. Vsako teh stališč more prevzemati različne oblike, a v glavnem moremo razlikovati med tema dvema osnovnima stališčema, med spoznavnim in bitnim idealizmom ter spoznavnim in bitnim realizmom. Nobenega izmed njiju ne moremo neizpodbitno utemeljiti ali dokazati, še manj moremo kakega zares zavrniti. To bi se reklo: ne moremo trditi niti, da zunanji ali stvarni svet je, niti da ni; kar se zatrjuje, je, da tega ne moremo znanstveno zagotoviti, utemeljiti ali dokazati. „Na področju zunanjega izkustva je res težko, morda sploh nemoogoče doseči absolutno resnico“, meni Janžekovič. (Janž. I, 47.). „V bivanje nekakšnega „tvarnega“ sveta je mogoče samo verjeti kot v eno izmed možnih in priročnih podmen.“ (Janž., Fil. lek-sikon, 273.)

V vsakdanjem življenju smo vsi realisti, v znanosti in filozofiji pa je po vsem videzu to vprašanje logično nerešljivo. Janžekovič odgovor na to vprašanje prepušča svetovnemu nazoru, s katerim se za neko stališče, res da po možnosti in čim bolj utemeljeno, odločamo. Tako je bolj predmet neke vere kot pa spoznanja. Ob tem pa ostaja odprto vprašanje: je ta vera povsem slepa, ali pa morda vendar sloni na kake vrste spoznanjih. In vzporedno drugo vprašanje: odkod trdnost, domnevana gotovost vsakdanjega ali praktičnega realizma.

3. Med misleci, ki so iskali filozofsko pot do stvarnega, je tudi Fr. Veber. Kakor se zdi, je možnost, da v spoznanju dosežemo stvarno, odkril v tem, kar je imenoval zadevalno poslovanje našega čutenja ali kratko zadevanje. Po njegovem nauku imajo čuti namreč dvojno poslovanje, predočevalno in zadevalno. S prvim dojemajo lastnosti ali pritike, ali to, po čemer se nam stvari javljajo, z drugim pa zadevamo na stvari ko take, kot stvarne ali podstatne. Če s prvim ostajamo v svetu predmetov, pa z drugim prodiramo do stvari samih. Tako bi po Veberovem nauku z zadevanjem dosegali stvarno in stvarnost ter ga narejali nekako prisotnega v čutenju, zato bi mogli potem o njem tudi umovati. Filozofsko izročilo namreč trdi, da ni v umu ničesar, kar ni bilo prej v čutih. Če bi tedaj čuti imeli samo predočevalno poslovanje, bi um mogel delati samo s tem, kar bi mu čuti odkrivali in prinašali po tem poslovanju, ne bi se mogel izviti iz predmetnega ter se dokopati do stvarnega. Če pa v čutenju zadevamo še stvarno, čuti tudi to doseganje stvarnega posredujejo umu, ki tako more spoznavno dosegati tudi stvarno.

Drugi misleci pravtako tipajo v tej smeri in iščejo poti do stvarnega. Ušeničnik nam odkriva, da sta skoraj z istim izrazom kot Veber, to skušala povedati že Aristotel in sv. Tomaž. (Kljub iskanju nisem mogel odkriti, odkod Ušeničnikov citat, a vsaj bežno sv. Tomaž pove isto v S. Theol. I, 45, 4 ad I; prim. še I, 87, 1 c.) Podobno vsaj skuša to doseči tudi X. Zubiri. (Gl. Meddobje XVI, 1-2, str. 37.) Če te poskuse kritično preiščemo, pa se zdi, da bi nam mogli prej razložiti, kako um po čutih doseže stvarno, če ga doseže, kakor pa bi dokazali, da ga zares doseže. Ni nam neposredno razvidno, da stvarno po zadevanju ali čem podobnem

zares dosegamo. Aleš Ušeničnik je skušal v neki razpravi dokazati, da um po možnosti popolne povratnosti vidi, da je smisel spoznavanja v dojemanju predmetov [misli: stvari] ali „v prilikovanju subjekta objektom, kakor pravi sv. Tomaž...“, saj „... da je svojstvenost našega uma takšna, da spoznava tudi realne objekte...“ „Po popolni refleksiji vidi duh brez nadaljnega raziskovanja, kaj ga nagiblje na pritrnitev, ali res samo objektivni nagibi iz predmetnosti (dejanstva), ali morda tudi, nemara celo zgolj subjektivni nagibi.“ (Uš. III, 144, 145, 146.)

Žal Ušeničnik tudi tukaj ne razlikuje dovolj natančno med predmetnim in stvarnim. Zato pač ve, da um v popolni povratnosti vidi, da vidi to, kar vidi in čemur pravimo predmet, ne vidi pa Ušeničnik, da um tudi po popolni povratnosti ne more neposredno razvidno videti zunanje stvari, za katero meni, da jo v videnju vidi. Tako ne more videti, ali predmet (ali pa vsebina) videnjskega doživljanja zares ustreza stvari, ki naj bi jo v predmetu videl. Če bi um videl, da stvar ne samo vidi v smislu, da mu je predočevalno prisotna, marveč da jo pri tem tudi kot stvarno zadeva (česar pa, mislim, tudi Veber ni trdil), in če bi videl, da je zadetje res to, namreč pravilno dojetje stvarnega, tedaj bi morda mogel biti razvidno gotov, da prav vidi, da stvar zares kot tako, kot stvarno, spozna. Tega Ušeničnik ni mogel dokazati. Torej nam tudi ta pot do stvarnega ni gotovo odprta. Janžekovič k temu pravi: „Dejstvo, da imamo določeno prepričanje, je še vedno razvidno, ne pa več dejstvo, ki ga to prepričanje vsebuje, še več, razvidno nam je, da nam dejstvo, ki ga prepričanje izraža, ni razvidno. Drugi, navznoter obrnjeni, doživljaj spremljajoči pogled vedno in nujno doseže razvidnost. Bivanje doživljajev vseh vrst nam je vedno razvidno, ni nam pa vedno razvidno, kako je z resničnostjo tega, kar nam sporoča spoznavna vrsta doživljajev.“ (Janž. I, 23.)

4. Pravi in zaresni mislec je neutruden iskalec, ki ima pravico in dolžnost, da se reševanja teh in drugih vprašanj vedno in zno-va loteva, jih razčlenjuje in raziskuje. Mora se varovati mnenja, da je v filozofiji kdaj kako vprašanje enkrat za vselej, popolnoma in dokončno rešeno. Četudi bi kdaj tako bilo, bi tega ne vedeli. Tudi zato se mislec v mišljenju pri kakem nauku ne sme ustaviti niti tedaj, kadar kdo meni, da se je doseгла rešitev, kateri ni mogoče ničesar več dodati, je v ničemer popraviti, tudi tedaj ne, kadar se zdi ali celo trdi, da je neko vprašanje sploh nerešljivo. Mišljenje se ne sme nikjer ustaviti, zmeraj si mora mislec prizadevati, da prodre globlje v dejanstvo, ali da odkrije nove poti, kadar dotedanje ne peljejo k rešitvi.

Zato bomo tudi tukaj vprašanje dojemanja stvarnega skušali na novo osvetliti. Četudi niti to razpravljanje ne bo pripeljalo do rešitve ali vsaj ne do povsem zadovoljive rešitve, bo vsaj lahko spodbudilo koga, da se mu bo tudi posvetil in morda bolje rešil. Oprli pa se bomo pri tem na neke misli Gabriela Marcela, kakor jih umeva in tolmači Janez Janžekovič. Ni nam do tega, da bi Marcelove misli ali Janžekovičeva tolmačenja kot taka sprejeli,

jih skušali razložiti ali celo utemeljiti. Le opreti se hočemo nanja ter z njimi in z lastnim razmišljanjem iskati rešitve vprašanju o dojemanju stvarnega.

5. Marcel, kot nam razlaga Janžekovič, meni, da „človek spozna stvarnost na tri načine. Prvi spoznavni stik z bitjem bi mogli imenovati osnovno stanje, drugi stik nam omogoča začetna ali znanstvena misel, tretji stik vzpostavi povratna misel. Povratna je isto kar modroslovska misel. Med povratno mislijo in med vero je nevidno sorodstvo... , povratna misel sicer še ni vera, toda pripravlja ji pot in ustvarja zanj primeren duhovni prostor...“ (Janž. III, 93-94.) Zadnji stavek odpira možnost, da gledamo tudi v veri poseben, namreč četrti način dojemanja stvarnega.

Osnovno stanje je tisto, v katerem je otrok in morda včasih preprosto človek, ki stvari dojema tako, da jih neposredno doživlja, ne da bi sebe doživljajočega razlikoval ali celo ločil od onega, kar doživlja. To je torej neko neposredno dojemanje, zrenje, intuicija, toda ne zavestna intuicija, marveč nezavestna, oslepljena. „V osnovnem stanju sem bitja deležen, a tako, da sem ves potopljen vanj in ga zato ne vidim.“ O bitju, ki ga doživljam na tak način, ne morem povedati ničesar, ker je enovito, brez lastnosti, „ni predmet, ki bi bil postavljen pred nas, ampak nam je prisotno tako, da nas s svojo navzočnostjo popolnoma prešinja.“ (Janž. III, 94 in sl.)

Če hočemo razviti svoje delovanje, pa se moramo od stvarnega z mislijo odmakniti, si ga postaviti pred sebe in si ga razčleniti v svet predmetov in njihovih lastnosti. To stori začetna ali znanstvena misel; ta je misel izkustvenih znanosti (in deloma filozofije, ali vsaj neke filozofije). Ona razkroji vse, zveze z vesoljnim stvarstvom raztrga, nas osami, brezobzirno trga tkivo bitja, ubija spoštljivost pred skrivnostmi in svetim. Razbija enotnost stvarnega v dvojstvo spoznavajočega jaza in spoznavajočih reči; stvarnost razvrednoti v predmetnost. Zato odmišlja vse, kar stvarno dela izvirno, nedoumljivo, skrivnostno. Predmet mora biti za razum povsem prozoren z vseh strani in skoz in skoz dostopen razumu. (Janž. III, 97 in sl.) Izkustvena znanost ima važno nalogo, dokler ostane na svojem mestu. Rada pa preskoči meje svojega področja in, ker ne more razložiti, često celo zanika, kar ji je nedostopno.

To pa je tisto, k čemur se vrača povratna misel. Povrača se na odsvit nezavestnega zrenja (osnovno stanje), pa tudi na začetno ali znanstveno misel, ki jo popravlja. Njena naloga ni drobiti, razkosavati, marveč znova zaceliti živo tkivo, ki ga je neprevidno razčlenjevanje raztrgalo. „Z eno besedo, povratna misel je odkrivanje one stvarnosti, ki jo je človek v osnovnem stanju doživljal kot neposredno prisotnost, ne da bi se tega zavedal, stvarnosti, ki jo je začetna misel razbila, popredmetila in razblinila v svoje abstraktne pojme... naloga povratne misli [je]... , da s svojim celostno usmerjenim pogledom dojamemo bitje in iz njega razbere

smisel in smoter življenja.“ Izraža se v modroslovju. (Janž. III, 100 sl.)

Kot četrti način dojemanja stvarnega pa, kot smo dejali, bi mogli imenovati vero. Ta je Marcelu sicer tudi neko prepričanje, a v tem mu ni bistvo vere. Vera mu po svojem bistvu ni sestav trditev, ki morejo biti resnične ali neresnične, ni védenje, marveč način, kako se povežemo z bitjem. Biti veren se pravi biti zavestno deležen božjega življenja. Vera živi svoje življenje in ni brezpogojno navezana na znanstvena in zgodovinska dejstva; nosi svojo upravičenost v sebi. „Pravi vernik je oni, ki mu ni treba potipati (kakor apostol Tomaž), tukaj pomeni to vedeti, da bi veroval.“ Vernik si o Bogu ne ustvarja pojmov, ampak njegovo prisotnost v sebi doživlja. Vera je neposreden stik s stvarnim samim, toda tako nerazločen, da ga je mogoče prezreti. Vsakdanje in znanstveno spoznanje našo privolitev izsili, za vero se odločimo svobodno. (Janž. III, 89 in sl.)

6. Marcelov nauk nam predstavlja stopnje ali načine našega prodiranja do stvarnega. Preprosti človek in v nekem pogledu v vsakdanjem življenju vsak človek stvarno doživlja kot dano, ima ga za takega, kot kakršnega ga doživlja. Kakor je sam resničen in stvaren, tako so zanj stvarne tudi stvari zunaj in okrog njega: stol, na katerem sedi, stene, ki ga obdajajo, drevo, ki ga vidi skozi okno, sosed, s katerim govori. V tem osnovnem stanju človek sonaravno, bi dejali s staro besedo, zaznava ali doživlja svet, sam je del sveta in svet je podaljšek njega samega. Kakor je gotov samega sebe, tako je gotov tudi svoje okolice; tukaj ni prostora za nikake dvome.

V tem gre za doznavanje sveta po nagnjenosti ali nagonu, kakršnega pozna tudi sv. Tomaž (S. Theol. I, 6 ad 3; II/II, 45, 2.) To je neka naravna intuicija, o kateri po Ušeničniku govorita že Platon in sv. Avguštín, to je tisto, kar je H. Newman imenoval "implicit reason". Ušeničniku je to sklepanje naravne logike brez refleksije in brez opaženih premis. „Vsi ljudje sklepajo, je dejal Newman, zakaj sklepati se ne pravi nič drugega kakor spoznavati resnico s pomočjo druge resnice. A nimajo vsi ljudje tudi refleksne zavesti, da sklepajo. Še manj so vsi zmožni, ta svojski način spoznanja upravičiti. To se pravi, vsi imajo sklepajoč razum, a ne morejo vsi povedati razlogov, zakaj tako sklepajo.“ (Uš. VII, 311.)

Ušeničnik ima prav s trditvijo, da vsi ljudje sklepajo, a da se tega često niti ne zavedajo in da ne morejo povedati razlogov za svoje sklepe. Težko pa mu bo dati prav, če meni, da je vse to prvinsko doznavanje sklepanja, čeprav nezavestno. Saj že, če je sklepanje spoznavanje neke resnice s pomočjo druge, je potrebna najprej prva resnica, da je sploh mogoče iz nje sklepati na druge; prva pa ni plod sklepanja. Doznavanje sveta po nagnjenosti ali nagonu, da govorimo s sv. Tomažem, je res neka naravna intuicija, neko naravnostno uvidevanje, neka doživeta navzočnost stvari v zavesti. Odtod tudi nedvomeča gotovost ne le, da je svet takšen, kakor ga vidimo, ampak tudi da v resnici je, da je nekaj stvar-

nega. To je praktična ali življenjska gotovost, ni pa znanstvena, razumsko dognana in utemeljena gotovost.

Sicer pa tudi Ušeničnik ve, da „po mnenju sholastikov subjekt ne zazna najprej le nekega fenomenalnega sveta, ki bi po njem šele sklepal na realni vnanji svet, ampak ker jim je duša dej telesa, je duša po telesnosti v neposrednem [!] stiku z zunanjim svetom: po čutnih vtisih ga zazna, sicer le nepopolno, a zazna ga vendarle.“ (Uš. X, 230.)

Res pa je, in v tem ima Ušeničnik prav, da vsi ljudje tudi skle-pajo, neformalno sklepanje in celo neposredno dojetje formalizirajo, dojeto utemeljujejo in tako prehajajo v drugi način doje-manja stvarnega, na stopnjo začetne ali znanstvene misli, ne da bi zato povsem izšli iz osnovnega stanja. Na tej drugi stopnji člo-vek razbira in presoja podrobnosti v stvarstvu, nadomešča kako-vostni vidik s kolikostnim, šteje, meri in tehta, poskuša in pre-verja, sklepa in dokazuje. Kar more utemeljiti ali celo dokazati, to ima za resnično, o drugem vsaj dvomi. To je stopnja znanstvene kritične misli, ki postavlja pod lečo znanosti dotedanje vedenje o svetu, pušča na strani ali celo zavrača, kar ne prenese take kri-tike ali se ji izmika.

Na tej stopnji znanstvena misel ustvarja veličastno stavbo zna-nosti in posredno vse, kar se gradi na znanosti. Odkriva mnoge podrobnosti o svetu, spoznatke skuša zajeti v pojme, teorije in sestave, se neprestano širi in pogloblja, tudi spreminja. Zato pa se ji spočenjajo tudi vedno številnejši dvomi, razjeda jo skepsa. To se dogaja toliko bolj, kolikor bolj se človek oddaljuje od na-ravnega stika s stvarnim. Saj nekaj tega zmeraj ostane, če ne, bi človek z vsem svojim prizadevanjem obvisel nekje v praznem. Tudi najbolj dosledno znanstveno in kritično misleč človek ohrani nekaj naravnega realizma vsaj za ravnanje v vsakdanjem živ-ljenju.

Vendar ta nedokazljivi realizem znanstvenika moti. Zato ga skuša razložiti ali zagotoviti, ali pa ga pušča životariti kot manjvred-nega brata prave znanosti. V tem drugem primeru ga imenuje svetovni ali življenjski nazor. Če pa ga skuša tudi znanstveno pretehtati in utrditi, tedaj pa iz njega izloča, kar se znanstve-nemu prijemu izmika, pa je navadno najdragocenejše v njem, ali pa skuša nazor in znanost medsebojno povezati, navadno zna-nost prilagoditi nazoru, pri čemer jo rad popači, nazor pa otrdi v navidez znanstveno podprta prepričanja, v ideologijo. To „je po marksizmu v znanstveno preobleko zakrinkan nazor meščan-skega razreda“ (Janžekovič, Fil. leksikon, 109), pravilneje pa „vsak v znanstveno preobleko zakrinkan nazor“, tudi marksizem.

Kadar se nazor zideologizira, se prehitro izvrši nekaj, kar je sicer tudi človekova življenjska potreba, a se more opraviti šele na naslednji stopnji, na stopnji Marcelove povratne misli. V tej se išče iz v znanosti nakopičenega znanja in iz v zdravem nazoru doživetega dojetja stvarnega višjega oblika enotnejšega pogleda na svet, ki se izraža v takoimenovani življenjski modrosti. Zato

Marcel lahko imenuje povratno misel tudi filozofsko misel. To je področje filozofije, a ne vsake filozofije. Kajti tudi marsikaj tega, kar se šteje k filozofiji, ostaja na stopnji znanstvene misli s predsodkom, da je pravo in gotovo spoznanje le znanstveno utemeljeno, če že ne dokazano znanje, ali da mora biti mogoče in potrebno, da logično dokažemo vse, kar vemo ali menimo, da vemo, celo to, kar verujemo, ker da ni spoznano ali gotovo, kar ni dokazano kot tako.

Pri tem pa se izmikajo in odmikajo temelji stvarnega, mislec ostaja v bistvu na drugi, znanstveni stopnji spoznavanja in je umljivo, če hoče biti dosleden, da skuša tudi iz filozofije narediti le eno izmed (pozitivnih) znanosti, celo za ceno, da zanika cela področja stvarnega, ki so mu na ta način nedostopna. Prava filozofija pa se giblje na višji ravni, ve, da vse, zlasti pa zadnje rešnice niso znanstveno ugotovljive, še manj dokazljive. Zato pa more seči globlje v stvarno, ga dojeti tudi kot tako, seveda če ni opustila naravnostnega stika z njim. Ni pa ostala na prvotni stopnji naravnega stanja, čeprav je vedno stvarno tudi naravnost dojemala. Kako ji je to mogoče? Da to umemo, moramo nekoliko pregledati naše spoznavne zmožnosti.

7. Izročilo nas uči, da svet dojemamo s čuti in formalno spoznavamo z umom. Ničesar da ni v umu, kar ni bilo prej v čutih. Zato je prvo vprašanje, kaj čuti doznavajo in kako to dosegaajo. Ušeničnik vidi tukaj zlasti „dvoje vprašanj: prvo, ali so čutne zaznave realno-objektivne, to se pravi, ali predmeti, ki jih s čuti zaznavamo, realno bivajo? *drugo*, če zaznavamo realen svet, kako pridemo do tega spoznanja?“ (Uš. VII. 112) Zato je tudi nam bistveno vprašanje, kaj doznavajo čuti, da more um iz tega spoznati zunanje, stvarno stvarno?

Ušeničnik nas uči: „Um more iz čutnih zaznav in predstav le to neposredno odmisлити (abstrahirati), kar je v njih. Predstava in čutne zaznave pa očitujejo stvari le, kakor se javijo po akcidencah. Torej more um tudi le iz tega odmisлити bistvo. Saj so akcidencaje svojstva, kakovosti stvari. V svojstvih, kakovosti pa se kaže stvar sama, kakršna je.“ (Uš. VII, 263). Na drugem mestu doseg čutov razširja in vključuje v to, kar čuti javljajo, tudi podstat: „Akcidencaje so res nebitvena plat substance, vendar se substance po njih javi, po njih deluje, po njih vpliva tudi na čutila. Zato se v občutih ne izražajo samo čutne kakovosti kot take, ampak po njih in v njih tudi svojstvenost substance, namreč samostalnost, samobitnost (subsistencija). Prav zato intuitivni pojem ‚nekaj belega‘ obsega v sebi dvojno prvino, ki jo um po nadaljnji analizi s pomočjo indukcije razloči v abstraktivna pojma substance in akcidencaj.“ (Uš. VII, 261 in sl.) To bi pomenilo, da se nam po čutih resda predvsem javljajo pritike ali akcidence stvari, vendar se v njih nekako izražata tudi bistvo in bit (podstatnost ali stvarnost) stvari, ki jih zato um more iz čutnih podatkov odmisлити ali abstrahirati in umsko spoznati. Tako bi obveljalo, da um more spoznati le to, kar mu prinašajo čuti, a da ti dojemajo nekaj več kot samo pritike ali akcidence, morda bi tudi

rekli fenomene stvari, čeprav nekako slepo, kakor je vedel sv. Tomaž, ko je menil, da um spozna v čutno dojetem mnogo stvari, katere čut ne more zaznati. (S. Theol. I, 78, 4 ad 4.)

Težje, se zdi, je odgovoriti na drugo Ušeničnikovo vprašanje: če s čuti nekako dojemamo tudi stvarno, kako to dosežemo. Namreč, kako čuti morejo dojeti nekaj, česar ne zaznajo, kako more um iz tega dojetega pa ne zaznanega izluščiti in vsaj nekako spoznati tisto, kar čuti dojamejo, a ne zaznajo. Da dobimo odgovor na to vprašanje, pa moramo preiskati razmerje med čuti in umom, morda to preiskavo razširiti na razmerje med umom in voljo in sploh težavno stranjo doživljanja. Morda se nam bo tako nekoliko osvetlil umski ali spoznavni stik s stvarnim.

8. Izročena nauk preveč ločuje čutno in umsko poslovanje naše duše. Dela vtis, kakor da čuti nekako sami segajo v stvarno, naravnost dojemajo pritike ali lastnosti stvari, v njih pa vsaj nevede ali slepo tudi bistvo in bit stvari. To potem od čutov sprejema um in iz tega skuša izluščiti formalne spoznatke o stvarnem svetu. Ušeničnik je to videl, pa je napisal, da „naš um v človeku loči umnost in čutnost, dasi sta v njem umna in čutna duša stvarno ista duša“. (Uš. X, 192.) Misel moremo še priostri in reči, da umnost in čutnost nista le dve možnosti iste ene duše, marveč da je ta ena in ista duša tudi vsa umna, da se v vseh njenih zmožnostih izraža njena umnost, da torej tudi v čutenju dejansko deluje um; saj je zopet videl že sv. Tomaž, da so čuti, kakor vsaka spoznavna zmožnost, na neki način um (S. Theol. I, 5, 4 ad 1; 86, H 4 ad 2]. Še več; kakor bomo še videli, isti um posluje teoretsko (v spoznavanju resnice) in praktično (v uravnavanju dejanj ali ravnanja), in isti um ne dojema stvarnega le po čutnem čutenju, to je po občutkih, marveč še po kakem drugem, morda doslej v študiju preveč zanemarjenem čutenju.

Um namreč ne samo od čutov sprejema in obdeluje podatke, ki jih čuti doznavaajo in mu jih prinašajo, marveč po čutih sam sega v stvarno, v občutkih, v čutenem, dojema lastnosti, pa nekako še bistvo in bit stvarnega. Tako je tudi čutenje le poslovanje uma, eno od njegovih poslovanj, kajti um poleg čutenja tudi pojmuje, izraz, ki naj zajame vse „višje“ umsko poslovanje, zlasti to, čemur pravimo „mišljenje“. Um v čutenju deluje kot „čuteči um“, v pojmovanju in mišljenju pa kot „pojmujoči um“, kakor obe poslovanji imenuje X. Zubiri (inteligencia sentiente, inteligencia concipiente). Četudi razlikujemo dve zmožnosti, sta vendar v bistvu eno.

Um tedaj po čutih in v občutkih ter zaznavah dojema stvarno in sicer prav kot tako, torej kot resnično. Naravnost ponuja se nam pa misel, da um prav tako po čutenju, a ne čutnem čutenju, dojema stvarno, a tokrat ne kot resnično marveč kot dobro. Izročilo nas uči, da je vsaka stvar ali vsako bitje kot bitje tudi resnično in dobro, resnično v razmerju do spoznanja in dobro v razmerju do teženja. To se pravi, da kar je stvarno in ker je stvarno, je kot tako tudi (bitno ali ontološko) resnično in dobro. Kot ontološko

resnično se nam javlja v spoznatkih in kadar so ti pravilni, imamo prava spoznanja (imenovana logična resnica, čeprav je v natančnem izražanju treba razločevati med zgolj logično resnico in tudi spoznanjem, slednje je le uvidena in sprejeta logična resnica); kadar so spoznatki krivi, zgrešeni, pa niso spoznanja marveč zmote. In kar je stvarno, bitno, je kot tako tudi (bitno ali ontološko) dobro. Za Aristotelom pravi Ušeničnik, da je dobro „tisto, po čemer vsako bitje teži“ to je, da dobro razločimo po tem, da je kakemu bitju predmet teženja. K temu Ušeničnik dodaja, da je sv. Tomaž po pravici opozoril na to, da teženje ni le umsko in pa čutno teženje, temveč v širšem pomenu tudi naravno teženje (*appetitus naturalis*), ki ni drugega kakor naravna naravnost na kaj. (Uš. X, 193 in sl.) Kot bitja torej težimo k dobremu in sicer z umskim (volja), čutnim (želenje, hotenje) ali celo le z naravnim teženjem (morda bi rekli z instinktom ali nagonom). Naše teženje se tedaj usmerja k dobremu, a kako ga odkrije?

Izročilo nas v tem pogledu uči, da k ničemur ne moremo težiti, če tega nismo prej spoznali, na drugi strani pa, da marsikaj spoznamo le, ker nas privlači, ker budi naše teženje. Resnica vsebuje tudi dobro, kot spoznano ali vsaj dojet, in dobro vključuje tudi resnico, kot želeno, torej dobro. (S. Theol. I, 87, 4 ad 2; 16, ad 1.) Kako je tedaj: moramo dobro, h kateremu težimo, najprej spoznati, da sploh lahko k njemu težimo, ali pa ga skušamo in moremo spoznati zlasti, ker je že pritegnilo naše teženje? In v prvem primeru: kako spoznamo, da je nekaj dobro, ali samo s tem, ko ugotovimo, da je resnično, torej stvarno in kot tako tudi dobro, ali pa vemo, da je dobro prav zato, ker budi naše teženje?

Pustimo na strani besedo spoznanje, ki ima v logiki in spoznavni teoriji zelo določen pomen, je namreč sodba ali prepričanje, ki izraža dejstvo, v katerem se izraža pravo stvarno stanje! Sicer se govori tudi o čutnem spoznavanju in spoznanju, vendar na ljubo jasnosti tukaj uporabljamo manj obvezujoče izraze dojetje ali doznanje, ki smo ju že doslej uporabili! Ali ne bi mogli reči, da kakor um resnično (to je stvarno v razmerju do spoznanja) najprej dozna ali dojame s čuti ali po čutih, podobno tudi dobro (to je stvarno v razmerju do teženja) najprej dozna ali dojame z nekim čutenjem? Vprašanje je, s katerim ali s kakšnim čutenjem. S čuti dobrega ne moremo zaznati, naravnost z umom tudi ne (ker v tem ne more biti, kar ni bilo poprej v čutenju). A „kar se nam niti neposredno, niti posredno, ne naravnost in ne po ovinkih ne očituje in ne more očitovati po občutih in čutnih predstavah, to je za nas nepoznano in nespoznatno.“ (Uš. VII, 290.) Ker dobrega kot takega ne dojemamo s čuti, bi nam tedaj bilo nespoznatno.

Zakaj ne bi bilo mogoče, da bi poleg čutnega čutenja imeli še neko drugo čutenje, ki bi poslovalo v koreninah teženja in hotenja in bi prav tako neposredno in slepo doznavalo stvarno kot dobro ali, kakor danes pravimo, kot vredno? Po takem čutenju bi um kot praktični um dojemal stvarno kot dobro, tako kot isti um kot teoretski um po čutnem čutenju dojema stvarno kot re-

snično. Ker sta teoretski in praktični um ena in ista duševna zmožnost, in se tudi resnično in dobro medsebojno vključujeta, pač ni nemogoče, da po obojem poslovanju istega uma dojemamo isto stvarno, čeprav pod različnim vidikom. (Prim. S. Th. 79, 12.) Tako smo prišli do danes mnogokrat postavljenega in mnogo obravnavanega in oporekanega vprašanja, kako dojemamo ali doznavamo vrednote. Te so namreč odsevi ontološkega dobrega, zlasti kolikor je kot dobro občuteno.

Recimo: kako dojamemo lepoto cvetice, pokrajine, slike, pesmi? Po čutnem čutenju pač dojamemo barve, svetlobe, sence, glasove in še kaj, ne pa lepoto. Um sam po sebi ne more spoznati ničesar, kar ni bilo prej čuteno. Čuteno, a kako? Lepota je vrednota, je blesk resnice in dobrote, kot vrednoto bi jo raje označili kot odsev (bitne) dobrote. Torej je tudi lepota nekaj, kar budi v nas ne le posebne vrste ugodje (estetski užitek), marveč ob njem, v njem ali pred njim še neko teženje, saj se lepoti skušamo tudi približati, jo zajeti ali si jo prisvojiti ter jo ostvariti v umetninah (kakor resnico skušamo izraziti v pojmi, teorijah, sestavih). Kako tedaj lepoto dojamemo? Prvotno ali začetno jo začutimo v nekem teživnem ali po Vebru nagonsem čutenju, pri katerem pa je prav tako kot pri čutnem čutenju um tisti, ki čuti, le da sedaj čuti prav po tem teživnem čutenju. Da čuteno potem tudi obdeluje in formalno spoznava, v tem je že višja stopnja lepote nega doživljanja, celo spoznavanja.

Še laže bi to pokazali pri dojemanju nraavnih vrednot. Navaden človek dojema nraavne vrednote po splošnem izkustvu, ki je pred filozofskim spoznanjem. Ljudje niso čakali filozofije, da bi imeli nraavnost, pravi J. Maritain. Umsko, filozofsko nraavno spoznanje predpostavlja nraavno, predfilozofsko dojetje nraavnih vrednot. V tem tudi posluje um, a ne pojmovno, ne logično, ne razumsko, marveč skoraj biološko, nezavestno ali predzavestno. To je nekako intuitivno, neizraženo, vendar umsko, predrazumsko. (Prim. J. Maritain, Neuf leçons... de la philosophie morale, 1951, str. 47 in sl., 59.)

Tako smo se prikopali do ugotovitve, da je naš um sicer pravi organ spoznavanja, da pa začetno dojemamo stvarno kot resnično in kot dobro po čutenju, in sicer kot resnično po čutnem in kot dobro po nagonsem ali teživnem čutenju, katerega pa nikakor ne smemo zamenjavati s čustvovanjem, kar dela Fr. Veber. Iz obojnega vira, čutnega in nagonskega čutenja, um dobiva (oziroma po njihju išče) podatke, ki jih nato obdeluje in iz njih prideluje prave spoznatke, ki so lahko spoznanja ali pa zmote, kar zgolj čuteni doznatki še niso. Pri svojem delu pa se um neprestano povrača k čutenemu doznavanju in v soglasju s tem, kar dojemata po čutenju, razvija, potrjuje ali popravlja svoje prave spoznatke.

9. Ko smo se dokopali do teh ugotovitev, nam bo laže približati se odgovoru na dve vprašanji: kako – če ostanemo pri Marcelovi shemi – moremo na tretji stopnji povratne ali modroslovne misli nekako spojiti čisto nraavna doznanja prve stopnje, prvotnega

stanja, in izsledke logične ali racionalne znanstvene misli; in drugič, in to je danes naše glavno vprašanje: kako moremo vsaj podpreti, morda upravičiti in utemeljiti spoznavni realizem, to je stališče, da s svojimi spoznanji vendar dosegamo stvarno tudi prav kot stvarno, kot nekaj, kar je ali obstaja neodvisno od nas zunaj naših spoznanj in naše zavesti.

Skušajmo odgovoriti najprej na prvo vprašanje! V prvotnem stanju, smo videli, nekako sonaravno, nagonsko dojemamo svet v njegovi celotnosti, pa tudi v njegovi globinski razsežnosti, v podstatnosti, to je kot stvarno. O tem je na tej stopnji vsak dvom izključen, se sploh ne javlja. Kdor je ali bi ostal na tej stopnji razmerja od stvarnega, je ali bi bil o njegovi stvarnosti povsem trdno prepričan; sploh mu ne bi bilo umljivo, kako je mogoče o tem dvomiti. Ne moremo reči, da je ta gotovost zmotna, le znanstveno ne moremo dokazati, da je prava. Prepričanje namreč ni isto kot spoznanje. Zato se v znanstveni misli, ki vznikaja iz prvotnega stanja, vsi naravni doznatki postavljajo pod lupo kritične preiskave; znanost, na eni strani, hoče vse spoznatke razumsko povsem zagotoviti, na drugi strani pa se nagiblje k temu, da odklanja in zavrača vse, kar njene razčlemba in kritike ne vzdrži. Zato je rada v nasprotju z doznatki prvotnega stanja. Kako je tedaj mogoče oboje izmiriti ali celo spojiti v enoto in celoto?

Radi pozabljamo, da znanstvena misel ni edino, kar vznikaja iz prvotnega stanja in njegovo doznavanje nadaljuje in dovršuje, in da resnično in gotovo ni le tisto, kar je mogoče znanstveno ugotoviti in zagotoviti. Kar je resnično, je tako, če to moremo spoznati ali ne. Resničnega pa nikakor ne dojemamo samo z razumom, to je znanstveno. Razum ni vse, ni edini odkrivalec resnice. To je med drugimi videl in učil tudi H. Newman. Po njem je mogoče dojeti stvarno na dva načina, realno ali samo pojmovno, mi bi rekli znanstveno. Realno spoznanje mu je „nekakšen neposreden stik s stvarnostjo, intuicija stvarnosti, doživljanje stvarnosti, občutje, zdrav nagon, vsekakor pa nekaj različnega od zgolj umskega [recimo: razumskega] spoznanja... Na realno spoznanje dajemo realno pritrditev, na pojmovno spoznanje samo pojmovno. Pojmovna pritrditev ne doseže nikake popolne izvestnosti, ampak samo večjo ali manjšo verjetnost... Samo realna pritrditev daje človeku popolno izvestnost...“ (Janž. III, 311.) Newman celo pripisuje „praktičnemu“ spoznanju večjo gotovost ali izvestnost kot pa pojmovnemu ali znanstvenemu.

Četudi je to, kar Newman imenuje praktično spoznanje, težko opisati in logično opredeliti, dejstva kot takega ni mogoče tajiti. Ob znanstvenem spoznavanju imamo še in deluje raznovrstno čutenje, neposredno dožemanje stvarnega; to gre vzporedno z znanstveno mislijo, jo potrjuje, pa tudi popravlja. Temu dožemanju pravimo (umetniška ali tudi druga) intuicija, neposredno doživljanje, oglašanje vesti, mistično gledanje in še kako; v njem imamo zunajznanstveni stik s stvarnim. Ta stik nam celo pomaga potrditi gotovost znanstvenih spoznanj. Saj vemo, da ta marsikdaj, celo mnogokdaj ne morejo doseči popolne gotovosti (zanesljivosti

ali izvestnosti), dosežena razvidnost ni čisto jasna in dokazi ne dovolj dokazni, često sploh še niso najdeni. Dokler ostanemo le pri spoznavanju, to je, pri teoriji, lahko z iskanjem nadaljujemo čeprav v nedogled. V življenjski praksi pa, ko nam je gotovost znanja potrebna, da moremo sploh kaj po pameti storiti, pa si trdnost spoznanja izsilimo z odločitvijo volje. (Prim. Meddobje XVII, 2-3, str. 162 in sl.) Ta odločitev, lahko sedaj vidimo, pa ni slepa, ker odločitve volje slonijo tudi na njenih, bi po Vebru rekli, doživljajskih podlagah, odloča se, ko se opira na čutena dojetja stvarnega kot dobrega in zato tudi resničnega.

10. Drugič: Kako pa moremo vsaj podpreti, morda upravičiti in utemeljiti spoznavni realizem, stališče, da s svojimi spoznanji zares dosegamo tudi stvarno kot stvarno, čeprav tega najbrž vsaj še ne moremo ali ne znamo dokazati, torej čisto znanstveno dognati?

V prvotnem stanju dojemamo stvarno neposredno, tudi kot stvarno, brez vmešavanja znanstvene misli in kritičnega razuma. Tako se dogaja tudi v intuiciji in v doživljanju stvarnega, ki v nadaljnjem razvoju hodi ob strani znanstvene misli. Oboje se opira na prvotno čutenje, naj bo čutno ali teživno. Čutenje, kot vemo, posluje dvojno, predočevalno in zaševalno, kakor nam je pokazal Veber, in je v prvotnem stanju in v sledeči intuiciji zaševalno poslovanje celo odločilnejše. To še posebej velja za teživno čutenje, pri katerem predočevanje stopa v ozadje, če je sploh zmeraj navzoče. V vsem čutenju dojemamo neposredno (= zaševalno) stvarno kot stvarno, le da znanstvena misel, ki dosežke tega doje-manja preceja skozi sito kritike, sicer more pridelati pojme in teorije, ki označujejo stvarno kot tako, ne more pa trdnosti spoznanja stvarnega, njegove stvarnosti, tudi neizpodbitno zagotoviti, še manj, kar je skrajni smoter znanosti, dokazati. Znanost se po svoji naravi giblje v predmetnem, ne v stvarnem svetu, in ne zmore prehoda v stvarno, vsaj kot znanost ne. Zato ali stvarno kot stvarno pušča ob strani („daje v oklepaj“) ali stvarnost celo zanika, ali pa jo dogmatično postavlja in uči. Čista znanost teži v spoznavni idealizem.

Ko pravimo znanost, menimo vse metodično, racionalno in kritično raziskovanje sveta, tako da sem štejemo tudi tisto filozofijo ali tisti del filozofije, ki v posnemanju pozitivne znanosti hoče svoja vprašanja čisto razumsko rešiti in rešitve zagotoviti, celo dokazati. Nočemo reči, da bi to prizadevanje bilo neupravičeno, a ni vselej dosegljivo in nikakor ni edino ali vse, kar more in mora storiti filozofija; kadar se njeno delo omejuje na to, temelji na scientističnem predsodku. Saj scientistična znota ni le v veri, da more ali bo kdaj mogla tako imenovana pozitivna znanost rešiti vsa življenjska vprašanja, in da je nesmiselna vsaka misel in vsako vprašanje, ki se takemu obravnavanju upira ali izmika. Scientizem, in zelo nevaren, čeprav bolj doživljan kot izpovedovan, je tudi v veri ali prepričanju, da moremo in moramo ta vprašanja reševati s pozitivnoznanstveno tehniko.

Velik in življenjsko najvažnejši del filozofskega razmišljanja išče odgovorov ravno na tista vprašanja, ki jim niti znanost, izkustvena ali pozitivna, niti zgolj znanstveno delujoča filozofija nista kos. Ta vprašanja rešuje, ali skuša reševati filozofija, ki ne dokazuje, vsaj po sili ne, marveč le pokazuje svoje uvide in ugotovitve. Janžekovič taka vprašanja imenuje svetovnonazorna. Lahko mu pritrdimo, da nanja odgovarja že svetovni (in življenjski) nazor, da pa filozofija, upoštevajoč tudi izsledke znanosti pa doznatke življenjskih intuicij, kritično preiskuje in rešuje. Tako v Marcelovi povratni misli ustvarja neko višjo stopnjo svetovnega nazora, ki nam sedaj zasluži ime življenjske modrosti. Gotovost, ki tej gre, ni znanstvena, teoretska, pač pa življenjska, praktična. Je plod ali nasledek ne teoretske marveč praktične razvidnosti. Če tedaj Janžekovič pravi, da nobeno stališče glede na stvarnost stvarnega ni razvidno resnično in gotovo, tako da bi izsililo našo umsko pritrditev, in da mora, opirajoč se seveda na umske razloge, odločiti volja, ter da se on tako odloča za realizem (Janžekovič V, 121; prim. III, 294), moremo to pojasniti, da v tej odločitvi končno res odloča volja, a da tega ne dela slepo, marveč poleg tega, da se opira na umske razloge, čeprav ne dosega dokaznosti, še posebej črpa trdnost gotovosti iz čutenja, zlasti teživnega, ki stvarno kot stvarno in torej dobro zadeva in tako zagotavlja.

NOČNI GOZDOVI

USODNO OBDOBJE

Žival, ki
reže kot kristal
obdobje
Žival kot zmaj
ki kuje čas ozvezdij
na jugu bron
na severu ujede
srebrni kamen
ki odteka v vodo
Žival, ki čuva GROM
ki seka z mečem
mesec in ga ne preseka
ki z ostro voljo
stopa po stopnišču
navzgor v marmor
v odsev svetlobe
ki seka z mečem DIH, PRAVICO, DOBO,
ki kuje čas
v kristalu
izven časa

NOČNA POSKOČNICA

potuje z mrkimi očmi

ga slišiš peti?

slišiš peti?

lokavo golta vodo pri koritu

ga slišiš peti?

rožljá veriga

zemlja rase v noč

oko trepeče iz oblaka

lokavo golta mesec vodo

v kleti

noč je

ga slišiš peti?

kljuka blesti v temi

ko mesec mrko gleda

v zasedi žvižg se oglasi

nevidene ujede

zaseda raste v noč

iz vseh oblakov

na stropu se boči lok

v noč roparskih mračnjakov

na verigi se maje luč

brez živega plamena

na nebu šviga noč

brez toplega zagona

na stropu se maje mož

mrtvaškega namena

na polje pada noč

brez žarnega pomena

v senci golta noč

tišino ob studencu

potuje brez glasú

v utrujene mračine

potuje in ga ni

ga slišiš peti?

peti?

PREDSMRT

zašite oči
prirasli čevlji
zazidano uho
pod glavo smrti

prirasle oči
k zašitemu čevlju
pod glavo rosí
na zazidano okno

zazidani čevlji
ob zašitem drevesu
priraslo oko
pod oknom smrti

zašito spanje
ob prirasli smrti
zazidano okno
v gluhem lesu

NOČNA ODA

O VETER, O DIH,
    ki dežuje
    ki dežuje
O VETER, ti si kri,
O GROZA, ti si mati,
    ko dežuje,
    ko dežuje

O Nočni šum, O DUH,
O SANJA, O SRCÉ,
    ki kuri ogenj
    spodaj pri živalih

O KRIK, da teče kri,
O SANJA, ki boli,
    kot dež
    kot dež

O ZLOG, O ZLOM
    ko poje dež,
o Mati, ko srebro
    gori,
O ZLOG, O BOG, O ZLOM,
    O DIH
ponoči, ko ni tiho,
ko šumi,
ko teče reka
skozi zlati ZLOG:

    O BOG!
o nežni veter
skozi topi NOŽ
O BOG živali
v dobi bele rose
o Dež, ki padaš
na žival brez padca
ki rosiš na prod
o Dež o Kača
o Drevo v ZLOGU
o ZLOM v KAČI,
o živalski Bog

o ZLOG, o ZLOM
ko teče dež pomladi
    ko pada kri
    ko teče dež na kamne
    ko teče dež
živalski mir
v nožu

O BOG ti dih ponoči
ko nihče ne spi

POSMRT

V s e :

Ime drevesa
ki ga ni
drevo življenja
ki ne živi
življenje spanja
ki sanja
da ni
Ime sveta
ki sanja
sanje brez dna
smreka ki rase
v čase nečasa
sekira ki udarja
na snov brez snovi
ugasla sveča
nekje pod drevesi
nekje pod smreko
med sedmimi nebesi

EDVARD KOCBEK
NJEGOV ČAS IN NJEGOVO DELO

Čas med prvo in drugo svetovno vojno je bil tista zgodovinska stiskalnica, iz katere je izšla vrsta izstopajočih osebnosti – tako pri nas v Sloveniji kot drugod po svetu, ki so usodno vplivale na zgodovinski in idejni razvoj narodov in se zdaj, eden za drugim, naglo umikajo iz tako razgibanega pozorišča. Za seboj puščajo globoke, zarezne sledi, dostikrat rane, ki jih ne bo zaprla kmalu celilna roka časa. Edvard Kocbek je bil ena teh osebnosti v Sloveniji: literat, pesnik, esejist, obenem pa idejno in politično burno angažiran. Njegova podoba je nedeljiva – ni mogoče odmisлити poeta od eksistencialista, socialista in partizana, ali sploh ustvarjalca od aktivista. Zato tudi ni mogoče videti v njem samo največjega povojnega esejista in ga ni mogoče postaviti v neko svetlo luč samo zato, ker je velik pesnik in spreten stilist. Med nami v zdomstvu ga je najboljše poznal Ruda Jurčec, ki je o njem prvi predaval pri SKA. Danes imamo na razpolago več materiala in tudi sploh lahko vidimo zaključeno podobo moža, ki je umrl 4. novembra 1981 in ki je tako usodno vplival, poleg drugega, tudi na naš izhod iz domovine in na to, da se zdaj naša mladina, pa tudi ona v domovini, vedno težje bori za obstoj svojega slovenstva. Ta esej objavljam po želji odbora SKA, pa zato, da obnovim pri sebi trpek spomin na predvojna leta in na revolucijo, ki me je 1943 – bili so temni in deževni dnevi – zajela na Maverlenu in v Črmošnjicah, v bližini tiste partizanske tovarišije, katere član je bil tudi srednjevisok, dosti lepo opravljen, živo opazujoč in zgovoren inteligent s partizanskim imenom Pavle.

Kdo je bil Kocbek in kakšno je bilo njegovo idejno, nazorsko in politično prepričanje, ki ga je zavzel že zelo zgodaj – dejstvo, morda marsikomu neznano – vidimo iz članka „Marksizem in krščanstvo“, objavljenega v prvem letniku *Križa*. To svoje zgodnje stališče je obdržal do konca. Kocbek se kljub vsemu, kar smo doživeli – kljub tragičnemu razpletu bratomorne revolucije in kljub poznejšim zgodovinskimi in idejnimi premikom, ki so mnogokaj pokazali v luči resnice, v bistvu ni nikdar spremenil. Sam je označil svoje zadržanje takole: „vse sem premislil in ničesar ne obžalujem“. Svojo vlogo reformatorja za prečiščeno „apostolsko“ in z marksizmom sodelujočo Cerkvijo je obdržal do konca. Takole je

BARA REMEC

Argentina

AKVARELI

Razstava SKA

1982

pisal leta 1926: „Cerkev je prezrla dejstvo, da nauk marksizma deluje osvežujoče in apostolsko vztrajno, ko rešuje gospodarsko, družbeno in duhovno zmedo. Zato odvrzimo preživele oblike verovanja in konfesionalnega izpovedovanja... Odprimo se novemu času... Potrdimo svoje upanje v kraljestvo božje na zemlji.“ Morda je začetni, predvsem podzavestni vzrok tega protesta neka krivica, ki se je zgodila očetu – cerkovniku in organistu – ko je župnikoval pri Sv. Juriju Franc Štuhec. V avtobiografskem članku *Kdo sem*, ki ga je Kocbek aprila 1965 bral v tržaškem Kulturnem domu, pravi: „Doma sem iz tistega dela Slovenskih goric, ki mu pravimo Prlekija. Moj rojstni kraj Sv. Jurij ob ščavnici je prav središče prleškega trikotnika Radgona-Ljutomer-Ptuj; obdan je z vncem baročnih cerkva, Sv. Duh, Sv. Andraž, Sv. Anton, Negova, Kape'a, Sv. Križ, Mala Nedelja... Oče je bil organist, z materjo sta obdelovala nekaj zemlje, živeli smo v majhni hiši in tolkli revščino. Tega nisem nikoli čutil, oba sta bila vesele čudi in nagnjena iz sebe. Živel sem lepo otroštvo sredi darežljive in vzpodbudne pokrajine, pol vinorodne pol zemljedelske, pastiroval, pomagal pri delu, rasel z odraslimi skozi ponavljajoče se letne čase, doživljal poslednje folklorne šege in elementarne dogodke, od porodov do smrti, od požarov do povodnji in prve svetovne vojne z begunci iz Galicije in s Krasa. Moja sublimacija se je začela s šolo, postal sem ministrant, zvonar in deklamator, očetu sem bil v pomoč pri cerkvenih opravilih, cerkev mi je bila domača kot rojstna hiša ali hiša sosedov... Po maturi sem stopil v mariborsko bogoslovje, tik pred koncem drugega letnika pa sem naenkrat izstopil. Moje dejanje je bilo demonstrativno, odgovor na krivico, ki se je dogodila v hiši in je niso hoteli popraviti... Izstopil sem tudi zato, ker sem začutil, da je laik bliže krščanstvu in stvariteljskemu življenju.“

Kocbekov čas, ki je za mnoge od nas tudi naš čas – mislim na dvajseta, trideseta in začetna štirideseta leta – je poln družbeno političnega razločevanja, strankarsko nazorskega opredeljevanja in vedno večje prevratnosti. Svet je pretresla velika gospodarska kriza in povzročila val nezaupljivosti do tradicionalnih gospodarskih, političnih, socialnih in duhovnih vrednot. Zajeli so nas odmevi ruske oktobrskere revolucije in pozneje španske državljanske vojne in potem priprave za evropski in svetovni spopad. V literarno umetnostnem razponu je to čas ekspresionizma in disonantnih vizij nove ustvarjalne revolucije, futurističnega malikovanja industrijske tehnike, Kosovelovega konstruktivizma in drugih avantgardnih gibanj. Pojavil se je že tudi eksistencializem s filozofskimi kategorijami alienacije, upora, nesmisla in zavesti smrti. V tistih letih so nastajale v svetu in pri nas številne mladinske in študentske organizacije, katerih vpliv na zunanje in notranje dogajanje ni bil majhen. Literarni odzivi teh značilnosti časa so prihajali do izraza pri naših najvažnejših ekspresionistih Antonu Vodniku, Božu Vodušku, Edvardu Kocbeku in nekaterih drugih. Izrazita metafizična pesniška pojava, ki je izšla iz teh osnov je bil – kot zadnji – tudi France Balantič.

Pomaknimo se na začetek. Splošno navdušenje v novi državi Srbov, Hrvatov in Slovencev ni dolgo vzdržalo, razmere so se začele kmalu po dvajsetih letih zapletati, iz dneva v dan se je slabšal ne samo narodnostno družbeni, ampak tudi politični položaj v kraljevini. Za sožitje v večnarodni, južnoslovanski državi nismo bili zreli ne idejno, ne družbenopolitično. Ločitev duhov je napredovala nezadržno. Pojavljal se je na eni strani udarni jugoslovanski nacionalizem – izrazit primer je napadalna Orjuna, tudi organizacija Sokolskega društva – na drugi strani pa je počasi a vztrajno napredovalo podtalno delo socialistov in komunistov, ki so že aprila 1920 ustanovili komunistično partijo za Slovenijo kot sestavni del Delavske socialistične stranke (partije) Jugoslavije. Revolucionarna agitacija je v tistih letih dosegla velik razmah – prišlo je do stavk in spopadov. Po uveljavitvi zakona o zaščiti države so bile možnosti za odkrito prevratno delovanje sicer omejene, a partija se je začela zato bolj in bolj prilagajati ilegalnemu delovanju – kar je bilo še slabše. Po desetih letih obstoja nove države so se razmere tako zaostrile, da kralj Aleksander ni toliko izkoristil položaj, ampak bil prav prisiljen z državnim udarom 6. januarja 1929 uvesti diktaturo, ki je sicer trdó nastopila proti naraščajočemu protidržavnemu delovanju – razpuščene so bile vse stranke – a je pomenila hkrati tudi pojačeno zatiranje na gospodarskem in kulturnem področju. Država je s poimenovanjem v Jugoslavijo izgubila narodnostno in kulturno enakopravnost in vrednoten značaj.

Zgornjo omembo mladinskih in študentovskih organizacij, važnih v razvoju slovenskega kulturnega in političnega življenja, bi hotel tukaj nekoliko razširiti, da pokažem Kocbekovo dejavnost pri križarstvu, iz katerega je izšel. Križarji so se imenovali, kot je znano, po reviji *Križ na gori*. Naslov, ki je prevzet iz romana Ivana Cankarja, priča, da je bilo gibanje naravnano v prerod človečnosti, življenjske pristinosti in ljubezni do sočloveka. To je križarstvo v pomenu religiozno obnovitvenega gibanja v novem evangeljskem duhu. Po drugi strani pa je bilo to humanistično religiozno poslanstvo naslonjeno na pozitivno izročilo Janeza Evangelista Kreka in se je politično usmerjalo v krščansko socialistični tabor. Rod križarjev, ki je zaživel spontano – seveda po različnih evropskih vzorih – v letih 1923-1924, je sprva vodil Anton Vodnik, pozneje pa več ali manj Edvard Kocbek. Križarstvo moremo razdeliti na dvoje obdobj: prvo, do leta 1927, kot izrazito mladinsko gibanje; drugo, od 1929 do nekako 1936, ko je pod močnim vplivom svetovne gospodarske krize in v nekakem eksistenčno religioznem duhu mladina zastremela po obnovi kulturnega, socialnega in verskega življenja na Slovenskem. V znamenju odpora proti starinom, proti akademskemu starešinstvu in SLS so križarji razgibali najvažnejše katoliške študentske organizacije: Danico, Zarjo in Borbo. Vodstvo starih je tedaj s silo udarilo po študentih, ker je pač čutilo, da vodi napredni in borbeni mladinski pokret ne samo v reformacijo, ampak že kar v prevratnost.

Ena od reakcij je bila, da je začel dr. Lambert Ehrlich okrog leta 1927 zbirati ob sebi zavedne in umirjene katoliške študente visokošolce, ki so osnovali gibanje *Straža v viharju*. Tudi v Akademskem Orlu so imeli Križarji dosti svojih zastopnikov. Oglašali so se v socialistični reviji *Ogenj*, kjer je objavil Kocbek neki članek, v katerem je zapisal, da je vsak krščanski socialist, v katerikoli organizaciji, zažigalna vrv, ki vodi do smodnika. Stari so izvajali nato huđ pritisk na Orla in Jugoslovanska orlovska zveza je obsodila, v novembru 1929, Akademski Orel kot krivoverski. Kmalu potem je bil razpuščen ves Orel. – Vse to je silno razburilo katoliške študentske duhove in so novembra 1931 sklenila društva Danica, Zarja, Borba in Cirilsko društvo nekak duhovni sporazum s komunističnim študentskim društvom Triglav. V stavki ter v protirežimskih demonstracijah so leta 1933 študentje izobesili rdečo zastavo na ljubljanski univerzi. Za sodelovanje s komunisti so se izjavila vsa društva, razen Cirilskega – in to je bilo v glavnem čelo Križarjev. Takrat je nastopil Ehrlich s svojimi mladci, postavil društvu Borbi ultimatum ter zagrozil, da bo člane izključil iz Akademskega doma, kar je tudi storil in jih obsodil kot komuniste, nakar je ban dr. Marušič razpustil leta 1933 društvo Borba kot komunistično. – Zdi se, da Stražarji sami ne bi bili kos revolucionarno razgibanim Križarjem. Zato je julija 1933 profesor Ernest Tomec ustanovil Mladce Kristusa kralja, ki so zajeli srednješolsko mladino. Ker so se oboji vpisovali v Danico, se jim je kmalu posrečilo dobiti to društvo, pa tudi Zarjo, v svoje roke. Vendar pa je prišlo leta 1936 zaradi trenj med Stražarji in Mladci do ponovne premoči vedno bolj levičarsko usmerjenih Križarjev in leta 1937 so društva Danica, Zarja in Savica prirredila svoj prvi ideološki tečaj v Bohinju, kjer so se določno izoblikovali trije katoliški frontni tabori: Mladci, Stražarji in Križarji. In ko so Križarji leto pozneje spet izgubili Danico, so se usmerili v Zarjo ter se v letih 1939 in 1940 – drugi in tretji Bohinjski dnevi – dokončno približali KPS.

V teh premilih, ločitvah in združevanjih v dvajsetih in tridesetih letih se je slovenska literarna dejavnost usmerjala v glavnem v dve tradicionalni reviji: Ljubljanski Zvon in Dom in svet. Obe sta tiskali do neke mere tudi avantgardne poskuse in socialne motive. Ekspresionizem se je že umikal religioznemu in socialnemu realizmu, v katerem so se uveljavljali v glavnem mladi. Pri Domu in svetu, ki so ga od leta 1930 pretresale uredniške spremembe, so obstajale poleg tega še razlike v idejnih in estetskih pogledih med Katoliškim tiskovnim društvom in posameznimi uredniki, pa tudi sodelavci. V Domu in svetu se je poleg obeh Vodnikov, Voduška, Magajne in drugih skoraj redno oglašal tudi Kocbek, ki je že prej nastopal v Finžgarjevi Mladiki (leta 1926), razen tega da se je društveno aktivno udeleževal v križarstvu. V Domu in svetu je objavil 1935. študijo o Kierkegaardu, ki ga je – pri nas prvi – predstavil kot začetnika krščanskega eksistencializma; naslednje leto je iz te miselnosti napisal esej *Misli o človeku*. Oseba je podoba božja, posoda večnosti. V Domu in svetu

je objavil Kocbek tudi svoje prve pesmi, v katerih se pozna močan vpliv Claudela. Te je pozneje zbral v različnih razdelkih prve pesniške zbirke *Zemlja* (1934): Popotna pesem, Velika hvalnica, Jesenske pesmi, Ljubezenske pesmi, Tovariške pesmi. Poezijo je prispeval tudi v *Krog*, opozicionalni zbornik umetnosti in razprav, ki so ga leta 1933 sestavili nekateri sodelavci Doma in sveta, uredil pa ga je Rajko Ložar.

Zunaj obeh vodilnih revij so se katoliški literarno zavzeti visokošolci združevali v različnih listih. Tako so se na primer leta 1922 zbrali v *Almanahu katoliškega dijaštva*, kjer so izrazili potrebo po novi duhovni in krščanski kulturi. Dve leti po tem je urednik Anton Vodnik pripravil *Križ na gori*, ki je izhajal od 1924 do 1927 in se naslednje leto preimenoval v *Križ* (1928-1930), katerega uredništvo je prevzel Edvard Kocbek. Sodelavci *Križa* so se ob krizi leta 1937 s Kocbekom na čelu odločili od Doma in sveta ter se pozneje, leta 1941, povečini vključili v Osvobodilno fronto. Na področju literarnega ustvarjanja si je križarska mladina postavila za cilj neke vrste socialno povezanost mistike z realnim življenjem. Že leta 1925 je pisal Kocbek v krščanskem glasilu *Socialna misel* (urejali Andrej Gosar, Franc Terseglav in Besednjak), o mistiki kot roži, ki jo požene bogato stoletje. V tistem času križarskega mladinstva se je Kocbek predstavil kot človek, v katerem se uveljavlja dvoje nasprotujočih si utripov, dvoje temeljnih psiholoških značilnosti: na eni strani močna intelektualnost, na drugi pa pravtako silovita iracionalnost. Obe dobivata pri njem nekak posebni, kocbekovski duhovni smisel, odprt v vizionarnost. V iracionalnosti korenini tudi njegov akcijski zanos. V člankih tistih let vidimo Kocbeka, kako se zavzema za krščansko humano dejavnost; kritizira vsako brezosebno in pasivno krščanstvo ter posveča veliko pozornost socialnemu vprašanju. Biča napake in terja novo akcijo v verskem življenju. Dejal bi, da si v tistih zgodnjih člankih, ki nimajo posebne literarne vrednosti, upa zelo daleč in tvega veliko. V eseju *Odrešenje naših dni* (1926) je zahteval, naj gre katoličan med delavstvo in tam uresničuje svojo vero; ideja pravega socializma naj bi bila v tem, da bi dobila vsaka družina samostojen in vreden dom. V delu *Duh ali črka*, ki je izšlo v zadnjem letniku *Križa* (1929), odkriva idejo krščanskega socializma v umetnosti, filozofiji in v sorodnih plasteh življenja. Nekateri od Križarjev – predvsem France Vodnik in Kocbek – so se oglašali v listu *Ogenj*, ki je bil v letih 1928 do 1932 glasilo krščanske socialistične mladine. Njihovo geslo: boj proti družbenim krivicam, kulturni neiskrenosti, duhovni otopelosti.

V nekaterih pogledih podobno – seveda po drugih revijah in listih – so se izražali tudi marksistično levičarski mladi duhovi, pa tisti, ki bi jih označil morda kot „mladina Srečka Kosovela“. Najvidnejši: Mržel, Albreht, Seliškar, Klopčič; med njimi se je posebno Grahor z zaupanjem obračal na vzhod, v komunistično Rusijo. Bilo je morasto duhovno ozračje, o katerem je pač najbolj pomenljivo zapisal Božo Vodušek v *Socialni misli*: „Vodilo vsega našega hotenja je hrepenenje – hrepenenje iz dobe, ki nam je

sovražna in tuja.“ Da, vsi smo hoteli ven iz tiste dobe, a pot nas je vodila preko časa, ki se je usodno zgostil – preko stiske vojne in revolucije.

Čeprav je esejistika za Kocbeka človeško kulturno tako značilna – odkriva namreč njegovo družbeno situacijo – je v celotnem opusu pesniška govornica tista, ki najbolj avtentično izraža njegovo osebnost – nikdar povsem povedno, polivalentno in nedorečeno odprto v transcendenco. Po drugi strani pa drži, da so pesmi Edvarda Kocbeka samo sublimirani in estetski zapis iste eksistenčne prizadetosti, kot jo preko trideset in več let kažejo njegova filozofska in memoarska esejistična dela. Avtor se je poleg esejistike že od nekdanj posvečal poeziji. Takole piše: „V mračni in drgetavi pozni jeseni, ko ženske začno nositi naglavne rute in šelestenje iglavcev valovi nenehoma kakor morje, sem v svojem sedemnajstem letu postal nenadoma tako pijan ljubezni do zemlje, da sem začel na papir loviti sporočilo iz omamnega ozračja. Začela se je moja poezija...“

Pesniška zbirka *Zemlja* iz leta 1934 pomeni važen mejnik v slovenski poeziji med obema vojnama. Nastala je sicer iz občutja težke družbene stvarnosti, ni pa bila proletarski odgovor nanjo. Poetični izraz raste iz plemenitega filozofskega personalističnega pogleda na stvarnost. Sam pravi (*Tri obdobja moje poetičnosti*, 1970): „Z vsemi čuti sem častil zemljo in slavil njeno snov, izpostavljen vetrovom, tiščinam in čarom.“ Pesnik se obrača k zemlji in iz nje zajema smisel življenja in smrti, iz nje se odpira v duhovnost. V poeziji, ki je nastala na začetku ob zgledu Claudelovih od, se Kocbek vrača v otroškost, opeva rodno vas, na travniku se opaja ob močno dišečem senu, ustavi se na gozdni jasi, a vedno mu lebdi na ustnicah okus po večnosti. V šumenju drevja čuti skritega Boga in vsepovsod vidi soglasje in obrednost predmetov. Vendar pa se že v tistih globinsko lepih pesmih pojavljajo tudi občutki tesnobe in negotovosti, vedno bolj zveni iz njih bližina usodnega časa. Ob tem bi bila zanimiva primerjalna študija Kocbekove in Balantičeve lirike; ko prebiramo idilične verze *Zemlje*, je skoraj mogoče z roko prijeti podobe in motive, ki jih je Balantič ponovil v svojih prvih pesniških stvaritvah, njegovo bolelost po zemlji in hrepenenje po Bogu.

V letu, ko je izšla *Zemlja*, so začeli nastajati tudi Kocbekovi prozni dnevniški zapisi, predvsem v Domu in svetu objavljeni *Krogli navznoter*, ki dopolnjujejo pogled v motive in način njegovega pesnjenja, zraven pa nakazujejo idejno smer njegovih poznejših filozofskih in memoarskih premišljevanj, v katerih se tolikokrat prelivata proza in poezija.

Čas med leti 1936 (začetek španske revolucije) in 1941 (začetek komunistične revolucije v Sloveniji in Jugoslaviji) je čas pred nevihto, ko je bilo neobčutno že vse naoblačeno in se je na obzorju že slišalo grmenje, ki je prihajalo vedno bližje, dokler nas ni končno v aprilu zajel krvav vihar. V tistih letih je, kot rečeno, organizirana levica kar vidno pritegovala v komunizem izobražence,

kulturnike, študente, najraje pa literate. Revije Književnost, Sodobnost in tudi Kocbekovo Dejanje so bile bolj ali manj odkrito v tej službi. Pravtako je na levo zavil Ljubljanski zvon. Zanimivo je, da je ob priliki, ko so se ob nesoglasjih pri Domu in svetu nekateri sodelavci dogovarjali, da bi pristopili k Sodobnosti, Vidmar zavrnil Kocbeka, češ, da ni pesnik in so od tiste skupine šli v Sodobnost le Vodušek, Orel, Javornik in Jurčec, vendar pa sta se ta dva kmalu umaknila, ker jima je bila revija preveč marksistična. Proti nastopajočemu kulturnemu boljševizmu se je, kot omenjeno, dvignila *Straža v viharju*, glasilo katoliških visokošolcev, katerih vodja, bogoslovni profesor Ehrlich, je bil idejno eden najbolj razgledanih in razpoznavnih Slovencev. V spominu mi je tudi dan, ko je večernik Slovenski dom prinesel dramatičen klic nadškofa Jegliča, ki je glasno opozoril, kaj se bliža. Kocbek pa je v članku *Mladi* pisal, da je zdaj čas bližanja življenjski stvarnosti, da gre za udeležnost v epohalnem spreminjanju družbe. Odločil se je za sprejetje komunistične preobrazbe sveta in ta odločitev je postajala vedno bolj jasna.

Ko se je v aprilu 1937. začel petdeseti letnik Doma in sveta, je v dvojni številki prinesel poleg Cajnkarjevega Potopljenega sveta – drame o odpadlem duhovniku – tudi slovito Kocbekovo *Premišljevanje o španiji*, za katero vemo danes, da je močno pripravilo temelje sodelovanju kristjanov s komunisti v Osvobodilni fronti. V tistem članku je pisec naprtil krivdo in odgovornost za državljansko vojno španski cerkvi in posebno še višji duhovščini zaradi nepravilnega upravljanja svetnega bogastva. Krivci revolucije naj bi bili tudi meščanski kristjani, naklonjeni fašizmu, ki v primeru napada na družbo kličejo vero na pomoč in, obratno, mislijo, da vero branijo, kadar branijo svojo lastnino. Kocbek govori o degeneriranem tipu kristjana, o fašističnem krščanstvu, o heretikih. Takoле zavije svoje pisanje o revoluciji, ki jo nima za komunistično: „Kristjan res ne more izpovedovati komunizma, niti ga kakorkoli priznavati, toda v španiji komunizma sploh ni. Komunizem služi španskim fašistom le za pretvezo, da lahko nastopajo proti delavcem.“ Pisec nikjer ne omenja intervencije mednarodnih brigad. Primere republikanskega terorja opravičuje s tem, da imajo svoj izvor v obupu zatiranega ljudstva. Članek je vzbudil huda nasprotovanja, kajti pomenil je dejansko napad na slovensko protikomunistično katoliško stran. Sam škof Rožman je pisanje obsodil kot zmoto, posebno stavek o heretikih. Oglasil se je tudi upokojeni nadškof Jeglič. Katoliško tiskovno društvo, kot založnik, je revijo takoj ustavilo, prišlo je do odstopa urednikov, ki so bili takrat France Koblar, France Vodnik in France Stele. Skupina sodelavcev Doma in sveta, posebno Kocbekovih prijateljev in somišljenikov, se je ločila ter se naslednje leto zbrala okrog nove revije *Dejanje*, ki je izhajala od leta 1938 do 1941 in jo je urejal Kocbek sam. Dom in svet je pravtako čez kako leto spet začel izhajati v uredništvu Jožeta Debeveca. Ampak ta dogodek, razhod s staro revijo, je marsikoga grenko prizadel in v tej ločitvi so tudi začetki povezanosti krščanskih socialistov, ki so se

pozneje, leta 1940, ustanovno zbrali dvakrat na sestanku v Laškem kot napredna politična formacija, poiskali zvezo s predstavniki KP ter naslednje leto napravili končno odločitev – sprejetje socializma, za kakršnega se je borila komunistična partija.

Za razumetje Kocbekove miselnosti in dejavnosti je važno poznanje njegovega bivanja v Franciji, v Lyonu in v Parizu, kamor je šel leta 1936 s štipendijo. Tam se je seznanil s francoskimi personalisti, predvsem z Emmanuelom Mounierom, ustanoviteljem revije „Esprit“; prišel je v stik s španskimi republikanci, srečal se je tudi s Prežihovim Vorancem in s Kardeljem. Poleg francoskih personalistov je Kocbeka privlačil Kierkegaard in njegova eksistencialna miselnost, preko njega je prišel do Jaspersa in Heideggerja. Seznanil se je s krščanskimi filozofi Gabrielom Marcelom, Guardinijem, Berdjajevom in Solovjevom. O Teilhardu de Chardinu pravi, da ga je potrdil v razvojnem optimizmu. Vendar je, kot rečeno, imel največji vpliv na Kocbekovo miselnost njegov osebni prijatelj Mounier; ta ga je uvedel v socializem kot obliko pluralistične družbe, obenem pa ga je navdal z odporom do konfesionalizma in klerikalizma.

Doba od leta 1937 do 1941 je prelomna, dejal bi, tragična. To je bil čas pojačenega delovanja komunistične partije in priprave temeljnih skupin – kot imenuje Kocbek svoje somišljenike krščanske socialiste, leve Sokole in napredne kulturne delavce – za sodelovanje s komunisti v slovenski revoluciji, prvi po španski. Nastopila je velika nejasnost, povzročal jo je goljufiv duh, ki se je vedno bolj širil in bil vedno manj prikrit. Kocbek ga je spremljal kot izraz zgodovinske nuje, kot prihod nečesa vstajenjskega, preko stoletij pričakovanega. V tem duhu so nastali tudi dnevniški zapisi od leta 1938 do maja 1942, ki so izšli v knjigi *Pred viharjem* (1980) in ki jih avtor takole konča: „Mi pa smo vzdignili... kozarce vina in nazdravili vsemu veličastnemu, kar prihaja.“ Kocbek se je, zvest svoji angažiranosti pridružil revolucijski vstaji, prelomil za tista leta s konfesionalno Cerkvijo in drzno iskal sožitje s komunisti. Sprejemal jih je z zanesenim, mistificiranim svetopisemskim jezikom. Zavestno se je odločil za aktivno sodelovanje na vodilnem in odgovornem mestu.

Drama, ki jo je doživljal Kocbek v času, ki pomeni njegov najvišji življenjski trenutek, je razodeta v pesniški zbirki *Groza* (izšla leta 1963, zajema pesmi nastale približno v letih 1940 do 1943), ki je tudi njegov najvišji pesniški trenutek. Kot lirična izpoved je poezija Groze v tesnem dotiku z zgodovinsko situacijo in s človekom v njegovi nepremagljivi alienaciji v času vojne in revolucije; po drugi strani pa išče ta poezija – še bolj intenzivno kot ona iz Zemlje – nujen stik z nadrealnim in absolutnim. Sredi izkustvenega doživljanja in v racionalnih shemah revolucije, je v pesniku nenehno prisotna zavest absolutnega – nekaj neznanjskega, starega in duhovnega, kar preveva stvari in trenutke. Eksistencialna prizadetost se javlja konkretno, tisto drugo pa je pričarano v dozoreli zavesti nadresničnosti, mnogokrat v baladnem razpoloženju, kot na primer v pesmi *Jesen 1940*: „Že pokajo ko-

ruzni lati, / to se odpirajo pečati / na starih listinah, / Jesenski veter poteguje, / šuštiyo listi zgodbe tuje, / pri srcu me je strah.“

Kocbek je pesnik finih metafor in zamotane duhovne simbolike, obenem pa z neko žlahtno preprostostjo razodeva trenutke globoke človečnosti. Sam pravi: „Ustvarjam zato, da se s preobiljem svoje biti umetniško zavežujem v resničnosti in medčloveškem svetu.“ Ustvarja, kadar mu je na ustih najvišja ljubezen do sveta, do stvari in do življenja, predvsem pa, ko ga zajema poslednja groza. Ta ni samo naključni naslov njegove druge pesniške zbirke – groza je, kot pravi sam, temeljno vzdūšje vsega njegovega življenjskega razpoloženja. Pri tem pa njegovo poetiko nenehno prešinja religiozni duh s svojo staro, v absolutnost prehajajočo motiviko. Revolucijsko stisko doživlja in izraža z mitološkimi in biblijskimi simboli. Svet se mu kaže v pričakovanju nečesa nepojmljivega, svetega; partizane doživlja kot „puntarje“, slovesno in zaneseno. V pesmi Povabilo na ples slavi obrede praviljične pomladi, v svoji odločitvi za revolucijo se osvobaja iz oblasti hudiča – zarana se je ozrl v nebo in zdaj ga „neskončno sveto nasilje“ budi iz sanj. Poetična beseda, nabrekla v zaneseni prividnosti, slavi partizansko uporništvō kot razodetje, kot čudežno spoznanje, razsvetljenje, blaženi ukaz. Blesteče in drzne poetične konstrukcije, za katere ni jamstva, da se v enem samem stvarnem premisleku ne podrō.

V svojem mistificiranem izražanju zadeva Kocbek na protislovja, ki jih skuša premostiti z eksistencialno personalističnim prevrednotenjem in poetičnim sladostrastjem. Na primer v pesmi Zvezda na čepici: „Zdaj vem: / znamenja so mi namenjena, / prastare in slovesne / nebeške podobe.“ Pesnik – podobno kot čilenski Neruda – mistificira revolucijsko dogajanje v krčevitih duhovnih vijugah. Dejstvo, da je umetnik besede, ne omili dejstva, da je kontradiktorna osebnost. Morda je bila stiska tistih let tolikšna, da se je celo močna krščanska zavest lahko ujela v nemoči, razklanosti in odtujenju; morda je bilo z nami vsemi tako kot s tistim razpelom v polju, iz ene najlepših Kocbekovih pesmi: postali smo prestreljena strašila.

Vojna lirika, ki je zbrana v naslednji zbirki *Pentagram*, je sicer poetično in človeško neposredno doživeta, vendar se opaža skonstruiranost in prisiljenost. Ideji krščanstva in socialističnega aktivizma sta zapleteni v čudni dejavnosti duha in telesa, nekako tako kot je izraženo v motu Groze:

Telo je tuja last,
obljubljena trinogu,
in duh mi je pošast,
ujeta v starem Bogu,
srcé pa je balast
odvržen v gluhem Rogu.

Ti verzi so prikaz osebne zavezanosti trinogu, posebno v času revolucijskega divjanja. V pesmi „Pentagram“ se pesnik podaja pod odrešilno krilo magičnega peterokrakega zarisa, zvezde, ki

„nas bo... zlega ubranila, / izročila nam do sreče ključ, / silo in svobodo uskladila.“ Poezija, ki je hotela uskladiti nasilje in svobodo, je prikaz osebne predaje v času revolucijskega divjanja. V luči idejnega razpoznanja nam je tuja, saj je vsa angažirana v eksistenčnem zanosu ob komunistični vstaji.

Kocbekove Zbrane pesmi so izšle v luksuzni izdaji v dveh knjigah leta 1977. Prva obsega zbirke: *Zemlja, Groza in Pentagram*; druga pa tri povojne zbirke: *Poročilo, Žerjavica in Nevesta v črnem*. Inspiracija v teh zadnjih se hrani predvsem v spominih; pesmi so nastale iz duhovnega razmerja do povojne stvarnosti in so povečini rutinsko reflektivne.

Vrnimo se v stvarnost, v najtežji del slovenske zgodovine. Kocbek je vstopil v Osvobodilno fronto, ki je bila ustanovljena v aprilu 1941; med ustanovnimi skupinami so bili komunisti, krščanski socialisti in sploh kristjani – verjetno najbolj številni – levo krilo Sokolov in napredni kulturni delavci. Kocbek ni bil med ustanovitelji, navaja pa v dnevniku za mesec julij 1941 svojo prisotnost na drugem sestanku plenuma OF. V *Odgovorih*, ki so izšli v Trstu (Boris Pahor, Alojz Rebula), piše: „Komunisti so potrebovali mene, jaz sem potreboval nje.“ Tone Fajfar trdi, da ga je on uvedel v vodstvo fronte. V času partizanstva se je Kocbek imel za predstavnika krščanske skupine; s komunisti se je zavezal ne sicer idejno formalno, gotovo pa akcijsko in politično soodgovorno. Po drugi strani pa je dejstvo, da mu vodilni komunisti – predvsem Kardelj in Vidmar – niso nikoli zaupali, ne njemu ne krščanski skupini. To je prišlo do izraza v znameniti Dolomitski izjavi, februarja 1943, potrjeni nato aprila na Pugledu, v Rogu, kjer je partija uvedla strogo politično diskriminacijo in nasilno ukinila enakopravnost ustanovnih skupin, predvsem krščanske. Iz tiste dobe izhaja Kocbekovo vrhunsko prozno delo *Tovarišija* – izšla leta 1949 – prvi del partijskega dnevnika, ki zajame čas od 17. maja 1942, ko je avtor skupaj z nekaterimi drugimi člani Izvršnega odbora odšel iz Ljubljane, pa do zaključka zborovanja na Pugledu. To pičlo leto dni je preživel kot „izvršnik“ v glavnem štabu, povečini v Rogu. V stilno sveži prozi vsebuje knjiga troje sestavnih prvin, ki se med seboj iščejo, prepletajo in dopolnjujejo, namreč: dnevniško faktografsko zapisovanje zgodovinskega dogajanja; ob tem se preliva intimno, čustveno doživljanje življenja in sveta; med obema pa svojski usmišljeninski pogled duha, iskriava refleksija. Marsikaj mi je v tem vrhunskem povojnem literarnem delu tuje, vendar je *Tovarišija* zrela stvaritev, v kateri zapisovalec oblikuje z nedvomno umetniško silo dogodke, ki jih prikazuje dramatično doživeto. V knjigi se vrsté tenkočutne podobe iz narave in k branju prispeva danes možnost, da se dolenski, kočevski in belokranjski svet dvigne v zavest zdaj, po desetletjih, že brez nasilja, brez zasenčenja. Tudi je sončnoživo doživetje samotne roške pokrajine, pokrite s širnimi gozdovi, ki jih sem in tja odpirajo valovite travnate goličave.

Bogata literarna izraznost *Tovarišije* pripomore k občutju in dejstvu, da Kocbek partizansko stvarnost idilično romantizira in eti-

žno korigira. Čeprav je knjiga dokument iz partizanskega življenja, jo je linijska kritika ob izidu odločno zavrnila in to kljub temu, da je v njej vseskozi vidna izstopajoča vloga komunistične partije, ki jo avtor občudujoče sprejema. Pri marksistih ga prevzema predvsem to, kar sam pogrša: orientacija v izkustvenosti in brezobzirna „objektivnost“, se pravi, marksistično materialistični ne-obzir do človeškega. V svojem krščanskem odrešenjskem zaletu vidi Kocbek v marksizmu najpomembnejšo družbeno preobrazno silo in – kot pravi sam – nosilca *novega* humanizma. Partizanski tovarišiji je predan z dušo in telesom.

Dokumentarno morda še bolj zanimiv kot Tovarišija je Kocbekov drugi del partizanskega dnevnika *Listina*, iz leta 1967. Ni pa v njem več tistega umetniško ustvarjalnega zanosa, ki je značilen za Tovarišijo. Tudi tu se preko gozdne idilike nenehno vrača k vprašanju družbene revolucije, k razmerju slovenstva, krščanstva in marksizma. Čuti se stiska, obenem pa nepremakljiva zvestoba predaje zgodovini; in ob vsem tem nešteto razgibanih zgodb, individualnih portretov, vizijskih zaznav.

Ob pričevanjskih in zgodovinskih zapisih, ob filozofskem in sociološkem razglabljanju delujejo v knjigi svežilno razpoloženske impresije. Za 8. september lepo piše: „Danes ni le cerkveni praznik, temveč tudi prelep predjesenski dan, poln vedrine in sončnega razpoloženja. Zemlja se je brž osušila, narava se je znova napela, odprl se je dan, kakor si nismo mogli lepšega zamisliti. Že zarana je ozračje zazvenelo od tihega vrvenja mušičjih milijard, kajti jesen je začela zoreti, kamor pogledam, se drevje šibi pod sadjem. Nikoli nisem videl tako plodnih breskev kakor letos na Maverlenu. Ni več sledov vlage, lahko sem legel, kamor sem hotel. Zaneslo me je v sončni breg med zidanice. Bil sem bogat od notranje razpoložljivosti s samim seboj. Gledal sem na črnomaljsko kotlino, potem naprej proti Metliki in še dalje čez Kolpo.“

Tragično pa zvené vedno iste vdanostne izjave komunizmu in revoluciji OF, pa napadi na slovensko cerkveno hierarhijo. Na str. 315 toži v svojski miselnosti: „Kako vse drugače bi potekala osvoboditev (= komunistična revolucija), ko bi bila v teh ljudeh še vedno živa in rodovitna nekdanja narodna zavest, predvsem pa ko bi bili duhovno globlji in vernejši, bistrumnejši in polnejši ljubezni“ (se pravi, da bi komunizem sprejeli in ga vzljubili). Stroga literarna, psihološka in politična analiza nekaj strani te knjige more pripeljati do odkritih spoznav Kocbekove zanesene, usodnim dogodkom in tuji ideologiji predane osebnosti, saj sam priznava v Ogovorih: „Zadnji dve leti vojne in prva leta po vojni so slovenski komunisti zvesto posnemali sovjetske metode in stalinistično prakso.“

Zadnje poglavje *Listine*, najbolj epsko med vsemi, je bilo objavljeno posebej v knjigi Mohorjeve družbe, leta 1964, z naslovom *Slovensko poslanstvo*. Avtor pripoveduje o poti slovenske partizanske delegacije, katere član je bil, na zasedanje ASNOJ, 29. novembra 1943. v Jajcu. Pot je šla iz Črmošnjic, preko Semiča

in Črnomlja, čez Kolpo, skozi Kordun in Liko v Bosno; od tam podaja Kocbek obširno poročilo o zasedanju.

Že po vojni, leta 1951, potem ko je bil v Beogradu zvezni minister za prosveto in za Slovenijo, po enomesečnem bivanju v Sovjetski zvezi in ko se je nato vrnil v Slovenijo, kjer je prevzel delo v prezidiju slovenske republike, je Kocbek za Tovarišijo izdal štiri novele – *Temna stran meseca*, *Blažena krivda*, *Ogenj*, *Črna orhideja* – pod skupnim naslovom *Strah in pogum*. Te čisto leposlovne stvaritve pomenijo višjo stopnjo prikazovanja partizanstva, prelomnico z dotedanjim grobim socialističnim realizmom in nov način psihološko eksistenčnega obravnavanja etičnih in moralnih problemov. Zbirka je doživela močno polemiko in napade po časopisih, posebno še, ker je avtor v tistem času – kot piše v tržaških Odgovorih – poizvedoval o usodi vrnjenih domobrancev in je nerazpoloženje proti njemu naraščalo tudi, ker so mu zamerili nekatera predavanja iz potovanja po Sovjetski zvezi ter sploh – kar bo najbolj verjetno – se je začela kazati partijska ekskluzivnost do krščanskega intelektualca, čeprav je bil še tak socialist in ofar. Komunisti so se ga hoteli znebiti in so to tudi storili – dokončno so ga odstavili od vseh javnih funkcij. A naj se vrnem k novelam: zavzeto pozitivno oceno – „primer najbolj plemenite slovenske proze po vojni“ – je objavil v Primorskem dnevniku, leta 1951, Boris Pahor, povezan s Kocbekom v iskrenem prijateljstvu.

Kljub izoliranosti in privatništvu, ki pa je pomenilo le poglobljeno notranjo zagledanost v marksizem, je v letih 1954-64 napisal Kocbek vrsto esejev, objavljenih povečini v duhovniški in splošno-krščanski reviji Nova Pot: *Duhovniki delavci*, *O ateizmu*, *Marks in religija*, *O marksistični morali*. Ob tolikih forsiranih dialektičnih zavojih za upravičevanje „marksističnega krščanstva“ vidi naš filozof Marksov ateizem kot „pristen, absoluten in apodiktičen, poln najsilnejše vere“. V eseju *Misli o jeziku* (Sodobnost, 1963) trdi, da nam marksizem odpravlja razočaranje nad lastno narodno kvaliteto. Slovensko drobnjakarstvo, solzavost, vrtičkarstvo, popevkanje, vizionarstvo in površno svetovljanstvo je odpravil revolucionarni marksizem, „ki je postal zakonitost naše usode“. Leta 1964 je prejel Kocbek Prešernovo nagrado, se pravi, partija je nekoliko popustila. Vendar se njegovo razmerje do komunistične družbe ni spremenilo. Aprila 1965 je bral v tržaškem Kulturnem domu avtobiografski članek *Kdo sem*, kjer pravi: „V nastajanje socializma sem vključen zakonito in prostovoljno, vem, da ne morem in ne smem skočiti iz njegove resničnosti in se postaviti na nekakšno akademsko stališče, pobegniti v privide ali izgovore, to se pravi v servilno pritrjevanje ali v hladno odklanjanje.“ Zato je bilo tudi povsem zgrešeno misliti – iz nepoznanja Kocbeka – da je skočil iz partijskega kroga, ko je leta 1975 objavil svoje Odgovore v knjigi *Edvard Kocbek, pričevalec našega časa*, ki sta jo v Trstu izdala Boris Pahor in Alojz Rebula. Skoraj bi dejal, da se je ponovilo nekaj podobnega, kot piše Jože Javoršek o Kocbeku v svoji polemični knjigi *Nevarna razmerja*: „Res je

sicer, da se je (v partizanih) nekajkrat ojunačil in javno izjecljal nekakšne protestne stavke, resnici na ljubo pa naj bo povedano, da so bili ti stavki podobni otročjemu blebetanju. Na primer, če kdo v pravljici sreča leva pa mu pravi: „Ti si pa hud, kajne? Saj me boš požrl, kajne?“ In nato zbeži.“ Kocbek je po tistih odgovorih takoj zbežal. Pravzaprav je govoril samo o sebi in tožil, kako so ga komunisti odstranili. Domobrance je sicer omenil, a še vedno v sovražnem razpoloženju, kot abnormalen pojav.

V enem najbolj kocbekovskih odgovorov zahteva, da bi bil v letih 1942-1945 slovenski človek, recimo slovenski kmet, pasiven in da bi servilno sprejel zapirajoči stalinizem, obenem pa pove, da so komunisti na vsak način hoteli zanetiti v Sloveniji revolucijo in da so za izvedno te nujno potrebovali odpor. Takole pravi: „Bela garda... to je pojav, ki ga osvobodilni kristjani še posebej ne moremo oprostiti kristjanom kot branilcem starega reda. Kristjana si lahko zamišljam na vsaki točki zgodovine, ki se odpira, ne morem pa si ga zamisliti tam, kjer se stvari zapirajo. Če se klerikalni voditelji niso strinjali z načrti osvobodilnega gibanja, bi morali mirovati, izstopiti iz zgodovine ali se posvetiti študiju človekovega odrešenja... bela garda se je za partijo pojavila kakor naročena, saj so komunisti z njo dobili na zgodovinski šahovnici tistega partnerja, ki so ga za državljansko vojno tako potrebovali.“

Povzamem: osnovna podoba Kocbekove miselnosti je vidna že v njegovem literarnem stilu. Dve izraziti lastnosti se tu med seboj nenehoma oplajata – realizem in vizionarstvo. Tako je tudi z njegovo paradoksnostjo, ki se nam kaže po eni strani v vsem zanosu vernika in mistika, po drugi strani pa v predanem sprejetju politične in akcijske stvarnosti marksizma. Kocbek je usodno razklan med stvarnostjo in umišljenostjo (utopijo), ali – naravnost rečeno – med resnico in lažjo. Dvoje nezdružljivih osnov, ob katerih se naslaja in hoče z obema sodelovati. Iz obeh črpa z isto filistrsko vnemo. V bistvu je senzualist, nenehno usmerjen v hedonistično uživanje vsega duhovnega. Njegov stil je počuten; ne samo veselje, ampak tudi bolečina, ne samo resnica, ampak tudi laž in greh so mu dragocena doživetja. Njegovo skrbno opazovanje samega sebe, posebno v poeziji, nenehna registracija najmanjših zaznav ter njihovo povečevanje v metafizične dimenzije so mu en sam vir takšnih doživetij. V proznem literarnem delu vibrira v dražljivi napetosti uživanje in njegova obrnjenost v metafiziko je nekaj duhovni nad-hedonizem. Kocbekovo delo – poezija, esejistika in novelistična proza – nas tako skoraj perverzno omamlja. Ne vodi do resnice, ampak jo subjektivno deformira. Njegova filozofija je premalo urejena in sistematska, da bi mogla doseči jasnost. Čeprav iz vse dolgoletne esejistike razločno izhaja zavzetost za duhovnost, je kljub temu vidna v vsem delu tista tipična eksistencialistična ideja, ki jo je Kocbek morda kot karakteristiko lastne kontradiktornosti takole izrazil: „Kdor se na skrajno tvegan način izroči laži, se morda najbolj neusmiljeno približa resnici...“

PESMI S KOTAGIRI

NOČ NA KOTAGIRI

Zadnji plameni oglarjev
so priprli pobočju oči
na Kotagiri.
Dišave evkaliptov
zapredle so gore
v smaragdno noč.
Že davno odšla je
zadnja jata.
Pustila je v vejah sonato.
še dobro jo pomnim,
bila je iz Travijate.....
Obstal je slavec
sredi srca
s samotnim spevom na skali,
srebro potokov, valovi sanj
vse drlo je tisto noč vanj.
Družica na veji nevidni
strmi v melodijo.
Saj si raztrgal bo grlo.
O sole mio!

POJ, SINIČKA, POJ!
(Razpoloženje)

Sinička,
prepevaš svojo dolgo vižo
na svoje sladke citre pod oknom,
tam, kjer začne se moje morje
riža in sladkih trsov.
Motiš me, sinička,

odšle so moje misli daleč, daleč
in do popevk mi ni
tu sredi maja,
sredi vročih iht,
tam v tretji vasi
kolera razsaja
in v srcu je preplah neviht.
A ko se vrnem s pota,
spet zapoj, sinička,
pospremi moje psalme
na citre svojega srca
ljubečega, ah tak neugnanega.
Življenje moje je goreči trn,
je včasih psalm, ki v srcu polje
nikdar ne izgori,
od jutra do noči,
je v alabastru skrito olje
za jutrišnje moči.
Moj Bog, kak Tvoj obraz hladi
vročo temo!
Zdaj poj, sinička, poj!

ODLOMEK VELIKE SOBOTE

Statve so se ustavile
utrgana je nit.
Lan na polju odcvetel je,
suhi veter je zavel.

Radost je odšla na tuje,
nič ni, kot bilo nekoč.

Rdeča zarja na dlaneh
se odsvita mi v očeh.

Moj je Sin zaspal pribit,
ah, tako še mlad, na križu.

Temnordeče je obzorje,
bol je črna kakor morje.

Zrem na križ
in čakam svit...

MOJ BIRMANEC

Prav dobro se spominjam tistega zgodnjega majniškega jutra.

Še v polsnu se mi je zazdelo, da je narahlo potrkal na vrata. Odprl sem oči in prisluhnil. Ura je bila še zgodnja, gospodinja ob tej uri še ni prinašala zajtrka. Morda je bil le sen, ali pa je raznašalec časopisov vrgel mojega pred vrata.

Prvi sončni prameni so že udarili skozi okenske zavese in me ščemeli v oči. Ščinkavec pod oknom mi je veselo požvižgaval in me opominjal k novemu delu. Tudi gospodinjina grlica je neutrudno grkovala v veži.

Potrkal je znova. Da, zdaj sem vedel, da me je res zdramilo trkanje. Kdo ve, kdo takó potrpežljivo vztraja pred vrati – in zakaj ob tej uri, ko vendar vsak pošten kristjan še spi?

„Takoj!“ sem zakričal in se brž oblekel. Zovrtel sem kijuč v vratih in odprl.

Ljubeznivo nasmejani obraz, z izrazom nežnega opravičevanja in skoraj dekliško blesteče oči so me pozdravile.

„Dobro jutro, Joža!“

Bog daj, ljuba tetka! Kar vstopite!“

„Pa nisem sama. Imam kavalirja s seboj. No, Franci, le pozdravi svojega botra!“

Šele zdaj sem zagledal v vežnem mraku poleg tete drobnega fantiča, ki ga je vodila za róko. Bolj dekliški nego deški obraz je razodeval zadrego in plahost. Za njegovo starost nenavadno globoke in iskrene oči je boječe upiral vame in skoraj neslišno pozdravil:

„Dobro jutro!“

Čeprav sem bil vaju videti teto v spremstvu podobnih spremljevalcev, sem jo zdaj vendarle vprašujoče pogledal, zakaj tega fantiča sem videl zdaj prvič v njenem spremstvu. Naziv z botrom pa sem brž razumel, saj to ni bilo prvič.

„Vem, kaj mi hočeš reči,“ je kar brez vprašanja odgovorila. „Kje si spet tega snela? Pa ti bom vse povedala.“

Povabil sem ju v sobo in jima ponudil sedeže. Fantiča sem posadil kar na posteljo in očitno mu je bilo to všeč. Z živahnim pogledom je hitro preletel vse slike in druge predmete v sobi in se končno z zanimanjem ustavil na Maleževem Malem gradu.

„Saj te ne bova predolgo mudila,“ se je opravičevala teta. „Si že zajtrkoval?“

Moja stara dobrotnica ni nikoli prišla s prazno torbo. Takoj je razvila rejen zavoj in razpostavila kup raznih dobrot po mizi. Krona tega pa je bila velika rumena potica. Brž je odrezala od nje zajeten kos in ga ponudila dečku. Ta je hlastno segel po njem in ga s čudovito slastjo užival.

„S posebnim namenom sva prišla,“ je začela teta v nemščini.

„Že vem,“ sem ji hotel olajšati prošnjo. „Temule bom birmanski boter, če sem prav razumel.“

„Da,“ se je razveselila teta moje hitre pripravljenosti. „Revček je iz ene najubožnejših družin v Novem trgu in Kamniku sploh. Sosedov Tomanovih. Že lani sem materi obljubila, da mu bo moj sin boter. A zdaj pravi, da ne ‚utegne‘... Zato mi ne ostane drugega, kot da se spet obrnem nate. Saj mi ne zameriš?“

„Vam, pa zameril, teta!“ sem vzkliknil. „Z veseljem vam ustrezem!“

„Zelo ti bom hvaležna. In končno – boš kar spótoma opravil!“ se je nasmehnila in mi hudomušno pomežiknila, ko je opazila rdečico v mojih licih. Njenemu bistremu očesu ni nič ušlo in tudi to ne, da sem ob nedeljah rad zahajal v Novi trg.

Kmalu sva bila zmenjena. Vse potrebno bo uredila in pripravila ona. Moja dolžnost je bila samo še, na birmansko nedeljo priti v Kamnik in temu drobnemu fantiču vezati birmo.

Sam ljubi Bog vedi, kolikim revnim fantičem sem bil po tetini dobroti bogati birmanski boter. Dobra teta je bila ena izmed tistih plemenitih žená, pri katerih levica ni smela vedeti, kaj dela desnica. In tako je ona pri večini veljala le kot posredovalka, jaz in poleg mene kdo ve, koliko še drugih, pa sem veljal kot dobri boter ponižanih in razžaljenih. Ona je samo nekaj „pridejala“. Kolikokrat me je presenetilo v poznejših letih, ko so me na ulici pozdravljali zastavni fantje kot svojega botra in jaz jih niti poznal nisem. Svojih ljubljencev teta tudi pozneje ni pozabila in na kupe daril je po moji roki – in po njeni volji tudi v mojem imenu – romalo po pošti na naslove mojih birmancev. Obrazov mnogih se niti spominjal nisem več, kajti večina zahval in voščil je prav tako prihajala po pošti. In če velja birmanski in krstni boter kot duhovni oče svojim birmancem in krščencem – moj ljubi Bog, kako se bom nekoč za to zagovarjal pred teboj! Edina tolažba mi je, da bom imel v dobri teti, ki že davno v Bogu počiva, močnega zagovornika.

Dečko je pospravil svoj kos potice. Ponudil sem mu novega, pa ga je hvaležno odklonil.

„Ni vajen toliko jesti,“ ga je opravičila teta. „Sicer pa mu bom dala še nekaj za pot in tudi za njegove bratce in sestrice.“

- Toliko otrok pri hiši," mi je pripomnila v nemščini, a takoj glasno nadaljevala. - „Vidiš, Franci, tale gospod bo zdaj tvoj boter. Lepo se mu zahvali, potem pa greva!“

Tiho in nežno je izrekel zahvalne besede. Segel sem mu v roko in ga pobožal po bujnih mehkih laseh.

„Le nič se ne boj! V nedeljo pridem k tebi, pa se bova pogovorila!“

Plaho me je pogledal in bleda ličeca so mu rahlo zardela.

„Ali pa bom kar jaz prišel k vam, ko pridete k sosedovim. Saj vas že poznam.“

Morda mu je bilo neprijetno, da bi jaz videl revščino v domači hiši ali še kake druge nevšečnosti, ki jih je izzival boj za krut obstanek. Njihove razmere sem že nekoliko spoznal iz ust sosedovih.

„Dobro, pa ti pridi k meni!“

Čudovito lepo je bilo tisto jutro junijske nedelje. Pomlad se je košatila v svojem bogatem razkošju, jutranji vzduh je bil poln cvetnega vonja in ptičjega žgolenja. Teta je bila poslala avto pome kar v Ljubljano. To je bilo radovednega živčava v kamniški predmestni ulici, ko je moj okrašen avto pribrnal tjakaj in se ustavil pred borno birmančevo hišo.

Moj drobni birmanec me je že čakal na hišnem pragu. V novi obleki in z belim šopkom na prsih se mi je zdel kot mali svet. Veselo me je pozdravil. Svež in nežen kakor deklita mi je prihitel naproti in ustne so mu kar same od sebe lezle v nasmeh, ko je videl, kako imenitno se bova peljala k birmi.

Šaljivo sem ga vprašal, če se kaj boji, da ga bodo gospod škof preveč udarili v lice. S tem ga je namreč dražil sosedov hlapec prejšnje nedelje. Pogumno mi je odgovoril, da se ne boji, ko ima tako močnega botra, da se ga bodo gospod škof gotovo ustrašili in bodo zato bolj nežno ravnali z njim.

Izročil sem mu v lep papir zavito in s šopkom na vrhu okrašeno darilo. Nekam oklevaje je segel po njem in mi hvaležno pogledal v oči.

„Saj bi ne bilo treba... Hvala... in Bog plačaj!“

Na prag je prišla birmančeva mati. Drobna, suha postava postavne ženice, le oči so še nekoliko ohranjale spomin na preteklo lepoto. Z nagubanega obraza ji je sevalo presenečenje in hvaležnost.

„Dobro jutro, gospod... oh, vse preveč... Čemu se tako oškodujete?“

Rad bi jim povedal, da to ni moje darilo, da izvira iz do-brote drugega, vse bolj zlatega srca. A vezala me je obljava. Le

majhen dodatek, drobna škatljica z nalivnim peresom je bilo moje darilo.

Stopili smo v hišo. Sestrica je hitro razmotala ovoj in otroci so vzklikali od radostnega čudenja. V sončnih pramenih se je zablistala pozlačena švicarska ura z verižico, lepa mašna knjižica v lakastnih platnicah, rožni venec in še sto drobnih reči. Franci je stal ob mizi kakor zamaknjen in se ni dotaknil ničesar, kot da ne more verjeti, da je vse to bogastvo odslej njegovo. Nenadoma pa so se mu razširile oči in zažarele v čudnem žaru. Z radostnim krikom je segel po drobni škatljici in jo odprl. Vsi so utihnili in ga začudeno pogledali.

Počasi z nekako sveto spoštljivostjo je dvignil pero in snel pokrovec. Zlato pero je zažarelo v soncu kakor plamen. Francitu je kri zalila lica. Strmel je v ta zlati plamen kakor v neko čudno razodetje, minuto dolgo, morda dve ali še več ni odmaknil pogleda od njega. Potem pa je počasi s srečnim pogledom objel vse zbrane in končno hvaležno uprl svoj pogled vame. Pristrčen smehljaj mu je zaigral okrog usten, glas mu je zatrepetal.

„Tisočkrat hvala!“ . . .

Ura in vse drugo ga ni zanimalo več.

„Saj ne bo znal pisati s takim peresom!“ je tiho ugotavljala mati.

„Kaj ne bom znal! Še bolje! Dajte mi papir!“

In kar na ovojni papir je napisal prve besede: Balantič Franc.

Vsi so se veselo zasmeli in se čudili izredni gibčnosti peresa. Sestrica, ki je tudi hotela preizkusiti pero, pa je k Francetovemu imenu pripisala še: učenec tretjega razreda.

Kdo naj bi bil tedaj slutil, kaj skriva bodočnost za tem preprostim imenom, kaj nam bo nekoč pomenilo in kakšna trpka usoda je združena z njim! . . .

„No, vsaj podpisati se bo že znal,“ je šaljivo pripomnil oče, ki je pravkar stopil iz izbe in še z motno zaspanimi očmi opazoval ves dogodek. Sinoči je prišel pozno iz tovarne in je zato potegnil svoj počitek nekoliko dlje v nedeljsko jutro.

„Dajte gospodu prostora za mizo, da bo sedel!“ je nato nadaljeval z ukazujočim glasom. Otroci so se plaho umaknili. Potem se je opravičevaje obrnil k meni. „Ne zamerite, gospod, saj veste, kaj so otroci. In oprostite mi – moram se še obriti – Postrezi vendar gospodu!“ je velel ženi, ki se je z otroki vred zamaknila v čudo birmanskih daril.

Skromna miza in vsa oprava je pričala o pomanjkanju, ki gospodari v tej hiši. To je odsevalo tudi z bledeh obrazov njenih prebivalcev. Ko sem bil eno zadnjih nedelj tu, se je ravno prišel sosed pritožiti, da so mu Balantičevi otroci obrali še zelene češnje ob mejnem plotu. Jezil se je, češ da bo moral postaviti meter višji

plot in ga še oviti s trnjem, če bo hotel sploh kaj užiti od svojega sadovnjaka.

„Kaj ti bo koristila hiša, če boš prav ves zaslužek vtikal vanjo, čez nekaj let ti bo pa prazna. Daj več otrokom jesti, pa jih ne pojaj za večerjo spat, za zajtrk pa v tuje sadovnjake! Kravo imaš, a mleko prodajaš – daj ga otrokom!“

Mati je jokala v kuhinji, stari Balantič pa je naslanjal glavo v žuljave pesti in molčal. A ko je sosed odšel, je nad otroki zapela šiba.

Danes so ti in vsi podobni dogodki že pozabljeni. Sosedova hčerka je prišla skozi zadnja vrata, s polno košaro v roki, in smuknila v kuhinjo. Mati je pohitela za njo in se kmalu vrnila s polnim krožnikom potiče in skodelico kave. Komaj da sem pokusil te dobrote.

Razdelil sem potico med otroke in v dobrih dveh minutah ni bilo drobtinice več. Birmanec ni jedel, ker je hotel iti k obhajilu.

„Kosilo bo pri nas,“ je naročila sosedova, ko se je vračala iz kuhinje. „In teta tudi pride,“ je tiho pripomnila meni.

Končno sva z malim birmancem sedla v avto. Tiha sreča in ponos sta mu žarela v očeh, ko je sedel poleg mene in veselo odzdravljaval otrokom na cesti.

Na tetino željo smo se popoldne odpeljali na izlet v Bistrico. Na dveh avtomobilih. To je bilo veselje in radosti, da ni mogoče popisati!

Med igro in petjem v Bistrici se je Franci nekam izgubil. Vsi smo pozabili nanj. Končno sem ga le pogrešil in stopil, da bi ga poiskal. Našel sem ga ob šumeči reki s šopkom gozdnih in planinskih rož v roki. Zamišljen je stal na bregu in zrl v hitre valove.

„Kaj je s teboj, Franci? Zakaj nisi z nami?“

Skoraj šepetaje je odgovoril: „Sam ne vem... Tako lepó je danes... Pa se mi ne zdi, da bi bil preveč igriv in kričav...“

„Ali ti sploh ni kaj dobro?“

„O ne... dobro mi je... Preveč dobro. Pa mi je kar težko, ko bo tako hitro minilo... Jutri bo spet pusto in dolgočasno...“

Pogledal me je globoko in v njegovih očeh se je skrivala tiha otožnost. Rahla rdečica mu je nadahnila lica.

„živiljenje je pač takšno,“ sem ga poučil. „Niso vsi dnevi sončni, pa tudi ne vsi oblačni...“

„Oj, ko pa ne veste... Pri nas je tako malo lepih dni...“

Glas mu je zadržtel, bistra solza se mu je potočila po licu. Sramežljivo je povetil glavó.

„Nate, gospod, vzemite šopek! Za vas sem ga nabral. Ker ste mi dali tako lepo darilo – nalivno pero!“

Oči so mu znova zaživele.

„O, kako ljubezniv, Franci! Prav lepa hvala! A če mi ne zameriš, jih v tvojem imenu poklonim teti.“

„Ne, ne“ – je hitro in odločno vzkliknil. „Te rože so vaše. Za gospo teto bom pa nabral novih!“

In stekel je po gozdni trati nabirat novih rož. Jaz pa sem zrl za njim in nisem slutil, da bo ta drobni dečko nekoč nabiral vse lepših rož in jih spletal v venček, ne le meni in dobri teti, temveč vsemu narodu!

DIEGO FABBRI

PREISKAVA

Drama v treh dejanjih

Poslovenil BRANKO ROZMAN

Drugo dejanje

Soba v prvem nadstropju, v gostišču ob vznožju hriba, kjer je božjepotna cerkev. Svetišče je razločno vidno skoz edino okno, ki je odprto na čelni strani. Vrata vodijo na mostovž z železno ograjo. Zakonska postelja, omara in stoli. V opremi nekakšen cvetlični nadih, pa mnogo resnične čistote.

Popoldne je; tri, štiri ure po prvem dejanju.

ANGELA sloni na polici ob oknu, ki je odprto na stežaj; gleda k božjepotni cerkvi, ki se blešči v soncu. Kadi. Od časa do časa okrene roko v sobo, da otrese pepel. Oblečena je v karirasto krilo in v pleteno jopico iz rumene volne.

Nekdo potrka.

ANGELA (*ne da bi se okrenila*): Kdo je?

D. SERGEJ (*zunaj*): Je gospod profesor doma?

ANGELA: Kdo ga želi? Naprej. (*In se okrene tako, da se vrže proti okenskemu okviru*).

D. SERGEJ (*vstopi*): Z dovoljenjem... (*A ostane pri vratih, v negotovosti*).

ANGELA: Iskali ste mojega moža.

D. SERGEJ: Vašega moža... – mislim. Gospod profesor je vaš mož?

ANGELA: Ja.

D. SERGEJ: Zjutraj je bil gori v cerkvi.

ANGELA: Ja. Zakaj?

D. SERGEJ: Rad bi govoril z njim, a če ga ni...

ANGELA: Takoj se vrne. Samo za trenutek je šel ven, po cigarete.

D. SERGEJ (*z nekšno podložnostjo je ves čas gledal Angelo*,

ki je odvrгла cigareto. Zdaj nekako bedasto vtakne roko v telovnik pod talar): Če hočete...

ANGELA (presenečena): Cigarete? Ne, ne, hvala. (Oddalji se.) Ste tudi vi v romarski cerkvi?

D. SERGEJ: Ja. A ne stalno. Nekaj mesecev sem bil tam kot začasni kaplan.

ANGELA: Ah! Vi ste torej „kaplan“?

D. SERGEJ: Ja. A danes je moj zadnji dan tukaj. Zvečer odpotujem.

ANGELA: Čemu pa ne vstopite?

D. SERGEJ: Ne... ne... Nisem si predstavljal, da boste tudi vi tukaj – mislil sem, da bo profesor sam – sicer bi si ne drznil...

ANGELA (opazi njegovo zmedenost in čeprav brez resničnega in posebnega razloga, mu ne dovoli proč): To stvari nič ne spremeni! Sedite!

D. SERGEJ (se brani): Tudi na odhod se moram pripraviti.

ANGELA: Za kam, oprostite?

D. SERGEJ: V mesto se povrnem, običajno sem tam.

ANGELA: Potem je še čas. Tudi midva se povrneva v mesto... morda prav nocoj...

D. SERGEJ (se zgane).

ANGELA: Nič, nič naj vas ne vznemirja. Sedite, prosim. (Ponudi mu stol; d. Sergej se z nekoliko sklonjeno glavo približa; ona ga gleda s posmehljivim nasmehom, potem pa de): Tak, dajte mi cigareto. Oprostite, prosim.

D. SERGEJ: Prav rad. (Nemirno izvleče cigaretnico; s trepetajočo roko jo ponudi, ne da bi pogledal Angelo.)

ANGELA (vzame cigareto): Ste že prej poznali Renata?

D. SERGEJ (jo gleda od strani in ne odgovori): Čisto navadne cigarete, vidite.

ANGELA (zre vanj): Odlične... sijajne... potem pa: rajši kadim kar koli, samo da kadim...

D. SERGEJ (prižge vžigalico, Angela mu s cigareto v ustih približa lice).

ANGELA: Hvala. (Dvakrat potegne, potem s poudarkom): Kadite torej vi, ne drugi.

D. SERGEJ: Kateri drugi?

ANGELA: Drugi duhovnik v romarski cerkvi.

D. SERGEJ: Ga poznate?

ANGELA (dvoumno, brez pojasnjevanja, skoraj suho): Ja. Poznam ga.

D. SERGEJ (bi rad govoril, pa si ne drzne Angeli, ki ga motri, gledati v obraz).

ANGELA (je bolj in bolj radovedna; očitno uživa nad duhovnikovo zmedo): Vprašala sem vas, če ste Renata poznali že prej.

D. SERGEJ: Ne. Zjutraj sva se prvič videla.

ANGELA: Drugi je vedno tam gori.

D. SERGEJ: Vse leto. Pozimi ga zamede sneg in včasih za nekaj tednov ne more niti iz hiše. Zazidan je.

ANGELA: Kaj pa počenja tedaj?

D. SERGEJ (*polglasno*): Moli...

ANGELA (*pikro, notranje nevoljna*): Lepo življenje, kaj! (*Nekako napadalno se mu bliža*): Je res, da je svetnik?

D. SERGEJ: Pravite, da ni?

ANGELA: Nič ne pravim. Vprašala sem vas, ki živite z njim.

D. SERGEJ: Slab vtis je napravil na vas...

ANGELA (*dvoumno*): Tako... (*Premor.*) Seveda, z vami človek laže govori.

D. SERGEJ (*kloni bolj in bolj*): Od česa pa odvisi to?

ANGELA: Od svetosti ne. Nasprotno! Zdite se mi izmed naših.

D. SERGEJ: Kako vaših?

ANGELA: Ja, človeški kakor mi. hočemo reči, prav na naši višini – oprostite mi – bolj pripravljeni razumeti kakor soditi. (*Mrzlo mu gleda v oči*): Zelo malo duhovnik. Niti ne duhovnik, če vas človek dobro pogleda. Prav nič ne prevzimate kot duhovnik. Kako sploh?

D. SERGEJ: Skušal sem, da bi se rešil... tistih cerkvenih oblik, ki na splošno ločijo duhovnike od drugih ljudi.

ANGELA (*nekako posmehljivo*): V tem ste uspeli.

D. SERGEJ: Tako, upam, jih bom bolje razumel.

ANGELA (*kot prej*): Seveda! Celó preveč ste uspeli!

D. SERGEJ: Zakaj preveč?

ANGELA: Rečem vam: človek si zaželi govoriti z vami svobodno. (*Povleče dim.*) Vzbujate zaupanje. (*Potegne spet.*) Samo ena nevarnost je...

D. SERGEJ (*je neznanško pazljiv, skoraj nestrpen*).

ANGELA (*se zabava, ker ga pusti čakati; gleda ga skozi dim s priprtimi očmi*): Nevarnost, da potem zaupanega ne znate ohraniti zase – vi. Vidite, odkrita sem.

D. SERGEJ: Precej grd vtis.

ANGELA: Ne bi rekla, da grd. Odvisi od važnosti, ki jo nekdo pripisuje zaupani stvari.

D. SERGEJ: Vi jim te važnosti ne pridajete?

ANGELA (*suho*): Jaz ne zaupam.

D. SERGEJ: Ah!

ANGELA (*z laskavim, rahlo nepristnim prizvokom*): Vam pač. Rada bi vas nekaj vprašala. (*Vrže cigareto skoz okno, vzdušje je nenadoma silno napeto*): Povejte, bi vi še lahko ljubili žensko, ki vas je skušala ubiti?

D. SERGEJ: Ubiti... kako?

ANGELA: Zares ubiti.

D. SERGEJ: Pa zakaj... (*Izogiblje se.*) Ne morem, ne morem razumeti.

ANGELA (*zbadljivo*): Seveda, tako kot ravnate sedaj, kje naj to razumete. Tako je.

D. SERGEJ (*je začutil ost*): Ni zato.

ANGELA (*vztraja*): Kako da ne? Si lahko slečete to obleko? Ne.

D. SERGEJ: Pa zato ni nujno, da bi ne mogel razumeti... – in če bi bilo nujno, bi tudi mogel...

ANGELA: In vendar so mi rekli, da ne – da tak nikdar ne zmore, tudi če bi hotel... Vedno je jetnik neke miselnosti, neke navade... (*Premolk.*) In potem... tako ali tako... vedno bi vam manjkala resnična izkušnja.

D. SERGEJ (*mrmra*): Ki jo vi imate.

ANGELA (*mrzlo, zlobno*): Rešite se tedaj svoje obleke in predstavljajte si, da ste kot drugi ljudje – človek, ki ljubi svojo ženo, ženo, ki se mu je dala. Ta ženska vas lepega dne poskusi ubiti... iz ljubosumja, iz nekega čudnega, morda nerazumljivega ljubosumja. Bi še ljubili to žensko?

D. SERGEJ (*hitro*): Mislim da bi jo.

ANGELA: Pravite to z možgani ali s srcem?

D. SERGEJ (*se razvname in gleda Angeli z nekšno strastnostjo v oči*): Gotovo bi jo ljubil! Prepričan sem, da bi s takšno žensko prehodil mnogo daljšo pot kot pa s čednostno.

ANGELA: Ta ženska tedaj za vas ni čednostna?

D. SERGEJ: Slabo sem se izrazil – reči bi moral „navadno“.

ANGELA (*ga motri*): Precej pogumni ste.

D. SERGEJ: Rad bi našel takšno žensko. Vseč bi mi bilo, če bi jo našel.

ANGELA: Res?

D. SERGEJ: Res, mnogo bi si lahko povedala, mnogo razjasnila.

ANGELA (*počasi, ko gre okrog njega*): Prav nič duhovnik niste. (*Trenutek molka.*) Drugi navdaja s strahom. Vi ne.

D. SERGEJ: Tudi jaz bi navdajal s strahom... (*In jo gleda.*)

ANGELA (*ga motri*).

D. SERGEJ (*se strese; obide ga nekaj, da bi zbežal; nameri se k vratom*).

ANGELA: Kaj počenjate? Ne boste počakali?

D. SERGEJ: Ne, ne morem več čakati... To kar bi mu moral povedati, ni ravno nujno... (*Pri vratih je.*)

ANGELA: Kakor hočete. Vsekakor bomo potovali skupaj. Kmalu se bomo spet videli, kajne?

D. SERGEJ: Vikar me bo skušal zadržati... vem... a jaz...

ANGELA: Ne hodite več k vikarju.

D. SERGEJ: ... kakor storim...

ANGELA (*namiguje*): Kaj pa ima vikar z vami? Kaj niste svobodni in lahko storite, kar vas je volja? Morate priti, morate potovati z nama.

D. SERGEJ: Ja, bom prišel... res... (*Odide na mostovž.*)

ANGELA (*za njim*): Zanesem se na vas. (*Premolk.*) Naj povem Renatu, da ste ga iskali... tukaj?

D. SERGEJ: Kakor se vam zdi. (*Tiše*): Ne, ni mu treba praviti.

ANGELA: Razumem.

(Nato se vrne, spačena v obraz. Gre k oknu, zagleda se ven, potem pa hitro, kot na skrivaj, pripre polknici in oprezuje za oknicami, kako se duhovnik oddaljuje.)

Trije udarci zvona, od daleč, na redko, z odmevom, kot se čuje v gorah. Angela še vedno s tistim spačeniim obrazom sede na posteljo v ozadju in si preobuje čevlje. Gre k omari, vzame jopico, da bi jo oblekla, ko se odpro vrata in vstopi Renat.)

RENAT (je človek z nekakšnim duhovnim izrazom; a je v njem nekaj blodnega, kar ga bledi. Njegov pogled je hiter, podčrtuje ga z glasom, ki pa mu navkljub vsemu pridaje neki preiskovalni prigras.)

ANGELA (se vpricho moža zdi kot spremenjena: skromna, previdna, vsa v skrbeh, kako bi nekaj prikrila.)

RENAT: Te zebe?

ANGELA: Ne. Zakaj?

RENAT: Vidim, da se oblačiš. (Uzrl je njene čevlje.) Odit si hotela?

ANGELA: Čakala sem te.

RENAT (ji ponudi cigarete, ki jih je potegnil iz žepa): Samo tele sem dobil.

ANGELA: Čakala sem te... medtem sem se oblekla. Mudil si. (In začne ogledovati cigarete.)

RENAT: Čakal sem, da je odšel. (Zre ženi v obraz.)

ANGELA (dvigne glavo; strah je v njenem obrazu): Si ga srečal?

RENAT: Ne. Videl sem ga, ko je vstopil.

ANGELA: Tako?

RENAT: Koga je iskal?

ANGELA: Tebe, se razume. Koga naj bi iskal? Jaz ga ne poznam.

RENAT: Pa mi nisi nič povedala.

ANGELA: Zdajle bi ti povedala... - A zakaj nisi šel ven?

RENAT: Nisem ga hotel srečati. Zdaj razumeš?

ANGELA: Tedaj je nekaj med vama.

RENAT: Nič, nič! Kaj naj bi bilo?

ANGELA: Čudno, res! Videl si ga, da je vstopil, pa si se skril.

RENAT: Hodil sem za hišo in čakal, da bo odšel.

ANGELA: Seveda, za hišo vidiš cesto, ne da bi tebe videli od tam.

RENAT: Tako je.

ANGELA: Oh, pač tebe nevrečno, da vohuniš. Oprosti!

RENAT: O, vohunim!

ANGELA: Vohuniš, imenuj to, kakor že hočeš: videti, ne da bi te drugi videli... Odbija me... - ti, pa, nasprotno, mirno...

RENAT: Zakaj pa ne? Kaj se ne smeš ogniti srečanju, ki ga nisi iskal, ki ni nujno?

ANGELA; Kdo pravi, da ne? Smeš, seveda smeš; toda...

RENAT: Ne bi rad, da bi me ti zato napačno sodila. Razložim ti, takoj ti razložim.

ANGELA (*ga gleda negibno, a z nekakšno predrznostjo*).

RENAT: Odvratno mi je vedenje tega duhovnika. Trudim se celo, da bi se obranil tega, kar govori... Mislím, da bi mi podzavestno nehoté lahko škodoval.

ANGELA: In tako se že vnaprej zavaruješ in se ga ogneš. Torej ga dobro poznaš?

RENAT: Dobro... Ne vem, če res dobro: res pa je, da mi ne more povedati nič koristnega.

ANGELA (*trmasto*): On tebi, morda. Lahko pa bi prišel prosit zase.

RENAT: Misliš? Ne verjamem.

ANGELA: Prav mogoče... A ti si se že vnaprej umaknil.

RENAT: Tako ti je rekel?

ANGELA: Ne, ne – vendar...

RENAT: Prav imaš, Angela. A rajši ga nisem hotel srečati. Nekakšen odpor do njega...

ANGELA (*se mu približa in je nežna*): Nočem te spraviti v težave, dragi. Ti si me navadil teh drobnarij. Prav si storil, da si se umaknil. Pa konec besedi.

RENAT (*nehote preiskovalno*): Dolgo se je zadržal.

ANGELA: Dolgo? Se ti zdi, da se je dolgo zadržal?

RENAT: Dosti dolgo.

ANGELA: Mogoče se ti je zdelo, ker si čakal zunaj.

RENAT: Je... s teboj govoril?

ANGELA: Ja. Nekako sem mu morala delati družbo.

RENAT (*jo pogleda in se komaj zaznavno nasmehne*).

ANGELA: Kaj je?

RENAT (*jo še vedno gleda in se lahko smeje*).

ANGELA: Zakaj me gledaš, Renat?

RENAT: Veš, ko sem čakal zunaj, je bilo svetišče na gori prav pred menoj in sem si mislil: ljudje govore o neki božji poti. Pustimo čudeže, pustimo jih v miru... – pa govore tudi o nekih ljudeh, o duhovnih voditeljih... Ti nas dvigajo... več kot eden; prideš od daleč – prideš sem gor, čakaš nečesa, ene besede, razsvetljenja, enega samega znamenja, kakršnega koli, kaj vem... pa nič: – cerkev, kot so druge, duhovniki, kot drugi duhovniki... Niti se prav ne izražam, Angela. A v bistvu – razočaranje. Vsaj zame...

ANGELA: Vidiš – zate.

RENAT: Zate ne?

ANGELA: Zame? Saj jaz nisem nosila v sebi praznih upov. Samo zato sem prišla, da bi ti ne nasprotovala – to veš.

RENAT: Res. Vem. Tako je. Prišla si, ne da bi verjela v to, prišla brez upanja. Dobra si bila, res, dobra meni! Velika žrtev je morala biti ta pot zate. In rad priznam, da si končno imela prav. Pot brez koristi.

ANGELA: Izlet... – A poslušaj: čudno se ti bo zdelo, da ti to pravim jaz – toda ti božje poti nisi videl.

RENAT: Kako, da je nisem videl?

ANGELA: Nisi je videl. Tam je duhovnik, ki ga prav gotovo nisi srečal.

RENAT: Kateri duhovnik?

ANGELA: Stari. Vikar.

RENAT: Ne. Nisem ga srečal. Pa zakaj le? Zakaj mi to praviš?

ANGELA: Ker se mi zdi ta vikar nenavaden človek... in kdor ga ni srečal, ne more reči, da je bil na božji poti.

RENAT: No, ja! – Kakšen je? Si ga ti videla?

ANGELA (*se zmede za trenutke*): Ne. Jaz ga nisem videla.

RENAT: Potem...

ANGELA: Oni drugi duhovnik mi je povedal prej, ko sva govorila.

RENAT (*razočaran*): Kaj pa ti je lahko povedal?

ANGELA: Da je svetnik.

RENAT: Prav nič mu ne zaupam... (*Premor.*)

ANGELA: Tak ga torej nočeš videti?

RENAT: Koga? Svetnika?

ANGELA: Ja.

RENAT: Ne. Ne, ne. Nočem. – Pa ti?

ANGELA: Jaz? Kaj imam jaz pri tem?

RENAT: Zdelo se mi je, da te skoraj zanima. Nisi prej hotela ven?

ANGELA (*suho*): Če bi rad šel tja, pojdi. Naj te ne bo sram.

RENAT: Kam?

ANGELA: K drugemu duhovniku, k svetniku. Saj je čisto jasno, da bi najrajši kar tekel k njemu. Vselej čakaš na sunek od zunaj – čakaš, da ti nekdo ponudi rešitev; ti pa – ti se odločitve bojiš.

RENAT: Ničesar ni, česar bi se moral sramovati. Človek je ustvarjen po svoje, pa konec.

ANGELA: Zelo lepo ustvarjen.

RENAT: Lepo ali grdo! Bi ti bil ljubši podjeten, odločen mož?

ANGELA: Oh, kakšni pogovori!

RENAT: Jaz pa sem neodločen človek.

ANGELA: Seveda: Hamlet!

RENAT: Hamlet! Hamlet! Pa ne tako, kot ti misliš.

ANGELA: Kako?

RENAT: Ne, da bi sam ne vedel, kaj moram storiti.

ANGELA: Ah, to veš?

RENAT: Vem, vem.

ANGELA: Pa?

RENAT: Prav v tem se ne razumeva.

ANGELA: Odloči se.

RENAT: Prav tega se bojim, da bi storil nekaj, kar bi se že bil odločil storiti. Razumeš? Ne da bi vedel, katero pot naj uberem.

ANGELA: Toliko bolje. Zakaj pa naj ti bodo potem drugi?

RENAT: Včasih, več: ena luč, ena sama beseda – potrebno nam je tudi zunanje znamenje.

ANGELA: Seveda! čudeži, čudeži!

RENAT: Zadosti, Angela. Ne govoriva več o tem. (Se oddalji.) Le kako sva zašla v te pogovore? . . .

ANGELA (se obrne, ponižno in odkrito): In vendar ne, Renat, – oprostí mi. To pot imaš prav ti. Vse do zadnjega moraš poskusiti. Šla sva na pot edina v vsem. Tudi jaz sem, dasi nisem ničesar pričakovala, prišla v dobri meri sem. To romanje je bilo najino, – da bi skupno našla mir v življenju. Misliš, da jaz nisem vsega razumela! Torej še ta zadnji pogovor, moraš poskusiti. Pojdi tja, Renat. Pravim ti, da pojdi tja. Jaz ti to pravim, Renat.

RENAT: Ne, Angela. Moje romanje je končano. Končano v meni samem, razumeš?

ANGELA (skloni glavo).

RENAT: Rajši pripravi kovček. Odidiva vendar.

ANGELA: Bi se rad vrnil dol?

RENAT: Takoj. Vrniva se domov.

ANGELA: Vračava se, kot sva prišla. Ne da bi se kaj spremenilo.

RENAT: Kaj naj bi se spremenilo? Zdaj iščeš čudežnih sprememb ti.

ANGELA: Ne, ne čudežnih. A nekaj se med nama mora zgoditi! Prav nič? Tistega nič se bojim kot najstrahotnejših odločitev.

RENAT: Kaj bi se moglo zgoditi?

ANGELA: Vse! Vse se lahko nameri! Kadar sva si nasproti. . .

RENAT: Govoriti. . .

ANGELA: Vsaj govoriti. . . jasno govoriti.

RENAT: Spet pojasnjevanja?

ANGELA: Govoriti bova le morala.

RENAT: Saj jih znava na pamet, najine stvari. Kolikokrat sva jih že povedala in spet povedala!

ANGELA: Nikoli!

RENAT: Nikoli?

ANGELA: Nikoli, nikoli! – Če pa ti nikoli ne dovoliš, da bi govorila, da bi povedala vse – nikoli nisi tega dovolil! Vedno sva se bala. . .

RENAT: Ne zdi se mi.

ANGELA: Kako ne?

RENAT: Vsaj po moji krivdi ne.

ANGELA: Po tvoji, po tvoji. Zlasti po tvoji, kadar sva na tem, da se dotakneva tistega, posežeš vmes in je, kot da bi tja gor položil roko, veliko roko, ki duši.

RENAT: Roko, ki duši. . . – Prav mogoče, da ti ne razumeš, Angela, kako je v nekaterih stvareh treba tudi nekaj sramu.

ANGELA: Glej, glej: nekaj sramu! Tebe je sram – pa

prenehaš. A tako ne gre! Vsaj enkrat bova morala biti brez sramu. Ja, ja – vsaj sedaj – tu.

RENAT: Ne čutiš, kako je vse to nezdravo? Niti v obraz si ne moreva gledati kot prej.

ANGELA: Jaz lahko.

RENAT: Blagor ti.

ANGELA: Odvisi od poguma.

RENAT: A to hotenje, brskati po skritih, svetih stvareh...

ANGELA: Kaj svetih in skritih! Po najinih stvareh! Poglejva jih! Nesramežljivost naju lahko združi, kot naju tudi lahko oddalji. Od naju je odvisno. – Nekoč naju je združila.

RENAT: Ne govoriva več o tem, Angela.

ANGELA: Nasprotno, govoriva o tem.

RENAT: Ven, pojdiva ven. Pojdiva ven, ven... *(Se nameri k vratom.)*

ANGELA *(steče k vratom v velikem ovinku)*: Ne, Renat, ne! Zakaj bežiš? Zakaj?

RENAT: Angela, bolje je... *(Zgrabi jo v zapestju in jo sluša odmakniti.)*

ANGELA: Za koga, za koga je boljše?

RENAT *(molči)*.

ANGELA *(se mu upira in ga drži za roke)*: Mrzel si, moj Bog! Ti si izmed tistih, ki pred nevarnostjo zledené.

RENAT: Tebi pa polje kri v lica. Vem. Goriš... *(Odtrgala sta se od vrat in se umikala kot dve zasopli, ustreljeni bitji iskat počivališče v stol ali na rob postelje ali med oba zidova. Potem nekako jzno)*: še mrtva boš vroča in premotila boš tistega, ki bo tam jokal za teboj.

ANGELA: Tako ti vedno sumiš, da sem igrala komedijo.

RENAT: Komedije ne. Vseeno pa si na tehtnico vrgla nepravo utež.

ANGELA: To je?

RENAT: Tisti poskus smrti...

ANGELA: Vedno sva tam, kaj?

RENAT: Seveda. Nisi ravnala pošteno, segla si po nedovoljenem orožju...

ANGELA: Ko bi se čul! Ne razumeš, kako je nekoga groza, kadar te čuje tako govoriti. Poštenost, nedovoljeno orožje, nepravilna utež... So ljudje, ki se ubijajo za ljubezen, ti pa iz nje napravljáš skoraj pravno vprašanje.

RENAT: Le reci pravno. Res je, čisto res. Kajti treba je razjasniti, predvsem razjasniti.

ANGELA: Ah, vedno govoriva v dveh jezikih!

RENAT: Nisi opazila, kako me to občutje takšne silovite ljubezni teži, da nočem ljubezni več čutiti! Neznosna je ta tvoja ljubezen, pripravljena, da stori kar koli!

ANGELA: In meni je ta ljubezen do tebe zdaj neznosna. Ne morem več, več, nič več. A gorje ti, Renat, gorje... tisti dan...

RENAT: Vidiš? Grožnje. Kot vedno.

ANGELA: Vsakdo ima svoje; naravno, razumljivo. Jaz te ljubim tako zelo –, glej, da bi se ti celo odpovedala, da bi te le kdo drug ne imel. Ti je to jasno? Ne? Nikoli ne boš razumel.

RENAT: Jasno? Kaj, ko so vse to samo hrupni vtisi, neskladja, zmede...

ANGELA: Imenuj to vtise, imenuj, kot se ti zdi!

RENAT: Opozarjam te, da nočem več nasilja s tem neobičajnim početjem. Opozarjam te.

ANGELA: S takšnim strahom te je navdalo, ko si me videl med življenjem in smrtjo iz ljubezni do tebe, kajne?

RENAT: Kaj naj ti spet ponovim...

ANGELA: Nikoli bi se ne poročil z menoj, ko bi se to ne zgodilo?

RENAT: Ne verjamem. Najbrž ne.

ANGELA: Mirno bi postal duhovnik.

RENAT: Kaj ti veš o tem... (*Pogleda jo in se začne premikati. Zdi se, da se je nenadoma odločil. Sede in s trdnim, umirjenim glasom reče*): Ne. Tudi duhovnik bi ne bil.

ANGELA: Kako? Kaj praviš?

RENAT: Nekaj povsem novega je prišlo vmes.

ANGELA: Vem. A ko bi jaz ne poskušala samomor, pravim, bi ti postal...

RENAT: Ne. Rekel sem ti, da ne! Ne bi več postal duhovnik! Nikoli ti nisem povedal, a zgodilo se je prav tisto noč.

ANGELA (*nenada jo obide strah. Skrči se in drhti. Premor*): Renat. Ne govori. Vse vem. Zadosti je, zadosti.

RENAT (*nežno*): Ničesar ne veš. Po nepotrebnem ugibaš. Sam ti povem...

ANGELA (*pridušeno*): Vem... vem...

RENAT: Sanje so bile! Nikoli ti nisem govoril o tem... ne moreš vedeti.

ANGELA (*kot v vročici*): Videl si me v sanjah, kako te rotim, da ne umri – je tako?... Prosila sem te odpuščanja...

RENAT (*namrši obrvi*): Rotila si me... naj ne umrem?

ANGELA: Ja, tebe!

RENAT: Ni res! Kaj govoriš? Angela! (*Kot bi hotel raztrgati obroč sugestije, se dvigne in gre proti Angeli, ki se mu odmika*): Kako trepetaš, Angela!... Zakaj tako trepečeš?...

ANGELA: Nič ni... Nič...

RENAT: Zdaj si ti mrzla...

ANGELA (*histerično*): Ne hlini, Renat... Boljša bi bila smrt... boljša smrt!... Zakaj mi nisi dovolil, da umrem? Zakaj si me kaznoval tako... tako kruto... Pošast si... (*Suho ihti*.)

RENAT: Pomiri se vendar, Angela. Dejal sem ti, da so bile sanje. Ne razumem, čemu ti...

ANGELA: Ne razumeš, kajne? (*Ostro*.) No, dobro. Čujmo sanje. Čujmo jih. (*Nenada se umiri*.) Pripoveduj. Hočeš prav do dna... prav.

RENAT: Ti bi rada do dna...

ANGELA: Ja, ja, jaz. – Imaš prav. Naprej.

RENAT: Okrog polnoči je bilo, ko si... vzela strup?

ANGELA (*zamišljeno*): Prav tu je treba začeti, kaj! (*Po-smehljivo*): Oseminštirideset minut čez enajsto je bilo. Spominjam se, kako sem bedasto pogledala na uro...

RENAT: Kdaj sva legla?

ANGELA: Več ko dve uri prej. Pripravila sem ti uspavalni prašek, ki bi ga moral vzeti ponoči, brž ko bi se prebudil. (*Preneha in išče v Renatovem obrazu učink svojih besed.*) Je prav? Je točno? Jaz sem ti ga pripravila.

RENAT: A tisto noč se nisem prebudil. Prvič po mesecih sem odprl oči, ko je bilo sonce že visoko.

ANGELA (*se oddahne*).

RENAT: Tisto noč sem sanjal. In sanje so se mi zdele dolge, polne pomena. (*Premor.*)

ANGELA: Ja, ja. Točno. Naprej: sanje! Ne hodi s poti. Ne muči se.

RENAT: Bil sem v cerkvi, videl sem obred svojega posvečenja. V ušesa se mi je vtisnil zvok orgel, v oči cerkev, polna redovnikov. Že sem si nadel oblačilo in ležal sem na tleh, čisto po obredu, z obrazom na tlaku. Čutil sem mraz in tisto občutje me je mučilo. Ostal sem tako, ne vem, kako dolgo, ne da bi mi kdo dejal, naj vstanem. Vse okrog je bil molk in bolj in bolj me je spreletal mraz, da sem trepetal. Trepetal, trepetal kot list in moral sem se prisiliti, da nisem z zobmi šklepetal. Nenadoma sem zaslišal glas, ki me je poklical po imenu: Renat, je rekel. Vstal sem. Cerkev je bila prazna; niti ni bila več cerkev, le nekakšna velika prazna lopa. Na koncu so bile lesene stopnice, do tam, kjer je bil oltar. In sem videl, kako gre po stopnicah ne škof, ki bi me moral posvetiti... (*Premor.*) – ampak Kristus.

ANGELA (*željno, zavzeto*): Kakšen je bil?

RENAT: Bil je... prepričljiv, ne da bi govoril. Ne vem, kako naj ti povem: Kristusov obraz je imel. Prav nič nisem dvomil, da je on. On je bil.

ANGELA: In potem? In potem?

RENAT: Približal se mi je in brez sile, pa vendar odločno, mi je vzel plašč s hrbta in me vodil ven... vodil za seboj po ozkih in strmih stopnicah – bilo je kot stopnišče v zvoniku ali v stolpu. Gledal sem njegove noge, ki so stopale pred menoj, čisto blizu, med potjo po stopnicah... Prišla sva na vrh, na nekakšen obelisk, vrh, podoben konici romarske cerkve – tam gori... In Kristus je pokazal na obzorje. Tam sem videl morje ljudstva, ki je prihajalo in se premikalo... in sredi tistih ljudi je bila razmršena ženska, ki je kričala. Dvigala je proti meni roke in nisem mogel razumeti, ali je klicala na pomoč ali me je preklinjala. Trudil sem se, da bi razumel... Nihče se ni menil zanjo; in zdelo se mi je, da me je samo ona videla tam na vrhu zvonika in nihče drugi... Prenehal sem dihati – sem stal v tesnobi, kajti čakal sem, da se bo zdaj, zdaj zgodilo nekaj nenavadnega – kak hrup, ne vem... kak čudež... pa je nenadoma ženska padla po tleh kot mrtva. Ljudje so jo zgrabili, dvignili so jo in začeli teči

z njo, kot da se jim neznansko mudi proč, da jo hočejo skriti. Kristus me je tedaj trdo stresel in mi ukazal – dobro se spominjam – ukazal mi je, naj grem za njimi... naj jih dohitim, dohitim... (Preneha.)

ANGELA: Si končal?

RENAT: Lahko sem tudi končal.

ANGELA: (počasi se je loti bedasti bes): To je vse? Smejati se moram tem tvojim sanjam... Čisto drugo, kot sem mislila!

RENAT: Kaj pa si mislila?

ANGELA: Nič, nič! Nespametna sem! Pravim ti – neumna! Celo prestrašila sem se. Bala sem se, da bi mi utegnil razodeti nekaj strašnega. Pa kaj! Bajke! Spet nova bajka!

RENAT: Noriš, Angela! Kaj ti je? (Zasoplo stremita drug v drugega.) Pa si vsaj razumela, čemu sem ti pravil vse to?

ANGELA: Seveda! Vse sem razumela. Ni potrebno veliko, da razumeš. Da bi ti ne postal duhovnik, tudi ko bi jaz ne bila... tudi ko bi jaz ne... (Poltiho se zasmije in porogljivo smeje.) Zaradi nekih sanj... Ha, kakšen poklic, kakšen je sploh ta tvoj „poklic“, če so ene same sanje zadoščale, da se je zamajal?

RENAT: Sanje so mi zbudile dvome, potem pa vest o tvoji nesreči, ki je prišla malo za tem: ta je povzročila krizo. – A ti znamenjem ne verjameš.

ANGELA: Jaz naj bi bila tista razmršena ženska, kajne?

RENAT: Ne. Ne posmehuj se več, Angela. Braniš se razumeti, se pravi, da se ti zdaj bojiš.

ANGELA: Seveda! Jaz sem umirala, ti pa si sanjal... Sanje so te rešile... Nikoli bi si ne predstavljala, nikoli uganila, kdo te je rešil! Nikoli! Nikoli! A zakaj ti hoče Bog tako dobro? Kaj posebnega je v tebi, da si izbrance? Ne vemó! Glej, tudi jaz ne vem, zakaj sem tako navezana nate! Ne vem! Kaj je v tebi? Zakaj ti ne dovolim, da bi odšel, kamor bi tako rad, zakaj? In vem, da bi me ti rad odslovil – vem – vem. Sovražiš me – priznaj, priznaj... Iz strahu si se poročil z menoj – priznaj! Iz strahu!

RENAT: Čutil sem, da te moram rešiti...

ANGELA: Razmršeno žensko?

RENAT (verjetno): Ja, ti si bila razmršena ženska: tista, h kateri mi je ukazal Kristus.

ANGELA: In potem? Potem? Od zgoraj... – Iti, rešiti, ti je ukazal tisti tvoj Kristus iz sanj – ne mučiti, kot si ti storil...

RENAT: Potem, ko sem ti prišel bliže, sem se zbal – res je.

ANGELA: Zbal, česa zbal?

RENAT: Tebe. Tebe me je postalo strah. Preprosto.

ANGELA: Mene? Take, kot sem? Take, kot sem ustvarjena?

RENAT: Ja. Strah si mi vzbujala. Odkril sem v tebi slo po slabem. Videl sem, kako si iskala, da bi me pred leti zapeljala, in kako si si potem skušala storiti silo, se usmrtiti... V mojih očeh si bila morilka.

ANGELA: Morilka – pa si se vseeno poročil z menoj.

RENAT: Upal sem, da te bom spremenil.

ANGELA: Pa nisi uspel?

RENAT (*odkima*).

ANGELA: Razglasil si se za premaganca. Odnehal si.

RENAT: Mogoče... res.

ANGELA: Kako še moreš biti blizu mene? Kako me še moreš imeti s seboj?

RENAT: Bojim se, da bi ti spet poskusila... če te pustim.

ANGELA: Samo zato? (*Premor.*) Velik strah ti vzbujam, Renat! Morilka najine ljubezni sem... (*se odmakne k oknu*)... in me še ne poznaš... popolnoma – mislim, da bi umrl od groze... nikoli bi mi ne mogel odpustiti.

RENAT: Zato sva prišla sem: da bi se drug drugega več ne bala.

ANGELA (*grenko*): Niti troh'ce ni mogoče več spremeniti.

RENAT (*sebi*): Morda sem bil ustvarjen za drugo ljubezen.

ANGELA: Za kakšno? Za kakšno? Povej mi, za kakšno!

RENAT: Ti ne poznaš druge ljubezni kot samo „tisto“.

ANGELA: A kakšno drugo? Povej mi!

RENAT: Ljubezen do drugih, nesebično... široko... brez posesti.

ANGELA (*posmehljivo*): Vesoljno ljubezen! Razumela sem, razumela: kaj misliš? Da bi bila težka ta ljubezen? Svojo strast usmerjati v druge – to je po tvojem plod te ljubezni... – Pravim ti, da sem razumela!

RENAT: Ne, Angela... hotel sem reči... (*Pretrga se*): Kristusovo ljubezen.

ANGELA (*vriščé*): No, vidiš! Slednjič sva le dospela. Bi rad vedel, kaj naju loči? Ne veš? Jaz pa vem! Blodil si, hodil okrog... Prav Kristusova ljubezen. Jaz ne ljubim Kristusa. Zame Kristusa ni, ga ni bilo... zame Kristus ni prišel... ni šel mimo... ni pustil sledi... Ti ga pa moliš. – Najin sovražnik je On.

RENAT (*zadet kot od strele ji proži roke*): Angela, Angela... (*Objame jo in poljubi, kot da hoče zadušiti tiste grozovite besede. Angela prične izgubljeno ihteti. – Premor.*)

ANGELA (*Z izgubljenim glasom*): Čuj, Renat... Renat, Renat: gor morava, na božjo pot, preden pojdeva od tod... stopiva tja... pojdiva k staremu... k staremu duhovniku... nekaj bo moral povedati... prepričana sem...

RENAT (*ves pripravljen*): Pojdiva... (*Odmakneta se drug od drugega, za trenutek oklevata, zatopljena vase, ne da bi se gledala. – Nekdo potrka*): Kdo je, kdo je? Naprej!

DON SERGEJ (*se pojavi pri vratih*).

ANGELA: Kaj niste šli gor k cerkvi?

D. SERGEJ: Mislim sem, da je bolje, če sledim vašemu nasvetu.

RENAT (*pogleda ženo*).

ANGELA: Midva pa se odpravljava na božjo pot!

D. SERGEJ: Če mi dovolite samo trenutek govoriti s profesorjem.

ANGELA (*ga gleda sovražno*): Vem, vem, kaj mu hočete povedati – a jaz hočem gor. Kaj boš storil, Renat?

RENAT: Počakaj spodaj, Angela. Samo trenutek. (*Sergeju suho*): Mislim, da bova hitro opravila, ne?

D. SERGEJ: Zelo hitro. Samo trenutek, sem rekel. (*Dvoumno*): Potem bom tudi jaz odpotoval.

ANGELA (*ga pozorno gleda, ko gre k vratom*): Dobro... a hitro... Spodaj bom... (*Odide*.)

RENAT (*nepremično zre v vrata kot v strahu, da se bo zdaj, zdaj spet pokazala žena. Potem z nenavadno skrivnostnim glasom*): Zakaj me iščete tako vztrajno?

D. SERGEJ: Ne ponižujte me, prosim vas. Že samo po sebi je zadosti nenavadno to, kar počnem.

RENAT: Povejte, kar povejte.

D. SERGEJ: Nekaj je ostalo od danes zjutraj...

RENAT: Kaj bi bilo?

D. SERGEJ: Čutil sem dolžnost, nujo, da vas poiščem... da povem tisto, za kar sem se odločil... za kar nisem imel poguma, da bi vam zjutraj povedal... v trenutku...

RENAT (*ga prekine*): Počakajte, prosim vas. Mislite si, da se je med nama danes zjutraj vse končalo. To je moja želja!

D. SERGEJ: To je vendar neverjetno! Kdo vas je naščuval proti meni? Vaša žena?

RENAT: Nasprotno. Zakaj tako mislite?

D. SERGEJ: Potem vikar. Stavim, da je bil vikar!

RENAT: Vikarja ne poznam.

D. SERGEJ: Nisva tukaj, da bi se šla slepe miši.

RENAT: Prosim vas, da ne napadate. Kaj je tisto?

D. SERGEJ (*surovo*): Vi niste dolžni ostati pri svoji ženi – lahko si vzamete svobodo: to sem vam hotel reči.

RENAT (*se pomakne k vratom. Postavi se s hrbtom obnja in pomigne duhovniku, naj govori tiše*): Pssst!

D. SERGEJ: Končal sem. – Kaj vendar počenjate?

RENAT: Nezaupna je... Vsega je zmožna... Tudi prisluškovanja... (*Trenutek molka. Potem se približa D. Sergeju*): Zakaj mi zdaj to pripovedujete?

D. SERGEJ: Ker sem šele potem jasno videl. (*Molk.*)

RENAT: Bi mi hoteli povedati razloge?

D. SERGEJ: Seveda. En sam je. Prevarani ste bili, pravico imate, da se je rešite.

RENAT: To sem vedel. Pa to zadošča? Njeno početje je lahko nasilje nad voljo; soglasje, iztrgano z zvijačo... vem to, dobro vem... pa...

D. SERGEJ: Nimam v mislih te prevare. Ne ženske prevare... prevaro nekoga, ki je mnogo močnejši...

RENAT: Koga? Mene?

D. SERGEJ: Ne. – Vas je prevaral Stvarnik.

RENAT: Stvarnik?

D. SERGEJ: Ja. Vas kot mene kot toliko drugih. Mnogo nas je, ki nas je prevaral Stvarnik. Večina tega niti ne opazi ne in tako

prispejo do konca, ne da bi ugotovili – a kdor to opazi, ima pravico, da vprašanje spet načne.

RENAT (*zmeden*): Strahotne besede so to... Izgovarjate jih tako... lahko... Mislim, da niste premerili vseh posledic...

D. SERGEJ: Vem, da vam veliko zaupam, a mislim, da lahko prenesete, ne da bi preveč trepetali. Mislim celo, da vam to lahko koristi, kot je koristilo meni.

RENAT: Koristi? Kako?

D. SERGEJ: Da se osvobodiva – tako, da odkrijeva prevaro. Ali morda niste prepričani, da ste zašli v past?

RENAT: In s tem? Če sem zašel vanjo hoté, premišljeno...

D. SERGEJ: Ne. Ne. Vi niste vedeli, kakor nisem vedel jaz: predaje nisva bila zmožna. To je tisto. Kadar je nekdo mlad, ničesar ne razume, skoraj ničesar, mislim, da soglašate... – pa prav tedaj nas pokličejo, naj se odločimo za vse življenje: poklic...

RENAT: Res je: zelo čudno je, da življenje...

D. SERGEJ: Recite kar Stvarnik...

RENAT: ... da nam naloži izbiro – poklica za vse življenje – brez možnosti kasnejšega umika – prav v trenutku, ko je naše mišljenje najbolj negotovo in naša zmedenost najočitnejša... – res je...

D. SERGEJ: S kakšno pravico potem zahtevajo, da se pogodbe držite?

RENAT: Logični ste.

D. SERGEJ: Pa dajmo Stvarniku tudi pravico, da nam nastavi past: dobro. Zaidemo vanjo – tudi prav. Prispemo do konca življenja, ne da bi se zavedali in izdihnemo... Vse je možno in brez trenja. Lahko celo govorimo o nekem redu, o neki previdnostni volji. – A tisti trenutek, ko nekdo zazna, da se je izročil po krivici, da je bil iznenaden kot v sanjah, mu nihče – niti On – On toliko manj, bi rekel – ne more očitati, če se hoče umakniti.

RENAT: Ja... ja... logično je, strahotno logično... (*Si gre z dlanjo čez čelo, kot da išče rešitve.*) A to je le modrovanje... le pravna drža, bi rekel.

D. SERGEJ: In se vam zdi malo? Gre predvsem za to, da vidimo jasno, da te naše krize ne vlečemo v nedogled. Prepričanje, da smo v polni pravici pred Njim, nas dela mirne, nam jemlje strah pred določenimi težkimi odločitvami, ki jih moramo storiti.

RENAT: Pa recimo, da ste laik, vi – laik kot jaz: kaj bi se spremenilo pri vašem sklepanju?

D. SERGEJ: Nič. Dobiti si spet svojo svobodo.. To velja zame in velja za vas, za oba enako.

RENAT: Kaj si tudi vi hočete spet vzeti svobodo?

D. SERGEJ: Ja. Celó odločil sem se že, da si jo spet vzamem.

RENAT: A kakšno svobodo?

D. SERGEJ: Slekem bom talar.

RENAT (*pretresen je in zre v Sergeja ter se umika*).

D. SERGEJ: In ne da bi vedeli, ste imeli celo vi nekaj – nekaj zelo važnega pri moji odločitvi.

RENAT: Jaz?

D. SERGEJ: Vi ja. Medtem ko ste govorili o važnih stvareh, za katere ste čutili, da jih morate storiti – bile so kot vaše – in vam je raslo sovraštvo do nje...

RENAT (*mu da znamenje, naj molči. Teče k vratom in jih na široko odpre. Nikogar ni. Spet vstopi, potem ko jih je skrbno zaprl.*)

D. SERGEJ: Zakaj se tako bojite?

RENAT (*molči*).

D. SERGEJ: Sovraštvo čutite do nje, ker vas s tem, da je blizu vas, odvrča od tistega, kar bi morali storiti kot svoje... za sužnja vas ima...

RENAT: Ja, res je. Jasno čutim, da imam določeno nalogo v življenju. Toliko sem se pehal, da bi spoznal to nalogo, da bi jo izpolnil... a vselej sem ugotovil, da sem se pehal za nečim drugim... in tista prejšnja naloga se mi je izmikala, spreminjala se v drugo... nenavadno spreminjanje. (*Jezno*): Ljubezen, veste, ljubezen je sovražnica vsakega višjega ideala. Mrtví. Odvrča. Dela nas majhne. Zato jo sovražim... (*V drugo smer*): A kaj imam jaz z vami, z vašo odločitvijo?

D. SERGEJ: Tudi jaz prav tako čutim o svojem življenju, o tistem, kar bi moral izpolniti – in spoznavam, da je zame ta obleka in pokorščina, ki sem jo dolžan tistemu, kateri zapoveduje, suženjstvo... Mi smo kot vojaki v paradi...

RENAT: Hočete reči v vojski...

D. SERGEJ: Tako: kot vojaki v vojski.

RENAT: Tudi vi bi se rajši bojevali sami?

D. SERGEJ: Med menoj in med škofom se je začelo trenje zaradi mojih predavanj v zavodu. Obtožili so me, da preveč poudarjam človeško v primeri s tisto drugo, skrivnostno silo, ki bi morala vedno spremljati...

RENAT: Ne verujete v ... *Milost*?

D. SERGEJ: Potiskam jo nekako v stran. Kot da bi je ne bilo. Ne vem, kako bi jo pametno upošteval. – To je bil prvi pripetljaj, ki se še vleče. Zame je bila preizkušnja. V tem času so me obdolžili, da sem bil zaupen z neko gojenko...

RENAT: Je bila obtožba... krivična?

D. SERGEJ: Človeško je, če priznamo, da nam je v določenih trenutkih obupanosti iskren prijateljski glas lahko v družbo... Sirota sem... nikoli nisem poznal ženske nežnosti...

RENAT: Vendar je bilo krivično?...

D. SERGEJ: Ne. Popolnoma nič. (*Premor.*) A spoznal sem, da bi bila morda kaka ženska – kaka čisto določena ženska – ob meni zame pomoč, neslutena pomoč... Odpovedal sem se bil temu, ne da bi vedel... (*Premor.*)

RENAT: Različna sva...

D. SERGEJ: Pa si lahko pomagava.

RENAT: Mislim, da – lahko.

D. SERGEJ: Morava si pomagati, da se skupaj rešiva.

RENAT: Ni dvoma, da je moja pot proč od nje.

D. SERGEJ: Zato ne morete biti več suženj... morate se izmakniti njeni omami... pogumni morate biti.

RENAT: Moral bom biti. Kajti... A kaj naj z njo potem?

D. SERGEJ: (*dvournno*): Nič.

RENAT: Vendar se bojim, da bi se zgodilo tisto, kar se do danes še ni.

D. SERGEJ: Kaj?

RENAT: Strah me je mrtvih.

D. SERGEJ (*kot prej*): Ne smete biti v strahu zanjo.

RENAT: Ste prepričani?

D. SERGEJ: Nič tega, česar se bojite, se ji ne bo zgodilo.

RENAT: Potemtakem... (*Čez čas*): Če bi vas prosil, da bi mi pomagali, čisto določeno?

D. SERGEJ: Recite.

RENAT: Bi imeli pogum, da bi govorili z njo? Zdajle – tu – takoj... – mi trije... Bi jo prepričali...

D. SERGEJ: Ja. Govoril bom z njo. – Mislim, da imam nekakšno oblast nad njo.

RENAT: Kaj govorite?

D. SERGEJ: Iz tisto malo besed, ki sva jih izmenjala, sem razumel, da ji zbujam neko zaupljivost, nekakšno zaupanje...

RENAT: Ah, res?

D. SERGEJ: Pokličite jo.

RENAT: Ja, poklical jo bom. (*Gre k vratom, pa se spat vrne.*) Prosim vas, vodite pogovor tako, da me ne boste silili, da bi posegel vmes... da bi govoril o preveč intimnih stvareh...

D. SERGEJ: Ne bo treba. Pokličite jo.

RENAT: Lahko bi prišlo do neljubih prizorov.

D. SERGEJ: Ne. Ne. (*Močno*): Pokličite jo!

RENAT (*odpre vrata; na mostovžu pokliče*): Angela! Angela! (*Vstopi spet, gre prek sobe, široko odpre okno, gleda, kliče*): Angela! Angela! (*Neprijetno mu je; znova k stopnicam; čuti je, kako gre dol in kliče*): Angela... Angela... Angela... (*Vrne se*): Ni je. Ni počakala...

(*Eden, dva večerna udarca na zvon v božjepotni cerkvi. Oba se zagledata proti svetišču, ki se nakazuje v prvi večerni megli.*)

Z A S T O R

hitro pade

PRETEKLOST

MILOŠ STARE

NEKAJ POJASNIL K JURČECEVEMU OSNUTKU ZA „SKOZI LUČI IN SENCE“

Spoštovani gospod urednik!

V številki 1-2 Meddobja letošnjega leta je bil na straneh 149/156 objavljen osnutek spominov pokojnega Jurčeca: Potovanje skozi čas (op. ur.: kasneje po Jurčecu preimenovanih „Skozi luči in sence“).

V uvodu tega osnutka g. L. L. predvideva to in ono reakcijo, „ki bi nemalo pripomogla k razčiščenju zgodovine naše tedanje dobe in da tudi v ta namen objavlja Jurčecev zapis“. Iz tega stavka je sklepati, da g. L. L. sam predvideva netočnosti v nekaterih Jurčecelih navedbah. Ker sem v osnutku Jurčecove knjige spominov, ki niso izšli, nekajkrat omenjen v zvezi z različnimi dogodki, ustrežem želji g. L. L. in prosim, da objavite naslednja pojasnila odn. pripombe.

V odstavku XVII. pravi Jurčec: „Leta 1942 izid knjige v Znamenju Osvobodilne Fronte in zakulisna vloga Miloša Stareta.“

Kaj je hotel povedati Jurčec z besedami „zakulisna vloga“, je nejasno. Dejstva so sledeča: Pošiljal sem po različnih kanalih med vojno in revolucijo informacije dr. Kreku v London o dogajanjih v Sloveniji. Imel sem tedaj možnost, da bi poslal tudi knjigo ne prevelikega obsega, kjer bi bilo opisano početje komunistične Osvobodilne fronte. Ker bi morale biti priprave za knjigo tajne, sem šel k prelatu dr. Alojziju Odarju kot predsedniku Katoliškega tiskovnega društva in ga prosil, da bi med uredniki določil po svoji uvidevnosti nekoga, ki naj bi knjigo napisal. Dodal sem, da morajo biti podatki povsem resnični in dokumentarni. Dr. Odar je moji prošnji ustregel in izšla je knjiga V znamenju Osvobodilne fronte. Na isti način sem dal pobudo, da je izšla knjiga Črne bukke slovenskega naroda, ki naj bi bila dopolnilo prve knjige V znamenju OF. Decembra 1943 ali januarja 1944 sem naprosil glavnega urednika Slovenskega doma Mirka Javornika, če bi on oskrbel, da izide knjiga z vsem zločinskim delom OF. Znano mi je bilo, da imajo pri Slovenskem domu veliko dokaznega materiala. G. Javornik je obljubil, da bo knjiga izšla, in tudi sprejel moj predlog, da bi imela naslov Črne bukke slovenskega naroda. Knjiga je izšla odlično urejena in ohranila mnogo dokumentov. Toliko v pojasnilo moje „zakulisne vloge“.

Na strani 154 pravi Jurčec: „Priprave za slovenski tisk v Argentini – sestanek na Tinetovem stanovanju v Rimu (vloga Miloša Stareta in Miha Kreka pri pripravah za tisk)“. Za te priprave nisem nikdar vedel, niti ne za Tinetovo stanovanje in zato nisem mogel v tej zvezi igrati nobene vloge.

Na isti stani piše Jurčec: „Decembra 1. ali 2. prihod Miloša Stareta. Sestanek v kavarni na Retiru in ustanovitev Svobodne Slovenije kot štirinajstdnevnik. – Finančno in tehnično izvedbo prevzemam jaz; sledi iskanje tiskarne, skušnje s Ferfoljo...“

„Miloš mi da vedeti, da hoče biti on lastnik lista in da se najina kompanija razširi na konzorcij treh s pritegnitvijo J. Košička. – Insistira, da mora biti on lastnik. Noče Odarjeve ponudbe, da bi bila Svobodna Slovenija, ki je izhajala med okupacijo kot ilegalni list, naslednica Slovenca in last KTD – zase si lasti pravico imeti bodoči list v osvobojeni Sloveniji, ko se vrnemo...“

„Junija izdelal načrt za Koledar Svobodne Slovenije in predlog, da Svobodna Slovenija postane tednik.“

„Izdajal je Koledar, kjer pet let nisem „smel“ imeti prispevka s svojim podpisom.“

Dejstva pa so bila sledeča:

V Buenos Aires sem prišel 4. decembra 1947. O sestankih v kavarni v Retiru in ustanavljanju Svobodne Slovenije ne vem nič, ker nisem bil navzoč. Stanoval sem v emigrantskem hotelu in razmišljal o nadaljevanju izdajanja Svobodne Slovenije. Že v Rimu sem hotel po vojni nadaljevati Svobodno Slovenijo, pa mi je dr. Krek odsvetoval, češ da za to niso dani pogoji, ker je večina ljudi v taboriščih. Po prihodu v Argentino pa sem bil prepričan, da je nujno, da bi imela slovenska politična emigracija svoj list in to prav Svobodno Slovenijo, ki je bila znana že iz dobe revolucije in okupacije. Ker nisem vedel, kam bom šel na delo iz emigrantskega hotela niti kje bom stanoval, sem se spomnil na Jurčeca, ki je prišel v Argentino mesec dni pred menoj; povedali so mi namreč, da je gospodarsko tako dobro stoječ, da je imel v ulici Dublin že lastno stanovanje in da ne misli iskati zaposlitve. Šel sem k njemu na stanovanje, mu povedal svoje načrte in ga prosil, če bi hotel sodelovati, odn. mi pomagati, ker je moj osebni položaj še zelo nejasen. Jurčec je bil takoj pripravljen. Nekaj potov sva napravila skupaj, nekaj jaz sam, nekaj on. Hitela sva, da bi Svobodna Slovenija izšla že v januarju 1948. Znana je bila le slovenska tiskarna Córdoba in sva šla tja. Eden solastnikov je bil Ferfolja. V pogovoru sta z Jurčecem ugotovila, da sta bila v mladih letih sošolca. Na vprašanje, če bi prevzel tisk Svobodne Slovenije, je Ferfolja odlašal z odgovorom. Povabil naju je celo na kosilo, pa tudi tedaj ni dal odgovora. Tako sva uvidela, da lista ne želi tiskati, ker je bil v tesni zvezi z jugoslovanskim poslaništvom. Jurčec je našel tiskarno Dorrego in tam je izšla 1. številka Svobodne Slovenije zadnjega decembra 1947, z datumom 1. januarja 1948.

O lastništvu Svobodne Slovenije ni bilo nobene debate ali dvomov, ker je bilo vsem jasno, da nadaljujem izdajanje istega lista Svobodna Slovenija, ki sem ga začel meseca novembra 1941 kot ilegalni list v domovini. – H Košičku sva šla v Lanus, da ga o stvari informirava in prosi za sodelovanje. – Dr. Odar je prišel v Argentino 24. decembra 1947. O pripravah za izid Svobodne Slovenije ga nisem mogel informirati, predno je odšel v San Luis. Zato je bilo nemogoče, da bi tedaj govorila o vprašanju lastništva. Tega tudi pozneje ni bilo. Dr. Odar je bil resen človek in ne bi nikdar zahteval lastništva Svobodne Slovenije v imenu KTD.

Finančno vprašanje je bilo rešeno drugače kot navaja Jurčec. Ker je bilo še premalo Slovencev, saj je prva ladja Santa Cruz prišla šele koncem januarja 1948., sem naprosil za pomoč posameznike, znanec in prijatelj. Tako je stavbenik Karel Kavka plačal stroške v tiskarni za tri številke, rev. Jože Košiček za 3 številke, inž. Šalehar za 2 številki. Nekaj so mi pomagali stari naseljenci iz ZDA, s katerimi sem se poznal še iz mladih let iz domovine. Kadar je zmanjkalo, je posodil Jurčec, pa je dobil vse vrnjeno že v prvem letu izhajanja lista. Knjigovodstvo in blagajno je od januarja 1948 vodila gđc. Marija Petelin.

Načrt za ustanovitev založbe knjig je Jurčec res prinesel. Načrt je bil na trgovski podlagi s predvidenim dobičkom. Na uredniški seji smo to razpravljali in tak načrt odklonili. Izdali pa smo brez kakega načrta Koledar Svobodne Slovenije za leto 1949. – Povsem neresnična je Jurčeceva trditev, da „ni smel“ imeti v Koledarju Sv. Sl. prispevka s svojim podpisom skozi pet let. Bil je naveden med uredniki Koledarja 1949, ki so bili: Miloš Stare, Ruda Jurčec, Jeremija Kalin in Joško Krošelj. Nikdar ni nihče branil, da bi kak pisec podpisal svoj članek, in tako je imel tudi Jurčec popolno svobodo.

Kot pojasnilo, zakaj naletimo ponekod med Jurčecevimi trditvami in resničnim dogajanjem na razlike, bi navedel moje osebno mnenje kot njegov dolgoletni znanec. Sodelovala sva tudi prijateljsko pri Svobodni Sloveniji, Zbornikih, Akademskem Starešinstvu, SLS itd. Bil je zelo sposoben in imel izredne talente. Pisati je znal kot malokdo. Bil pa je v notranjosti boječ, neodločen, samega sebe ni bil siguren in si ni zaupal. Imel je odličen spomin, pa je kljub temu v njegovih spisih precej netočnosti. Po mojem mnenju neresnice ni pisal vedoma. Četudi se je spominjal kakšnega dogodka izpred 30, 40 ali več let nazaj zelo dobro, je morda nehotе spremenil okoliščine; prepričal je samega sebe, da je bilo drugače, začela se mu je vzbujati fantazija in je opisal dogodek v prepričanju, ki si ga je ustvaril sam, tako prepričljivo, kot je znal le on.

Popravek v Meddobju XVII, št. 4, stran 256.

V prvi kitici se mora v tretji in sedmi vrstici od zgoraj navzdol nepravilno natisnjena beseda „ribice“ pravilno glasiti „ribiče“, torej: napadamo ribiče / preganjamo ribiče. Isto velja za peto vrstico tretje kitice, kjer moramo besedo „ribice“ spet popraviti v „ribiče“, torej se stavek pravilno glasi „preganjamo ribiče“.

Popravi v Meddobju XVIII. št. 1-2:

Na str. 47, četrti odstavek, zadnja vrsta, manjka zaključni narekovaj: ... soglasje čudovit pojav sreče.“

Na str. 48, drugi odstavek, šesta vrsta, se mora glasiti: ... in odrinjala zdaj podobe teh zadnjih desetih dni. (In ne: let.)